

tarih® evresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

PROF.DR İLHAN TEKELİ'NİN
TARİHYAZICILIĞI KONUSUNDA
SON ZAMANLARDA YAZDIĞI
YAZILARDAN BİR DERLEME
ÖZEL SAYISI

MAYIS-2022

www.tarihcevresi.net

ISSN: 1303-3876

**Prof. Dr. İlhan TEKELİ' nin Tarihyazıcılığı Konusunda
Son Zamanlarda Yazdığı Yazılardan Bir Derleme**

**Türkiye' nin Tarihyazıcılığı ve Tarih Öğretimi Konusunda
Almakta Olduğu Yol Üzerine**

**Tarih Yazmanın Sorumluluğunu Nasıl
Taşydım/Taşıyorum?**

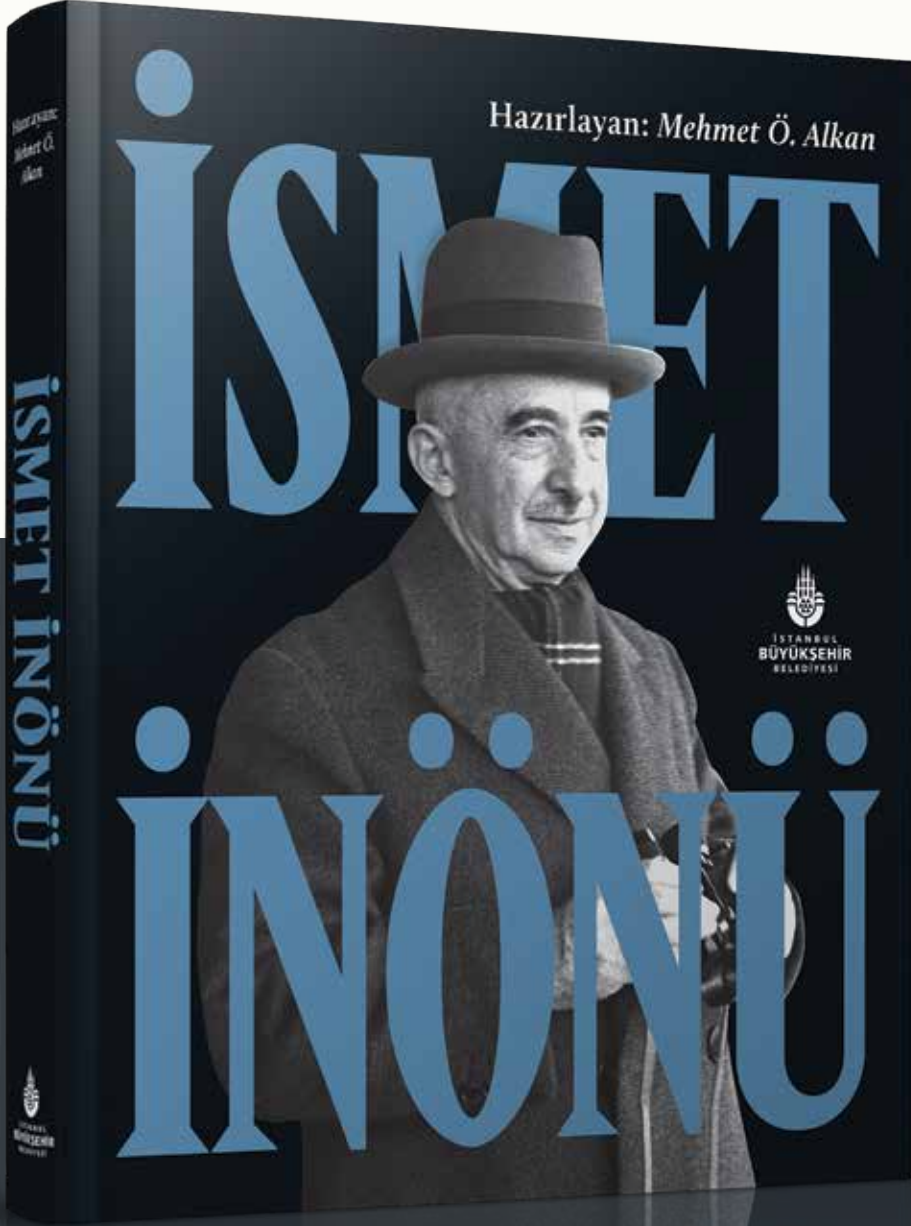
Tarihle ilişki Kurmanın Seçenekleri Nelerdir?

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne Katkıları İçin Teşekkür Ederiz.

Çocukluğundan eğitimine, askerlikten diplomasiye
bugüne kadar yapılmış en kapsamlı
İsmet İnönü kitabı

İstanbul Kitapçısı şubeleri ve
istanbulkitapcisi.com'da!

Dergiden;

Tarihe ışık tutacak bir kaynak mahiyetindeki deergimizin "Mayıs Özel Sayısı"nda Prof. Dr. İlhan TEKELİ' nin Tarihyazıcılığı Konusunda Son Zamanlarda Yazdığı Yazılardan Bir Derleme ile karşınızdayız

Tarih Çevresi Dergisi

tarih evresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

PROF. DR. İLHAN TEKELİ' NİN
TARİHYAZICILIĞI KONUSUNDA
SON ZAMANLARDA YAZDIĞI
YAZILARDAN BİR DERLEME
ÖZEL SAYISI

MAYIS-2022

Sahibi

MT PROMOSYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü

Ogün Nuri TAŞ

Yayın Yönetmeni

Nesim ÇEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim ÇEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUŐ, Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35

tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ niversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master ğrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayımlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

Basım

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. İlhan TEKELİ' nin Tarihyazıcılığı Konusunda Son Zamanlarda Yazdığı Yazılardan Bir Derleme.....	6
Türkiye' nin Tarihyazıcılığı ve Tarih Öğretimi Konusunda Almakta Olduğu Yol Üzerine.....	10
Tarih Yazmanın Sorumluluğunu Nasıl Taşıdım/Taşıyorum?.....	28
Tarihle ilişki Kurmanın Seçenekleri Nelerdir?.....	41
Disiplinlerarasılığın Tarihyazıcılığına Getirebildikleri ve Getiremedikleri Üzerine.....	45
Bölge Planlama Bir Tarihi Coğrafya Ekzersizi Haline Getirilebilir Mi?.....	63
Günümüzde Tarihyazıcılığının Sorunları Üzerine Bazı Düşünceler.....	66
Küreselleşmesini Sürekli Derinleştiren Dünyana'nın Tarihyazıcılığı Problemleri Nasıl Yeniden Tanımlanıyor.....	85
Popülizmin Yeniden Canlandığı Günümüzde Post Truth Siyaseti Neden Yaygınlık Kazandı ?.....	98
Akademik Tarihçilikten Beklentiler Üzerine.....	102

PROF. DR. İLHAN TEKELİ' NİN TARİHYAZICILIĞI KONUSUNDA SON ZAMANLARDA YAZDIĞI YAZILARDAN BİR DERLEME

1. GİRİŞ

Ben 1960 yılında İTÜ'deki eğitimimi tamamlayarak, inşaat mühendisi oldum. Yaşamın akışı içinde önümde bir kapı açıldı, askerliğimi yaparken, ODTÜ'de okuyarak şehir ve bölge plancısı olma fırsatını elde ettim. Buradan sosyal bilim alanına girdim. Son yıllarda, Kalkınma Atölyesinde dostlarıma ben yaşam öykümü anlattım. Birkaç gün önce matbaadan basılmış olarak geldi.¹ İşte bu yaşam öykümü anlatma süreci içinde, “açılan kapı metaforunu” çok sık kullandım. Bir yaşamın anlatısını kurmak için çok elverişli oluyor. Bu yazıda da aynı metaforu kullanacağım. Kısacası ben bir tarihçi olarak yetişmedim, ama Selim İlkin'le birlikte ve ondan bağımsız çok sayıda tarih kitabı yazdım. Bu da beni yaptığım bir iş üstünde düşünmeye ve sonunda “tarihyazımı” konusunda yazmaya yönlendirdi.

1961 Anayasasının getirdiği ortamda, Türkiye'de sol düşünce kamu alanında konuşulur hale gelince, tarihe verilen önem de birden arttı, tarih dışı sosyal bilim alanından çok sayıda sosyal bilimci tarih alanına girdiler, tarih yazmaya başladılar. Tarık Zafer Tunaya, Doğan Avcıoğlu, Taner Timur, Mete Tuncay, Zafer Toprak, Şevket Pamuk vd.leri. Ben ve Selim de bu kervana katılanlar arasındaydık. Tarih alanına başka disiplinlerden girerek yazı yazanlar bir süre sonra yazdıklarını, metot olarak, anlamlılık olarak kendi tarihyazımı pratikleri açısından sorgulamaya başladılar. Fırsat bulurlarsa da bunu yazıya döktüler. Bana böyle bir kapıyı 12 Eylül 1980 sonrasının ortamı içinde yayınlanmaya başlayan Bilim ve Sanat Dergisi açtı. Ben de 1982 yılında “Tarih Yazma Metodolojisi” üzerine başlığımı taşıyan bir yazı yazdım.²

Bu yazı tarih anlatısının, temsili bilimler paradigması içinde nesnellik iddiası taşıyabilecek kurgulanabilmesinin yolunu araştırıyordu. O yıllarda bize bilimsel felsefe dersleri veren rahmetli Nusret Hızır'ın bilimsel bilgi anlayışının izlerini taşıyor.

Türkiye 12 Eylül 1980 travmasının etkilerini savuştururken, 1991 yılında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfının kurulması bana yeni bir kapı açtı. Tarih Vakfı resmi bir kurum değildi. Bir sivil toplumcu bir aydın girişimiydi. Türkiye'de tarih alanına yeni yaklaşımların gelişmesini sağlamak gibi bir iddiaya/misyona sahipti. Bu vakfın kurucuları içinde tarih alanına diğer sosyal bilim alanlarından tarih alanına girmiş olanlar ağır basıyordu. Bu vakfın doğal başkanı Tarık Zafer Tunaya'dı. Ne yazık ki vakfın kuruluş işlemleri sırasında hocayı kaybettik. Başkanlık görevi benim üstüme kaldı. Vakfın kurucu yönetim kurulu başkanlığını on yıldan uzun süre yaptım. Kanımca, Vakıf tarihçilerin faaliyet alanı akademiye ve okula/sınıfa hapsedilmekten kurtardı, kültür sanayisinin faaliyetlerine açtı, tarihçilerin faaliyet alanlarının genişletilmesinde etkili oldu. Tarihi siyasal tarih merkezli olmaktan çıkararak, sosyo-ekonomik ağırlıklı hale getirerek, yerel kimlikler oluşturmanın temel aracı haline getirdi. Türkiye'de ve dünyada tarih eğitimlerini, resmi tarihlerin yazılma biçimlerini sorgulamaya başladı. Türkiye tarih yazıcılığını sözlü tarihlere, mikro tarihlere açtı.

Tarih Vakfı yönetim başkanı olmam bana yeni bir kapı açmış oldu. Vakfın Tarihle ve tarih eğitimiyle ilgili çok sayıda faaliyetin başlangıcında anahtar konuşmacı rolünü üstlendim. Tarihyazıcılığı konusunda konuştum/yazdım. Bir süre sonra bana bir kapı daha açıldı. Bir gün Levent Yılmaz bana gelerek, tarihyazıcılığı konusunda yazdığım yazıları, Dost yayınları içinde, editörlüğünü kendisinin yaptığı tarih serisi bir kitap halinde yayınlamak istediğini söyledi. Tabii sevinerek kabul ettim. Yazdığım yazıları topladım. 11 yazı çıktı. 1998 yılında Tarihyazımı Üzerinde Düşünmek başlığıyla yayımlandı.³ Sanıyorum bu Türkçe'de tarihyazımı konusunda çıkan ilk kitap oldu. Levent Yılmaz da bana böyle bir hediye vermiş oldu.

Bu alanda yazdığım ilk yazı tarih metodoloji konusunda olmuştu. Tarihyazımı kavramını/sözcüğünü ilk kez 1994'te kullanmışım. Konuşmaya tarihin metodolojisini sorgulayarak başlıyorsanız, konuşmalarınız, bilinen bir tarih olduğundan başlayarak onun metodolojisini ve en pekin yolunu bulmak üzerine yoğunlaşır. Oysa tarihyazımı kavramından konuşmaya başlıyorsanız. Değişik tarihyazıcıların, değişik konuları, farklı yaklaşımlarla, değişik kuramlara dayanarak, değişik dilleri kullanarak yazdıkları tarihler söz konusu olmaya başlar. Artık, çok daha esnek ve demokratik bir çerçevenin neler olduğu tartışılmaya başlar. Ulaşılmaya çalışılan çok pekin bir bilimsel bilgiden çok, bir konuda beğenilen, düşünceyi kıskırtan bir yazıyı yazmaktır. Ön planda olan yazı yazma etkinliğidir.

Tarih Vakfında faaliyetlerimiz sürerken, Vakfın ilgisi tarih eğitime yoğunlaştığında, ben de “Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin”⁴ diye bir yazı yazdım. Bu ezberci eğitim karşısında, çoğulcu yaratıcı bir tarih eğitimi savunuyordu. Bu aynı zamanda benim yapılanmacı bir bilim alanına açılmam anlamına geliyordu. Böyle bir açılım tabii tarihyazımı anlayışına da yansiyordu. Tarih yazımında edebiyatın önemini kavramamı kolaylaştırıyordu. Ben de yeni fırsatlar ortaya çıktığında tarihyazımı konusunda yazmayı sürdürdüm. Yaşam böyle akıp giderken önümde bir kapı daha açıldı.

Tarih Vakfı benim tüm yazılarımı toplu eserler serisi içinde yayınlamak istedi. 26 ciltlik bir yayın ortaya çıktı. Toplu eserlerin 2007 yılında yayınlanan birinci cildi “Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir tarihe Doğru”⁵ başlığını taşıyordu. Birinci kitaptan sonra Tarihyazımı konusunda 11 yazı daha yazmışım, bu kitap 22 yazıyı biraraya getirdi. Bu kitap yayımlandıktan sonra da ben tarihyazıcılığı konusunda yazmaya devam ettim. Bu konuda yazı yazmamı Ahmet Şimşek’in bu alana yönelmesi sağladı. Bir eğitimci ve tarihçi olan Ahmet Şimşek tarihyazıcılığı konusunda bir çevre oluşturmayı başardı. Tarih yazıcılığı çalıştayları düzenliyor. 2019 yılından itibaren de yılda iki kez Tarihyazımı Dergisi’nin elektronik olarak yayınlanmasını sağlıyor. Ahmet Şimşek benden konuşma/yazı isteyerek bu faaliyetlere katılmamı sağlıyordu. yine yazılar birikmeye başlamıştı. Bu kez kapıyı Nuri Taç açtı. Bir elektronik bir dergi olan Tarih Çevresi içinde biriken yazıları bir özel sayı olarak yayınlamayı önerdi. Ben de biriken yazıları derledim. Sekiz yazı birikmişti. İşte onları bu özel sayıda bir araya getirdim. Bu derleme dokuz yazıdan oluşuyor. Bu derlemenin birinci yazısı “Türkiye’nin Tarihyazıcılığı ve Tarih Öğretimi Konusunda Almakta Olduğu Yol Üzerine” başlığını taşıyor. Bu bir değerlendirme yazısı. Temelde son 50 yılda bu alanda yaşanan gelişmeleri değerlendiriyor. Ama bu değerlendirmeyi Türkiye’de 19’uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanmaya başlayan modernleşme süreci içine oturtuyor. İkinci yazı “Tarih Yazmanın Sorumluluğunu Nasıl Taşım/Taşıyorum ?” diye soruyor. Tarihyazıcılığının bir sorumluluk olarak görülmesinin parametrelerini sergilemeye çalışıyor. Bu özel sayının üçüncü yazısı “Tarihle İlişki Kurmanın Seçenekleri Nelerdir?” sorusunu soruyor. Bu soruyu yanıtlardan tarihin pragmatliğini anlamlandırmaya çalışıyor.

Dördüncü, “Disiplinler Arasılığın Tarihyazıcılığına Getirebildikleri ve Getiremedikleri” yazısı disiplinler arası olmayı bilim tarihi içine oturtuyor, bilimsel bilginin gelişmesinin neden disiplinler arası bir yapı yarattığını anlamaya çalışıyor. Bu yaklaşımla tarihin de kendi içinde bir disiplinler arasılık yarattığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Sonunda tarihin çok disiplinli bilim dünyasında kendisi de çok disiplinli hale gelerek kendisine nasıl bir yer açtığı araştırılıyor. Beşinci yazı “ Bölge planlama Bir Tarihi Coğrafya Eksersiz Haline Getirebilir mi ?” sorusunu ele alıyor. Bu soru iki ideografik bilim alanı tarih ve coğrafyanın tarihi coğrafya olarak bir araya getirilmesinin yerelliklerin planlaması bakımından önemini ortaya koymaya çalışıyor.

Altıncı yazı, “Günümüzde Tarihyazıcılığının Sorunları Üzerine Düşünceler”, tarihyazıcılığın pratikleri üzerinde duruyor. Bunlar arasında kurgulanan anlatılarda edebiyatın kullanılmasının kaçınılmazlığı, ilişkilerin sonuçlarının olumsuzluğu ve yazılacak yazının uzunluğunun, yapılacak konuşmanın süresinin kullanılacak kavramları nasıl değiştirdiği gibi konular bulunuyor. Yedinci yazı “Küreselleşmesini Sürekli Derinleştiren Dünya’nın Tarihyazıcılığı Problemlerini Nasıl Yeniden Tanımlıyor”. Tarihin bir bilimsel disiplin olarak gelişmesi 19. Yüzyılın ikinci yarısında ulus devletler dünyasında olmuştu. Yedinci yazı küreselleşen bilgi toplumuna geçen dünyanın tarihe yaklaşımının nasıl değiştiğini sorguluyor. Bu derlemenin sekizinci yazısı “Popülizmin Yeniden Canlandığı Günümüzde Post-Truth Siyaseti Neden Yaygınlık Kazandı ?” yazının diğer yazılardan önemli bir farkı var. Bu yazı doğrudan tarihyazıcılığı amacıyla yazılmadı. Ama günümüzün tarihyazıcısını da çok ilgilendirdiği için bu derlemenin içine alındı. Siyasal partiler tarihi, anlatı formunda yazıldığı için çok ikna edici buluyorlar. Bu nedenle de kendi programlarını ikna edici hale getirmek için her siyasal grup ülkelerinin tarihlerini kendi işlerine geldiği şekilde yeniden yazıyorlar. Post modern bir toplumda her siyasal çizgi kendine ayrı bir tarih yaratıyor. Bu da post-truth dünyasında kolayca gerçekleştirilebilir hale geliyor.

Tarihyazıcılığı büyük bir risk altında bulunuyor. Tarih yazıcısının bu konuda uyanık olması gerekiyor. Dokuzuncu yazımın başlığı “Akademik Tarihçilikten Beklentiler Üzerine”. Bu yazı tarihyazıcılığının bir başka konusunu dikkate getiriyor. Tarih yazıcılığında yaygın iki farklı yazım biçimi bulunuyor. Birincisi akademik dünyanın yazım biçimidir, ikincisi ise kültür ekonomisinin bir uzantısı olabilen popüler tarih yazıcılığıdır. Bu yazıda tarih yazıcılığının bu ikilemini bir karşıtlık olarak değil bir tamamlayıcılık olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde duruyor.

Bu yazılar bir kitabın bölümleri olarak yazılmadı. Bu derlemede, yaşamın akışı içinde ortaya çıkan değişik isteklerin karşılanması için yazılmış olan yazıların bir araya getirilmesiyle sağlanmaya çalışılan bir bütünlük söz konusu. Tabii bu halde daha esnek bir bütünlük söz konusu oluyor. Böyle bir esnekliğin bulunmasını bir eksiklik olarak düşünmemek gerekir. Böyle bir esnekliğin yaratıcı düşüncüyü kışkırtabileceği de düşünülebilir.

Sakin, verimli okumalar dileğiyle
İlhan Tekeli, 18 Mart 2022, ORAN/ANKARA

DİPNOTLAR

- ¹ Gökmen Argun (editör): İlhan Tekeli, Kalkınma Atölyesi, Şubat 2022.
- ² İlhan Tekeli:”Tarih Metodolojisi Üzerine”, Bilim ve Sanat, 22 Ekim 1982,ss.42-48.
- ³ İlhan Tekeli: Tarihyazımı Üzerinde Düşünmek, Dost Yayınları, Ankara, 1998.
- ⁴ İlhan Tekeli:” Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin”, Toplumsal Tarih Dergisi Sayı.100 Nisan 2002 tarihli sayımın eki.
- ⁵ İlhan Tekeli: Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2007.
- ⁶ Mark Jarrett, The Congress of Vienna and Its Legacy: War and Great Power Diplomacy After Napoleon, I.B. Tauris, New York 2013, s. 322.
- ⁷ Jérôme Louis, La question d’Orient sous Louis-Philippe, Ecole pratique des hautes études – EPHE, Paris 2004, s. 17

2. TÜRKİYE’NİN TARİHYAZICILIĞI VE TARİH ÖĞRETİMİ KONUSUNDA ALMAKTA OLDUĞU YOL ÜZERİNE

I. GİRİŞ

Sosyal bilim alanında çalışmaya başladığım 1960’lı yılları, bir başlangıç noktası olarak alırsak, geçen elli yıl içinde, dünyada ve Türkiye’de sosyal bilim alanındaki gelişmeler ve demokrasiye ve eğitime bakışta yaşanan değişimler sonucunda, bir bilim olarak tarihten beklentilerimizde ve tarih öğretiminin biçiminin de önemli bir değişimin ortaya çıktığını söyleyebilirim. Günümüzde Türkiye, hem tarih yazıcılığında hem eğitiminde farklı bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Ama bu değişimin kolayca gerçekleşmediğini, toplumdaki ve tarihçilerin hiç olmazsa bir bölümünden gelen dirençlere rağmen gerçekleştiğini düşünüyorum.

1960’lı yılların başlarında Türkiye’de hâkim olan tarih eğitimi ve tarih yazımı anlayışı, Osmanlıların 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşadığı utangaç modernleşme ve Cumhuriyetin ilanı sonrasında yaşanan köktenci modernleşme süreçleri sonrasında oluşmuştu. Bu bakımdan en önemli dönüm noktası 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesinin çıkarılması olmuştur. Bu nizamnameyle İmparatorluğun her yerinde, silyan mekteplerinden başlayarak üstteki her kademe mektebin müfredatına tarih dersleri konuldu.⁶ Bu programlar için de ders kitapları yazılmaya başladı. Modernleşmeye başlayan Osmanlı devleti yeni bürokrasinin ve tebaasının belli bir tarih formasyonuna sahip olmasını istiyordu. Henüz ulus devlet kavramı bulunmadığı bir dönemde yazılan bu tarihler İslam ve hanedan

tarihi ağırlıklıdır. II. Meşrutiyet sonrasında bu tarih yazımına, Ali Reşat'ın yazdığı kitaplarla, Fransız tarihçiliğinden esinlenen pozitivist Sosyal Darwinist bir çizgi getirilmiş bulunuyordu.⁷

Cumhuriyetin ilanından sonra, Türkiye'de bir ulus devletin inşasına yöneldiğinde, Türkiye'nin de her ulus devlet gibi ezelden ebede kadar uzanan bir tarih anlatısının kurulmasını gerekiyordu. Bu anlatının zorluğu bu anlatının pek çok ülkenin resmi tarihleri gibi tek bir coğrafya üzerinde kurulmasının yeterli olmayıp, Orta Asya, İslam Coğrafyası ve Anadolu'yu içerecek biçimde kurulmasından kaynaklanıyordu.⁸

Mustafa Kemal Atatürk kurduğu yeni rejimin ideolojisinin oluşturulmasını aktif olarak yönlendiriyordu. Nitekim 1930'lu yılların başında Dil ve Tarih Kongreleri toplandı, Dil ve Tarih Kurumları kuruldu, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi geliştirildi ve nihayet Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi açıldı. Son yıllarda, Mustafa Kemal Atatürk'ün ulus devlet için gerekli ideolojik çerçeveyi oluştururken, tarih yanı sıra o dönemin antropoloji çalışmalarından nasıl yararlandığını Zafer Toprak'ın çalışmaları ortaya koydu.⁹

1960'lı yıllara gelindiğinde 1930'lu yılların ilk yarısındaki hareketli dönem sona ermiş, tarih yazıcısından beklentiler ve ulus devletin tarihsel eğitiminin içeriği belli bir kararlılık kazanmıştı. Bu dönemde Türkiye'de Akademik dünya Ranke'ci anlayış içinde gelişen bir siyasal tarih pratiği hakim hale gelmiş bulunuyordu. Tarihsel belgelere önem verilerek olabildiğince dürüstlük iddiası taşıyan bir tarih yazılmaya çalışılıyordu. Yararlanılan metinlerin, ve tarih olarak yazılan metinlerin yazarının niyetini değişmez bir biçimde yansıttığı kabul ediliyordu. Bu nitelikteki bir tarihin de bilim olma niteliğine sahip olduğu düşünülüyordu. Ulus devletin resmi tarih gereksinmesini karşılamak için yazılan tarihe bilim niteliği atfedilebilmesi onun ikna ediciliğini artıran bir üstünlüğe sahip olması anlamına geliyordu. Bu bilimsellik atfedilebilen bilgi, sınıflarda öğrencilere tarih öğretmenlerinin otoritesi altında öğretiliyor, öğretimin başarısı da öğrencilerin bu aktarılan bilgiyi tekrarlayabilme kapasitesi kazanmış olmasıyla ölçülüyordu. Kısacası sınıf merkezli ezberci bir eğitim vardı.

Üniversitelerde tarih bölümlerinin gelişmeye başlamasıyla birlikte arşivlerde çalışan tarihçilerin sayısı artmış, bir yandan da Örmən Lütfi Barkan ve Halil İnalçık örneklerinde olduğu gibi Annals'çı çizgide sosyal ve ekonomik tarih yazıcılığı gelişmeye başlamıştı. Ama bu tarihler Fransa'daki Annals'cılar yazdıkları gibi coğrafyayla yeterince bütünleşmemişti. Bu tarihlerin ideografik karakterine bir vurgu bulunmuyordu.

1960 sonrasındaki iki önemli gelişme, Türkiye'de sosyal bilimler ve özellikle de tarih konusunda yeni gelişmelerin kapısını açtı. Bunlardan birincisi 1961 Anayasasının getirdiği sosyal devlet anlayışı paralelinde Türkiye'de siyasetin sola açılmasıydı. Siyasetin sola açılmasıyla birlikte Türkiye'nin tarihine bakışta yeni yorumlar gelişmeye başladı. O yıllarda, bu bakımdan en etkili çalışma Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı Türkiye'nin Düzeni kitabı olmuştu. İkincisi de bu anayasada Devlet Planlama Teşkilatının bir anayasal kurum yer almasıydı. DPT'ye bağlanan ümitler ülkede sosyal bilimlere talebi artırıyor, bu alanı prestijli hale getiriyordu. Bu gelişmeler sonunca Türkiye'de tarih yazıcıları alanına çok sayıda sosyal bilimci girdi. Bu yıllardan sonra, tarih alanı ikili bir yapı kazandı. Bir yandan tarih fakültelerinden yetişmiş tarihçiler kendi bölümlerinde, büyük ölçüde eski paradigmaları içinde çalışmalarını sürdürürken, öte yandan tarih bölümlerinde yer almayan, hatta tarih öğretimi de yapmayan; ekonomi, sosyoloji, siyasal bilimler, şehir ve bölge planlama vb. bölümlerinde çalışan öğretim

üyeleri değişik konularda, farklı paradigmlar da tarih yazmaya başladılar. Sosyal bilim alanından tarih alanına bu geçiş sosyal ve ekonomik tarih alanına ilgiyi artırdı. Bu tarihler anlatılarında olaylar arası ilişkileri kurarken büyük ölçüde sosyal bilimlerin nomotetik yasalarından yararlanıyorlardı. Bu durumda tarihte olumsal olan olaylar sıralaması deterministik bir nitelik kazanıyordu. Sosyal bilimcilerin tarih alanına girmeleri çoğu kez ele alınan konunun özgünlüğünü kavramaktan çok, o sosyal bilimcilerin benimsedikleri paradigmların ya da grand teorilerin geçerliğinin, ele alınan konuda da yeniden üretilebildiğinin gösterilmesine odaklanıyordu. Onları olayın özgün yanının aydınlatılmasından çok, benimsedikleri genel kuramın pekinliğini göstermek önemliydi. Siegfried Kracauer bu tutumu sosyal bilimcilerin tarihi kendi müstemlekeleri haline getirmek için yağmalaması olarak nitelendirmektedir.¹⁰

İki farklı türde yetişmiş olan bu tarih yazıcıları bir birini etkilemeden yan yana yer alıyorlardı. Zaman, zaman bu iki grup arasında belge fetişleştirilmesi ya da arşiv belgelerinin yeterince kullanılmayışı dolayısıyla karşılıklı eleştiriler yapılmış olsa bile, iki grup arasında her iki grubun üretimlerinde değişiklik yaratan bir etkileşme gerçekleşmiyordu. 1970'li yıllarda dünya'da sınıf merkezli, öğretmenin otoritesi altında, ezberci bir tarih eğitimi yerini, sınıf dışına çıkan, öğrenci merkezli, yeni yorumlara açık yapılanmacı bir eğitime bırakmaya başlamıştı. Ama bu gelişmelerin Türkiye'ye yansması gecikti. Var olan tarih eğitiminin Türkiye'de sorgulanmaya başlaması için 1991 yılında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfının kurulmasını beklemek gerekecekti. Tarih Vakfı tarih yazıcılığı ve tarih eğitimi alanına giren yeni bir aktördü. Devlet denetimindeki bir kuruluş değil sivil toplum kuruluşuydu. Böyle bir aktörün tarih alanında faaliyet göstermeye başlamasının çok yönlü sonuçları oldu. Tarih yazıcılığı faaliyet alanı ve yöntemlerini çeşitlendirilmesinde yenilikçi bir rol oynadı. Sözlü tarihin girişinde, örgüt tarihleri alanının gelişmesinde, tarih sergileri küratörlüğünün öneminin fark edilmesinde, yeni müzecilik anlayışının gelişmesinde öncü roller yüklendi. Bu bağlamda orta öğretimdeki tüm ders kitapları ve özellikle de tarih kitapları üzerinde insan haklarının ihlali konusunda araştırmalar gerçekleştirdi,¹¹ tarih dersleri konusunda ulusal kongreler ve çalıştaylar düzenledi.¹² Tarih eğitiminde yapılanmacılığı ve çoğulculuğu savunmaya başladı.¹³ 2002'sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı da genelde yapılanmacı eğitim anlayışını uygulamaya başlayınca Türkiye'de tarih eğitiminde de yeni bir aşamaya geçilmiş oldu.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Tarih yazıcılığına sosyal bilim alanından girenler ve yurt dışında tarih doktorası yapanların Türkiye'ye dönmesiyle, yeni kurulan üniversitelerde gelişen tarih bölümlerinde, tarih yazıcılığında postmodern yaklaşımlar yankı bulmaya başlamış ve bu eğilimin paralelinde kültür tarihçiliği gelişmeye başlamıştır. Iggers bu yeni tarz kültür tarihi içinde bireyin ciddiye alındığına ve bu nedenle bu kültür tarihinde bilimsel akılcılığın reddinden çok akılcılığın genişlemesi olarak görülmesine dikkati çekmektedir.¹⁴ Postmodern tarih anlayışını benimseyenler tarihi bir metin olarak değerlendirmeye başlıyorlar. Böyle bir pozisyon benimsenince geçmişin nesnel gerçekliklere dayanan bir tarihinin de yazılamayacağı kabul edilmiş olmaktadır. Poststruktüralist gelişmeler hem belge olarak kullanılan metinlerin ortaya çıkartıldığı sanılan anlamları hem de tarih olarak yeni yazılan metinlerin anlamlarının sürekli olarak değiştiğini göstermektedir. Bu yaklaşımla, tarih sürekli kurulan ve yeniden yazılan, yeniden yorumlanan metinlerden oluşur hale gelmektedir. Bu durumda tarihin bilim iddiası kalmamakta, tarih toplum için belli bir anlam taşıyan öyküler olma niteliğini kazanmaktadır. Bu anlatıları akademisyenler yazmakta ve tarih de toplumda saygınlığı olan bir faaliyet olma

niteliğini korumaktadır. Artık geçmiş ile tarihin farklı ve bir birinden bağımsız olduğu kabul edilmektedir. Geçmiş olup bitmiştir. Bu geçmiş hakkındaki tarih ise tarihçilerin onun hakkında kurdukları bir söylem olarak görülmektedir.¹⁶

Yaşanan anlayış değişimleri sonucunda tarihin niteliği konusunda yeni bir anlayışa ulaşılmış olması, yazılan tarihlerin hangi durumlarda başarılı sayılması gerektiği konusundaki ölçütleri de değiştirmektedir. Tarihin geçmişin gerçekliğini nesnel olarak kurabileceğinin kabul edildiği yani bir bilim sayıldığı dönemde, başarılı bir tarih olma yargısı ancak bilim alanının ölçütlerine başvurarak verilebilecektir. Oysa günümüzde olduğu gibi tarih yazımının toplumda karşılığı bulunan anlamlı bir anlatı olarak görülmesi halinde tarih yazımına ilişkin başarı yargısının geliştirilmesinde ahlak alanının ilkelerine dayanılmak durumunda kalınacaktır. Tarih anlatısının başarısının ahlak ilkeleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiği kabul edilince, demokrasiye katkısı özel bir önem kazanmaktadır. Bu gelişmelerin yaşandığı bir dönemde tarih eğitiminin de yapılanmacı bir mantıkla yürütüldüğü hatırlanırsa, tarih öğretiminin her sınıfta ayrı ayrı, birlikte yazılan ve birlikte öğrenilen çoğulcu bir tarih üretimine dönüştüğü fark edilebilir.¹⁷

Tarih alanına 1960'lı yıllarda sosyal bilim alanından giren bir kişi olarak, bu elli yıllık macera içinden geçtikten sonra tarih yazıcılığı konusunda geldiğim noktada;

- Tarihi, iç kurgusu determinist olmaktan çok olumsal olarak ilişkilendirilmiş olaylardan oluşan, bir öykü (anlatı) olarak yazılmasının onu toplum yaşamı bakımından anlamlı kıldığını düşünüyorum.
- Ben ele aldığım konuda bir tarih yazarken bir ya da daha fazla sayıdaki öyküyü en nesnel (doğru) olarak yazmaya çalışıyorum. Zaten bir tarih yazıcısı için başka türlü etik olmayacaktır. Böyle bir çabaya dayanmazsa, kurgu niteliği ağır basan bir metnin tarihten çok roman niteliği taşıyacağını düşünüyorum.
- Tarihin böyle bir çabayla yazılmasına rağmen tek doğruyu temsil ettiği iddiasında bulunmasının yerinde olmadığını biliyorum. Bu nedenle tarih yazarken kurulan öykü içinde doğruluk yargılarına olabildiğince yer vermeyerek, yazılan metnin okuyucuyu kendi yargılarını geliştirebilmesine olanak bırakmasına özen gösteriyorum.
- Yazdığım tarih metninin, anlamının sabit ve değişmez olmadığını, yazılan diğer metinlerle değişeceğinin farkındayım. Bu nedenle ele aldığım konunun toplumsal hafızadaki yerini belirlemek iddiası taşımaktan çok bu toplumsal hafızanın oluşumuna bir müdahale olduğunu düşünüyorum.

Konuşmamın bundan sonraki bölümünde böyle bir bakış noktasından hareketle, önce tarihin anlatı formunda yazılmasının toplumda ondan beklenen işlevleri nasıl belirlediği üzerinde duracağım. Bundan sonra tarih öykülerinin kurulmasında zamansallık ve mekansallık düzenlerinin ele alınış biçimleri konusunu ele alacağım. Son bölümde de böyle bir tarih yazımına ilişkin etik ilkeler ve toplumsal sonuçları üzerinde duracağım.

II. TARİHİN ANLATI FORMUNDA YAZILMASININ ONDAN BEKLENEN İŞLEVLERİ NASIL BELİRLEDİĞİ ÜZERİNE

Anlatı tarih yazımının kullandığı temel formdur. Anlatı formunu diğer yazı biçimlerinden ayıran temel özellikleri; 1) olaylarını kronolojik olarak (ya da bir başka zaman sıralaması içinde) düzenlemek, 2) İç bütünlüğü olan bir öykü üzerine odaklanmak, 3) analitik olmaktan çok betimsel olmak, 4)

soyut kavramlardan çok doğrudan insanlar üzerinden kurgulanmak, 5) genel ya da istatistiki olanlar üzerine değil özel olanlardan yola çıkmak, diye sıralanabilir.

Böyle anlatı formunda kurgulanan tarih aynen yaşam gibi görünür, bunun için ikna ediciliği yüksektir. Bu nedenlerle de siyasetçilerin elinde güçlü bir araç haline gelmiştir.”Tarih yazımında anlatı biçiminin ikna ediciliğinin arkasında toplumsal yaşamın sürekliliğine ilişkin güçlü bir sezgi yatmaktadır. Oysa ne tarihin yararlandığı belgeler ne de insanın deneyi sürekli değildir. Anlatı yolunu seçen tarihçi bu kesikli olaylardan, belge ve bilgilerden sürekliliği olan bir öykü kurar. Sürekliliğin kurulması, gerçekte yaratıcı bir faaliyettir. Tarihçi de yaratıcı bir sanatkar gibi kopuk olaylar arasında gizli bulunan hikayeyi ortaya koymaktadır. Tarihçinin ortaya koyduğu anlatı ancak bir varsayımdır. Oysa günümüze kadar tarihçilerin yazarken kullandıkları dil, bunun varsayım olduğunu gizleyen bir dildir. Okuyucuya kendi varsayımlarını geliştirme olanağı bırakmayan bir otorite diliyle anlatılmaktadır.”¹⁸ Kurulan anlatının içinde kopuklukların, kesikliklerin yok edilmiş olması, bu anlatının ikna edici bir nitelik kazanmasında önemli bir katkı yapar.

Mantıksal pozitivizmi tarih alanına uygulamak isteyenler, anlatılarını kurarken nomolojik açıklamalara dayanmak isteyeceklerdir. Bu anlatı içinde bilimsel yasa ve kuramlara dayanan determinist ilişkiler kurulacaktır. Bu anlatılar içinde tarihten beklenen esas olarak bir açıklamayı gerçekleştirmektir. Onların anlatısının kurgusunda hermeneutik anlamaya yer yoktur.

Böyle sıkı deterministik açıklamalara dayanan bir tarih anlatısının gerçeği ne kadar yansıttığı kuşkuludur. Tarih anlatısı olaylar yaşandıktan sonra yazıldığı için deterministik belirleyicilik varmış gibi yazılabilmektedir. Oysa tarihi olaylar arası ilişkiler önemli ölçüde olumsuzdur. Bu nedenle tarihçiler pratikte daha gevşek açıklamalarla yetinmektedirler. Olayları sıralayan ve gevşek olarak ilişkilendiren tarih anlatılarının bir açıklama yaptığı kabul edilmektedir, ama bu açıklamalar nomolojik değildir. Buradaki açıklamalar olayların zaman içinde dizilişinin normalleştirilmesi, ya da sürpriz etkisi taşımaması düzeyindeki bir açıklamadır. Tarihin açıklamaları yan bilim dallarından aktarılan genel yasalarla yapılan açıklamalara göre çok daha geniş bir alanı kapsar. Tarihçinin açıklamaları alanın içindedir. Anlatısal kurgularda değişik kuramcılar farklı açıklayıcılık özellikleri bulmaktadırlar.

Anlatı tümcesini” sorgulayan Arthur Danto¹⁹ bu tümceler ayrı zamanlarda gerçekleşmiş iki olaya gönderme yaparlar, ama olaylardan yalnız birini betimlerler. Her iki olay da dile getirildiği zamana göre geçmişte kalmış olmalıdır. Eğer bir olay gelecekteki olaylarının ortaya çıkmasıyla bir anlam kazanıyorsa, bir olayın başkasının nedeni olarak nitelendirilmesi ancak olayın kendisinden sonra olabilecektir. Bu durumda bir olayın bir başka olayın nedeni olarak değerlendirilebilmesi, olayın ortaya çıkmasından sonra olabilecektir. Bu nedenle anlatısal tümcenin en önemli özelliği geçmişin yeniden sıralanmasına yol açabilmesidir. Bu da tarihin bir eylem kuramından farkını ortaya koymaktadır. Tarihin amacı eylemleri ele alınan dönemde yaşayanların yapabilecekleri gibi tanıtmak değil, eylemleri tarihçilerin yapabilecekleri gibi daha sonraki olaylarla ilişkili olarak ve zamansal bütünün parçası olarak anlatabilmektir. Bu nedenle geçmişteki olaylar yaşanmış bitmiş ve hep öyle kalmamakta, daha sonraki dönemlerde yaşananlarla yeni anlamlar kazanmaya açık hale gelmektedir. Bu nedenle de tarihler yeniden ve yeniden yazılmaktadırlar.²⁰ Bir tarihsel anlatı olayların ortaya çıkışlarını sıralamaktan fazlasını yapmaktadır. Olgular arasında bağlantılar

kurmaktadır. Anlatı açıklamayı içermelidir. Her anlatı olaylara giydirilen bir yapıdır denilebilir.

Tarihin anlatılarını kavramamızda yardımcı olacak “**öykünün izlenebilirliği**” kavramı ise W.B. Gallie tarafından önerilmiştir.²¹ Gallie’ye göre anlatısal tümceyle, anlatısal metin arasında bir boşluk kalmakta, bu boşluk izlenebilecek öykü kavramıyla doldurulmaktadır. Gallie anlatısal biçimin açıklamanın hem bir kalıbı, hem de içine yerleştiği bir yapı olduğunu söylemektedir. Ona göre anlama ve açıklama arasında bir tamamlayıcılık vardır.

Gallie öykü kavramından yola çıkmaktadır.”Bir öykü belli sayıdaki gerçek ya da hayal ürünü kişinin yaptıkları bir dizi eylem ve bir dizi deneyimi betimler. Bir öyküyü izlemek ise gerçekten de, özel bir doğrultu sunan art arda dizilmiş eylemleri, düşünceleri ve duyguları anlamak demektir”. Öyküde ortaya konulan “gelişme sonucu bizler ileri doğru itiliriz; bu da itmeye karşı beklentilerimizin bulunduğunu göstermemizle olur; beklentilerimiz de toplam sürecin bütünlenmesi ve sonuçlanmasıyla ilgilidir. Anlama ile açıklamanın bu süreç içinde birbirine çözülemeyecek şekilde karıştığı hemen” görülecektir. İdeal olarak, bir öykü kendi kendisiyle açıklanmalıdır.”²²

Bir öykünün anlatısından sonuca çıkarsama yoluyla varılamaz. Bu nedenle öyküyü sonuna kadar izlemek gerekecektir. Bu öykünün izlenebilirliği sonucun tahmin edilebilir olmasına bağlıdır. Bir öyküyü izlemek zihinsel açıdan kabul edilebilir olayları bulmak demektir. Bu bakış açısında tarihinin sorunu çıkarsama yapmak ya da önceden haber vermek değil olaylar arasında zincirleşmelerin karmaşıklığını daha iyi anlamaktır. Bu zincirleme etkiler belli olayların oluşumunun daha kolay çözümlenmesine olanak verir. Tarih alanında tarih yazımına yenilik getirmek, tarihi izlemenin yeni biçimini kabul edilebilir hale getirmektir.

Tarih anlatısının kurgulanmasında bir üçüncü yaklaşım olarak Louis O. Mink **biçimlendirici edimi** önerilmektedir.²³ Bu yaklaşıma göre anlatılar, son derece düzenli bütünlüklerdir, yargılama türünden özel bir anlama edimi gerektirirler. Bu yaklaşımda amaçlanan olayları art arda, tek, tek gözden geçirmek değildir. Onları bir bütün olarak kavramaktır. Etkin bir anlamlandırmayı ancak bütünsel bağlamın sağlayacağı kabul edilmektedir. Bu da kavrayıcı ya da özetleyici bir sentezi gerektirmektedir. Bu “refleksif bir yargı” türüdür. Mink’e göre “anlamak şeyleri birlikte görmeye ilişkin bir edimdir. Tarih anlatısında şeyleri bir arada görme deneyimleri iletilirken onlar arasında öncelik sonralık sıralaması kurulduğunda bir tarihsel anlatı kurulmuş olur. Çoğu kez biçimlendirme ediminin “birlikte kavrama “eyleminden her türlü zamansal özelliği atma eğilimi taşıdığı söylenebilir. Zamanda ve mekanda ayrı oldukları için, birlikte saptanamayan şeyleri aynı zihinsel edim içinde birlikte kavrama anlamanın gerekli koşulu olarak görülmektedir. Tarih anlatısının kurguladığı öyküler olayları tek bir imge halinde bir arada tutmanın biçimlerinden sadece biridir. Öyküler geçmiş olayları yalnız bir arada tutmakla yetinmez, aynı zamanda onun özgül niteliklerini ortaya koymuş olur.

Burada üzerinde duracağımız dördüncü anlatı türü “**olayörgüleştirme**” yoluyla açıklamasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Hayden White tarihi özü bakımından tarihsel yazım (yapıntı) olarak görmektedir. White’ın yaklaşımı edebiyat kritiğine yakındır. Bu nedenle tarih söyleminin bir poetikası olduğunu söylemektedir. White bu poetikayı meta history olarak tanımlamaktadır. Tabii anlatı içine içindeki olayların tercihindeki bu poetikanın gerisinde ideolojik yönelimlerin olduğunu da söylemek

olanaklıdır. White olay örgüleştirme (plot) kavramı, anlatısal yapının temel ögesi olarak kabul etmektedir. Olay örgüleştirme yoluyla açıklama, anlatılmış öykü tipini belirleyerek bir öykünün anlamını üretmek demektir. White olay örgüleştirme tipolojisini Northrop Frye’den alarak, romanesk tür, trajik tür, komik tür ve satirik (yergi) tür diye tanımlamaktadır. Olayörgüleştirme tarzları bir yazı geleneği içinde oluşmuştur.²⁴

Tarihin ikna edicilik gücünün yüksekliğinin temel nedeni, kurgusunun tarihe özgü bir açıklayıcılığa sahip olmasıdır. Bu bakımdan burada ele aldığımız dört farklı türdeki açıklayıcılıktan hangisinin ikna edicilik bakımından üstün olduğunu söylemek olanağı yoktur. Buradaki tartışma bakımından önemli olan, olayları kronolojik sıralamanın tek başına güçlü bir ikna edicilik özelliği taşımayacağı, ikna ediciliğin kurgulanan anlatının sahip olacağı açıklayıcılıktan kaynaklandığının saptanmış olmasıdır.

III. TARİH ANLATILARININ KURULMASINDA ZAMANSALLIK, MEKANSALLIK VE AYRINTI TERCİHLERİ ÜZERİNE

Bir tarih yazıcısı tarihi hangi dönemde, hangi anlayışla yazarsa yazsın, daima zaman konusunda bir ön kabul yapmak durumundadır. Başka bir deyişle zamana ilişkin ontolojik kabulleri vardır. Tarihçilerin kullandığı takvim zamanı ya da kronoloji zamanı homojendir, doğrusal ve sınırlanmamış bir şekilde akıp gitmektedir. Ama tarih anlatılarının iç kurgularındaki zaman bu zaman kabulünden farklıdır, ilişkisel olarak tanımlanmaktadır.²⁵ Bu geleceği hesabı içinde tutmaya çalışan bir ilişkiselliklidir.

Hartog bir tarih yazarının şimdiki zamanı, geleceği ve geçmişi ilişkilendirmede farklı bir biçimde bağlayabileceğini belirttiikten sonra bu bağlanma biçimlerini (ontolojik kabullerini) tarihsellik düzeni diye tanımlıyor.²⁶ Bir yol geçmişi daha iyi anlamak için gelecekte yolculuk yapmaya çalışmaktır. Tarih aslında şimdiki zamana gönderilen bir uyarı olmuştur. Eski mezopotamyada, karar süreçlerin de kehanetler de yer alıyordu. Katipler (bir tür tarih yazıcıları) bilgilerini önde olan arkada olan diye zaman içinde sıralıyorlardı. Geleceğin bilgisi de kehanetler halinde yer alıyordu.

Heredotos’un ise hedefi unutulmayı önlemektir. Bu bakımdan zaman bir düşman gibi görülmektedir. Onun yarattığı unutulma etkisini ortadan kaldırmak için anlatılıp hatırlanması gereken bir öykü haline getirmektedir. Ama bu öykünün anlatımı onu yaşayan tarafından değil ona yabancı olan anlatıcı tarafından gerçekleştirilmektedir.

J.Bodin 16.Yüzyılın ortalarında Tarih Yöntemi kitabını yayınladığında yeni bir tarihsellik düzeni öneriyordu.”Tarih sayesinde, şimdiki zaman kolayca açıklanabilir, gelecek inandırıcı olur, yapılması ve kaçınılması gereken şeyler konusunda çok kesin bilgiler edinilir” diyordu.

İbn-i Haldun gibi döngüsel bir zamanınız varsa, öykünüz başlangıç, gelişme ve çöküş üzerine kurulacaktır. Bir tarihçi anlatısını, böyle bir tarih düzeni varsayımı üzerine kurgularsa, bu tarih hep geride olan bir altın çağa sahip olacaktır. Bu altın çağın varlığı güncelin eylemleri üzerinde geçmiş bir baskı doğuracaktır.

Walter Benjamin ilerleme inancına ve insanlığın doğrusal ve homojen bir zamanda ileriye doğru yürüdüğü düşüncesine karşıydı. Şimdiki zamandan başlayıp geçmiş şimdiki zamanda güncelliğe dönüştüren bir zaman düzeni önerir.²⁷ Bu yolla geçmişin mağdurları yanında yer alabilir.

Marx ve Condorcet'te olduğu gibi toplumların tarihinde zamanın akışına paralel olarak toplumda doğanın zaptı ve toplumun akılcı bir şekilde düzenlenmesi anlamında bir ilerleme olduğu anlayışı zamana bir yönlülük getirmektedir. Bu tür sürekli ilerleme ya da zamandaki yönlülük, İbn-i Hal-dun'un döngüsellik büyük anlatısından farklı bir büyük anlatı ortaya çıkarmaktadır. Postmodern tarih yazımının gelişmesiyle bu ilerleme anlatısı hakimiyetini yitirmiş olsa da tarihin algılanabilir bir yönü olmadığını söylemek, insanın kültür yaratma ve biriktirme kapasitelerinin bulunduğu farkında olunması halinde söylemek makul görünmemektedir.²⁸

Yirminci yüzyıl boyunca zaman konusunda şimdiki zaman geçmiş zamana göre önem kazanmıştır. Tarih gelecekçilikten şimdiciliğe taşınmıştır. Şimdiciilik'te şimdi hem geçmişini hem de geleceğini yaratmaktadır. Bu halde sadece şimdinin bakış açısı baskındır. Şimdiki zaman merkezde görünmesine karşın kendisine güvensizdir. Kendi bakış açısıyla olaylara şimdi açısından bakmakta zorlanmaktadır. Güven için geçmiş ve geleceğin bakış açısına başvurmaktadır. Çok hızlı gelişmelerin yaşandığı ön kestirimin (prediction) olanaksız olduğu günümüz dünyasında geleceğin bakış açısıyla tarih yazmak adeta olanaksız hale gelmiştir²⁹ denilebilmektedir.

Tarih yazıcısı geçmişte değişmez olayların zaman içinde sıralamasına dayandırdığı bir öykü yazarı gibi davranmak istese de iki bakımdan geçmişteki olgunun anlamını etkilemeden kaçınmamaktadır. Tarihçinin kurduğu öykü için seçtiği zaman derinliği, geçmişteki olayın kendisinden sonra gelen hangi olaylarla ilişki kuracağını belirlediği için, geçmişteki, olayın yorumlanmasını önemli ölçüde değiştirebilecektir. Bu değişimin nesnel yanını oluşturmaktadır. Ama yazılan tarih metninin o zamana kadar yazılan tarih metinlerinden etkilenmesi de geçmişte olayın etkilenmesi için bir başka kanal oluşturmaktadır.³⁰

Tarihçinin yazdığı bir anlatı metninin yaşam gibi olma niteliği kazanarak ikna edici olması için anlatının yer yüzü mekanıyla da ilişkilendirilmiş olması gerekir. Tarih anlatısı içinde kronoloji nasıl bir zaman bilgisi sağlıyorsa, koroloji mekansal konumlanma/ dağılım bilgisi sağlayacaktır. Böyle bir gerekliliğin kabul edilmesi halinde kurulan her anlatının kaçınılmaz olarak tarihsel coğrafya anlatısı olacağı söylenebilir. Böyle bir anlatının kurulabilmesi anlatı içinde yer alan olayların ilişkilendirilerek bir öykü haline getirilebilmesi için yalnız zaman içinde sıralanmasını kurmak değil mekanda konumlanmalarına ve yayılımlarına göre birbirini etkileyebilme olasılıklarını, olayların bir arada bulunma patternlerini göz önüne almak gerekecektir. Anlatı yazarı mekanın varlığını anlatısına yedirebilmek için nomolojik yer seçimi kuramlarından yararlanabileceği, yer olmaya ilişkin fenomolojik coğrafya yaklaşımlarından yararlanabilecektir. Tarihsel olayların ilişkilendirilmesinde bu olayların sosyo-mekansal olduğu, yani her sosyalin içinde mekansalın, her mekansalın içinde sosyalin bulunduğu farkında olunursa, kurulan anlatının iç örgüsünün kurulması daha ikna edici hale gelecektir. Bir tarihçi anlatısını kurgularken zaman ve mekan düzenleri dışındaki konularda da seçimler yapılmak durumundadır. Bunlardan en önemlisi yazılan tarihin uzunluğunun/hacminin ne olacağıdır. Bir tarih metnini ne kadar çok ayrıntılı bir anlatı üzerine kurarsanız, bize olaylar dünyasından getirdiği bilgi artacaktır, yazıldığı dönemi incelemek isteyenler için değerli bir kaynak niteliğini kazanacaktır.

Ama okunması zorlaşacak, belli bir uzunluktan sonra okunması adeta olanaksız hale gelecektir. Eğer belirli bir dönemde ve yerde olup bitenin tümü kavranmak isteniyorsa, daha kısa bir tarih yazılmasına gerek duyulacaktır. Uzun ve ayrıntılı yazılmış bir tarihin kısaltılmasıyla, doğrudan kısa olarak yazılan bir anlatının geçmişin gerçeğiyle ilişkisinin çok farklı olacağını kabul etmek gerekir. Doğrudan kısa olarak yazılmış bir tarih bir taslak olmanın ötesine geçmiş olmaz. Beni burada daha çok ilgilendiren konu ayrıntılı olarak bir tarihin daha kısa bir tarihe dönüştürülmesidir. Bu kısaltma ayrıntılı ve uzun tarihin adeta mekanik bir şekildeki özetlemesiyle gerçekleştirilemez. Olaylar ve nesnelere diliyle yazılmış bir tarihi kısaltabilmek için, bir üst dilden daha soyut kavramlara başvurmak gerekir. Ancak bu yolla kurulan öykü ana çizgilerini koruyarak yeniden kurulabilecektir. Böyle daha soyut kavramlar kullanılarak kısaltılmış bir tarihin siyasal amaçlarla manipülasyonlarına daha açık olacağı söylenilebilir.

Günümüzde hangi uzunlukta yazılırsa yazılsın, objektif ve tarafsız bir tarihin yazılamayacağı konusunda tarihçiler arasında önemli düzeyde bir oydaşma bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni tarihçilerin de ön yargılarının bulunmasıdır. Ön yargı tarihçilerin olaylar arasında yaptığı seçimler ve göz ardı etmelerle işler. Tarihçi önyargısının işleyişinin çoğu kez farkında olmaz. Bu nedenle yazdıklarında önyargı olup olmadığı konusunda kendilerini sürekli sınamalıdır. Bu önyargıların en kolay olarak gizleneninin milliyetçilik olduğu söylenebilir. Bir ulus-devletin yurttaşı olarak yetiştirilmiş olan tarihçi yaşamı sırasında çok sayıda önyargıyla yüklenmişlerdir, bunların farkına varmaları için sürekli uyanık kalmaya çalışması gerekir.³¹

Postmodernistler genellikle bizim dış dünyanın gerçekliğini keşfetmediğimizi ama toplumsal ve söylemsel olarak kurduğumuzu kabul etmektedirler. 19 yüzyılda tarihin kurmacalık boyutu göz ardı edilmiş olsa da 20 yüzyılda post modernizmle tekrar gündeme gelmiştir. White biçimleri daha çok edebiyat metinlerine benzeyen en az onlar kadar uydurma olan tarihsel anlatılar olduğunu söylemektedir.³² Tarih anlatısında böyle bir serbestlik kabul edilince, günümüzde siyasetçilerin bu serbestliği, ne kadar kötüye kullanabildiklerini tartışmaya başlayalım.

IV. TOPLUMSAL SONUÇLARI BAKIMINDAN TARİH YAZICILIĞINA İLİŞKİN ETİK İLKE ÖNERİLERİ

İnsanın bir yandan kültür üreten ve bu kültürü biriktiren toplumsal bir varlık olmasının öte yandan bireysel varoluşunun belli bir süreyle sınırlı olmasının tarih için toplumsal bir talep yarattığı söylenebilir. Geçmiş olayların anısını yeniden kuran tarih insanın içinde yaşadığı topluluğa ilişkin kolektif bir kimliğin oluşturulmasını sağlarken, yaşamın içinde ölümlü olan insana bu kurulan tarih içinde bir ölümsüzlük getirir. Ama toplumdaki gelişme sonucu siyasal örgütlenmeler oluştuğundan sonra, siyasal güç tarihi araçsal olarak yönlendirmeye çalışır diyebiliriz.³³ Siyasetçilerin tarihle ilişki kurması tek başına yakınılacak bir şey değildir. Tarihin toplumda anlamlı bir etkinlik haline gelmesi, yaşam kalitemizin yükselmesine hizmet eder hale gelmesi, büyük ölçüde siyasetle ilişkilendirilmesine bağlıdır. Sorun Nietzsche'nin de vurguladığı gibi "Tarih ancak yaşama hizmet ettiği ölçüde, biz de ona hizmet etmek isteriz; ama tarihle uğraşmanın da, yaşamı tüketen ve soysuzlaştıran bir tarihe değer vermenin de bir sınırı vardır".³⁴ Kanımca Türkiye'de siyaset tarih ilişkisinde bu sınıra yaklaşmış bulunmaktadır.

Bu konuda açık bir tartışma yürütebilmek için önce siyasetçilerin hangi durumlarda tarihi bilgiyi kullanmaya ihtiyaç duyduğu üzerinde bir sınıflandırma geliştirmek, daha sonra da her bir konuda ne tür kötüye kullanışların ortaya çıktığını ve sonuçlarını irdelemek yararlı olur.

Bunlardan birincisi ulus-devletlerin ulusal düzeyde siyaset yapan siyasetçilerinin gereksinme duydukları ulus devletin meşruiyetini kurmakta yararlandıkları resmi tarih diye de adlandırılan tarihleridir. Benedict Anderson'un sözleriyle " hayal edilmiş toplulukların" gereksinmelerini karşılayan,³⁵ bu tarihler bir toprak üzerinde yer alan bir ulusun varlığını temellendirmek için ezelden ebede kadar uzanan bir zaman sürekliliğine sahip bir anlatı kurulmaktadırlar. Bu tarihlerin böyle çok uzun bir zaman perspektifini taşıyarak yazılmak zorunda kalmalarının nedeni modernleşmenin bireyin zaman ve mekan perspektifini değiştirmesi yüzündendir. Giddens sanayi öncesi toplumlarında, bireylerin yaşamlarını yönlendirirken, göz önüne aldıkları zaman ve mekan perspektiflerinin çok kısa olduğunu, sanayi toplumuna geçilerek ulus devletlerin oluştuğu, modernitenin geliştiği dönemlerde ise zaman ve mekan perspektiflerinin yayılımının arttığı üzerinde durmaktadır. Sanayi öncesinde bir bireyin mekan perspektifi üretim yaptığı yer ve pazar ile sınırlı iken, ulus devletler dünyasında ülke topraklarını kapsayan bir genişlik kazanmaktadır. Sanayi öncesi bireyin zaman perspektifi, aile içinde üç nesillik bir derinlikle sınırlı iken ulus devlete geçildiğinde ezelden ebede kadar uzanan bir büyük derinlik kazanmaktadır.³⁶

Bu sürekliliğin kurulması çoğu kez eldeki tarih malzemesiyle doğrudan sağlanamamakta, bu durumda tarihçi o toplumun belli bir tarihte bilincinin uyanması metaforuna dayanarak yeni doğan ulus bilincine süreklilik kazandıran bir anlatı kurulmaya çalışılmaktadır. Hobsbawm'ın sözleriyle tarih kılığına bürünmüş mitler aracılığıyla geçmişe demir atan bir kimlik inşa edilmektedir.³⁷ Bir ulus devletin yurttaşlarına ulus bilinci kazandırmak için böyle bir tarihe gereksinmesi bulunmaktadır. Böyle yazılan resmi tarihler, özellikle orta öğretimin müfredatı içinde yer alan tarih derslerinde okutulmaktadır. Bu yolla da ulus bilincini içselleştirmiş yurttaşlar yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

Tabii resmi tarihler de ikna edici olabilmeleri için bir anlatı formunda kurulmaktadır. Bu anlatının ikna edici olabilmesi için geçmişe ilişkin tarihsel gerçeklere dayandırılması ve çoğu kez de yeterince kanıtı bulunmayan yargılarla yüklenmesi yoluna gidilmektedir. Bu tür resmi tarihler, eleştirel konumunu kaybetmeyen tarihçiler/ siyasetçiler tarafından eleştirilecektir. Resmi tarih konusunda olan eleştirilerin hepsinin sadece profesyonel tarihçilerin kendi alanlarına ilişkin kaygılarından kaynaklandığı söylenemez. Ama o ülkede ayrılıkçı siyasal hareketler geliyorsa, her bir ayrılıkçı siyasal hareket o ülkenin resmi tarihini eleştirirken, kendi hareketleri için de birer resmi tarih geliştirmiş olmaktadır. Tabii resmi tarihlerin hepsi tarih yazıcılığı bakımından benzer sakıncaları taşıyacaktır. Birinin diğerinden üstünlüğünü iddia etmenin öznel olmayan bir dayanağı bulunamaz.

Bir ülkede, tek bir resmi tarih değil çok sayıda resmi tarih bulunmasının gerçeğin daha iyi kavranmasına bir ölçüde yardımcı olacağı düşünülebilir. Ama profesyonel tarihçiler bununla yetinemezler. Bazı hallerde tüm resmi tarihler tarafından görmezden gelinen, unutmaya terk edilmiş konularda susmayı tercih etmiş olabilirler. Son otuz yıldır değişik ülkelerde tarihçilerin hiç olmazsa bir kısmının bu suskunluğu bozduğu görülmeye başlamıştır. Tarihçilerin ulusal hafızaların unuttuğu olayları canlandırması ulus devletlerin kolayca razı oldukları bir şey değildir. Bu konudaki ulus devletlerin direncini aşmak için gelişen kavram "geçmişle hesaplaşmak" olmuştur. Günümüzde "geçmişle hesaplaşmak"

geçmişlerinde sorunları olan uluslara önerilen bir tür reçete haline gelmiştir.

Tarih alanının, siyaset alanında bu türde etkiler yaratmaya başlaması tarihin “ulusal hafızadan, kozmopoliten hafızaya geçmeye” başlamasıyla ilgilidir.³⁸ Böyle bir noktaya gelişin, bir yandan insan hakları alanındaki gelişmelerle, öte yandan yaşanan küreselleşme olgusuyla yakından ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler sonucu Westfalia barışı sonrasında, uluslar arası siyasete yerleşmiş bulunan ülkelerin kendi içişlerine karışılmayacağı ilkesinin aşınması ve bir ülkede insanlığa karşı suç işleniyorsa ya da insan haklarına saygı gösterilmiyorsa ulus-devletlere müdahale edilebileceği kabul edilince, ulusal hafızadan kozmopoliten bir hafızaya (içsel küreselleşme) geçiş yaşanmaya başlamıştır. Bu geçiş sonucu ulusal hafızalarda unutilanlar, hatırlanmak durumunda kalmıştır. İnsanlığa karşı suç kavramı uluslar arası hukuk ta yerini alırken bu suçların zaman aşımına tabi olmayacağı ilkesi de kabul edilmiştir.³⁹ Bunun sonucu olarak da, ulus-devletlerden bu unutilan olayların gündeme getirilmesi ve mağdurlarından özür dilenmesi beklenmeye başlamıştır. Bu bir tür yeniden uzlaşma ve barışma olarak da yorumlanabilir. Ama genellikle bu barışmanın sağlanmasında sadece mağdurların acılarına saygı duyulması yeterli olmamakta, bu sonucu yaratanların ve fiillerinin unutmaya bırakılması da gerekmektedir.

Ulus-devletlerin geçmişle ilişki kurmadaki tek seçeneği geçmişle hesaplaşma değildir. Tabii ulus-devlet ideolojilerin katı olduğu toplumlarda unutma ve bastırma yolunu ceza kanunlarının yardımıyla sürdürmek isteyenler olmaktadır. Nietzsche'nin dediği gibi biz bireysel unutma kapasitesine sahip olduğumuz için yaşam taşınabilir hale gelmektedir.⁴⁰ Unutmanın bireysel düzeyde böyle bir işlevi olduğu kabul edilse bile, geçmişle hesaplaşmakta bireysel bir hatırlamanın değil kolektif bir hatırlamanın söz konusu olduğu söylenerek böyle bir geçmişle hesaplaşmanın gerekliliğini savunmaya devam edilebilir. Bunun için önce kolektif bir hafızanın varlığını temellendirmek gerekmektedir.

Halbwacs'ın çalışmaları böyle bir temellendirmeyi gerçekleştirmiştir.⁴¹ Halbwacs'a göre hafıza canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürebilmektedir. Bu etkileşme durursa ve çevresi değişirse unutma ortaya çıkacaktır. Ona göre hatırlama salt kişisel bir edim değil, toplumsal bir inşadır. Hafıza tarihsel gerçekliğin bir doğrudan yansıtıcısı değil, yeniden inşa edicisidir. Geçmişteki bir olayın insanın hafızasında yer aldığı için ve iz sürekli şekil değiştirebilmektedir. Bir anlamda her bireyin hafızasının bir tarihinden söz edebiliriz. Hafızanın bu niteliğinin ulusalcı tarihin yurttaşlarını etkilemesini olanaklı kıldığı söylenbilir. Siyaset bakımından da müdahalelerinin belli koşullarda etkili olabileceği sanısını yaratmaktadır.

Tarihle yüzleşmenin gerekliliğini savunanlar, unutma kültürünün uzun erimde başarılı olamadığı üzerinde durmaktadırlar. Özellikle bu baskıcı rejimlerin çöküş anlarında, bastırılanlar unutilanlar adeta bir patlamayla hatırlanmaya başlamaktadırlar. Böyle patlamaların oluşabilmesi kolektif hafızaya geçilmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Artık tarihin hafızası günümüz dünyasında ulusal hafızayla sınırlı tutulamamaktadır. Geçmişte olumsuz olan ve hatırlanması yasaklanan olayların hatırlanmasına Reinhard Koselleck “negatif hafıza” demektedir.⁴² Böyle bir hatırlamanın gerekliliğini savunanlar, bunun neye yaracağını da temellendirmek durumundadırlar. Bu temellendirme de iki eğilim kendisini göstermektedir. Bunlardan birincisi psikanalizin bulgularından hareketle bireylerin geçmişlerine ilişkin itiraflarının bireyin ruhsal sağlığının geriye kazanılmasını sağladığı üzerinde durarak, bir analogi yapılmakta ve toplumsal düzeyde de tarihle yüzleşmenin benzer bir rahatlık sağlayacağı iddia edilme

ktedir. Tabii ki, bir ölçek için bulunmuş bir bulgunun, bir analogiyle üst ölçeğe taşınması, epistemolojik bakımdan sorunludur.

Tarihle yüzleşmeyi savunmak bakımından ikinci türde ve normatif özelliği ağır basan bir gerekçelendirmenin daha ikna edici olacağı söylenebilir. Kolektif hatırlamaların gerisinde genellikle siyasal hedefler bulunmaktadır. Demokratik hatırlama politikaları, geçmişin olumsuz olaylarından etkilenmiş kişilerin ya da toplumsal gruplar arasında karşılıklı anlayışların gelişmesi, empati yapmanın olanaklı hale gelmesini sağlayan bir ortam oluşturmaktadır.⁴³ öyle bir ortamda çoğulcu tarihe olanak verilmesiyle, yalnız kurban olan gruplar değil, hakim gruplar da özgürleşeceği için, yeni bir arada yaşam projelerinin geliştirilmesi için uygun bir ortamın ortaya çıkmasına olanak sağlanacağı düşünülmektedir.

Yerel alanlarda siyaset yapan ve yerel yönetimlerde seçilmiş yönetici olmaya yönelmiş siyasetçilerin tarihle ilişkileri merkezde siyaset yapılanlardan önemli ölçüde farklıdır. Genel açıklamalar, ulusun tümü için kurulan anlatılar onun gereksinmesini karşılamaz. Onu ilgilendiği yerele ilişkin idiografik bir tarih/coğrafya bilgisidir. Bu bilgi temelde 20'nci yüzyılın başlangıcında Fransa'da Vidal de la Blanche'in ve Almanya'da Hettner'in geliştirdiği ikinci nesil Kant'çı coğrafyanın tarihselleştirilmesi yatmaktadır. Bu doğrultuda Fransa'da Vidal de la Blanche'in öğrencileri Annales tarihçilik okulunu kurarak geliştirdiler. Amaçlanan o yerelliğin tümel tarihini yazmak haline gelmektedir.⁴⁴ Bir yerelliğin tarihi bilgisinin ne olduğu konusunda kuramsal olarak böyle bir noktaya gelinmiş iken yerel siyasetçinin tarihle ilişkisi bunun tamamen dışındaki bir pazarlama mantığıyla kurulmaktadır. Örneğin yerel yöneticiler yerleşmelerini markalaştırmak için tarihlerini sloganlaştırmaya, dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu tarih bilgisi o yerin özgüllüğünü kurabilmek için birçok halde abartmayı içerebilmektedir.

Siyasetçilerin tarihle ilişkisi siyasi pratik içinde de kurulmaktadır. Türkiye'de ki gibi siyaset pratiğinin büyük ölçüde karşısındaki partiyi ötekileştirme üzerinden geliyorsa, bu süreçte tarihe araçsal bir işlev yüklenmekte ve tarih kötüye kullanılmaktadır. Aslında ulus-devletler tarihlerinin geliştirdiği resmi tarihler de büyük ölçüde ötekileştirmeler üzerinden kurulmakta olduğu için ötekileştirme tarih yazıcılığa yabancı değildir. Öteki yaratmak bir önyargı inşa etmektir. Öteki yaratmak salt özneller arası kabul gören inançlar yaratmakla olmaz, ırkçılık örneğinde olduğu gibi doğa bilimlerinin de kötüye kullanılması söz konusu olmuştur. Siyaset pratiğinin ötekileştirmeler üzerine kurulduğu bir ortamda ise her siyasal hareket kendi resmi tarihlerini yazacaktır. Bu resmi tarihler anlatılarını kendilerin iyi karşısındakiler kötü olduğu üzerine kuracaklardır. Bu iyilik ve kötülüğün kararlı ve ortadan kaldırılamaz olduğunu ispatlamak içinde bu anlatılara özcü bir nitelik kazandırılacaklardır.

Günümüzde nesnel bir tarih yazmanın olanaksız olduğunu, kurgulanan anlatılar içinde kaldırılmayan subjektivitelerin kaldığını görmüştük. Siyasi parti pratikleri için geliştirilen resmi tarihlerin farklılıklarını giderilemeyen subjektivitelerle bağlamak söz konusu değildir. Bu farklılaşmalar ulaşılacak istenilen amaca uygun olarak, bilinçli olarak yaratılmıştır. Bu anlatılarda kaba bir nedensellikten yararlanılmakta, pek çok tarihsel olay görmezlikten gelinmekte, geçerliliği üzerinde oydaşma olmayan yargılar kullanılmaktadır. Böyle bir tutum içinde olanların, bu kadar serazat davranabilmesinin iki dayanağı bulunmaktadır, bunlardan birincisi bu tarihlerin inanmaya hazır muhataplara yönelmesi, ikincisi ise bu muhatapların tarih bilgisinin çok sınırlı olmasıdır. Türkiye'deki siyasal pratik içinde

geliştirilen söylemlerin çoğu kez görgül araştırmalara değil, komplo teorilerine dayandırılması, siyasi pratikler için geliştirilen tarihsel söylemlerin anlatı kurgularını manipulasyona açık hale getirmektedir. Tarihin bu biçimde ötekini inşasında kullanılması, ekstrem hallerde tarihi kullanan siyasetçiyi nefret suçu işlemenin eşliğine kadar getirebilmektedir.

Ulusçuluk ideolojisinin yerleşik olduğu toplumlarda, tarihi siyasal desteğini artırmak için siyasetçilerin araçsal olarak kullandıkları söylemler, sürekli büyük zaferlerin kazanıldığı üzerinden ve içi boş öğünmelerle bezenerek, uzlaşmazlığın ve çatışmanın bir erdem olarak sunulması şeklinde yazılacaktır.

Siyasetçinin tarihten yararlanmasının bir başka biçimi siyasetçinin tarihe damgasını vurmak, günün değerlerine karşı çıkmak için tarihi kullanmasıdır. Eğer bir ülkede tarih yazımında geçmişte altın çağların bulunduğu varsayımı üzerinden kurulmuş anlatılar yaygınlık kazandıysa, geçmişte olan öykünmeye değer bir şey olarak görülecek siyasetçi de geleceğin yaratılmasına katkıda bulunmaya uğraşmaktan çok, geçmişin güncel ortamda yeniden üretilmesini gerçekleştirmeye çalışacaktır. Siyasal ve toplumsal ortamlarda bu yeniden üretme kolay olmadığı için, siyasetçi çoğu kez anıtlar, binalar alanına yöneltecektir. Geçmişteki yapıların böyle yeniden yapılabileceği kabul edilince, bu geçmişi günün koşullarına uydurmak için yapılan değişikliklerle, bu geçmiş bozulmakta, uydurulmuş ve günümüz Türkçesinde kullanılan ironik ifadeyle çakma bir geçmiş haline gelmektedir. Böyle, eskinin yüceltilerek, sahte tarihler inşasına çalışılması, toplumların oluşturmakta olduğu yeni değerlerin ortaya çıkışı karşısında bir engel haline gelir. Bu yolla tarihe geçmek damgasını vurmak isteyen siyasetçilerden, eğer daha sonraki yıllarda söz edilmek durumunda kalırsa, hep başarısızlığın, vizyonsuzluğun örneği olarak hatırlanacaklardır.

Bir önceki bölümde, siyasetin tarihle ilişkisini kurarken hangi konularda fırsatçı olarak davranabildiğini ve bu davranışların, tarih yazımında yarattığı distorsiyonlar ve olumsuz toplumsal sonuçların neler olduğunu ele almıştık. Bu bölümde bu distorsiyonların etkilerini ortadan kaldırmak ve olumsuz sonuçlardan kaçınabilmek için siyasetçilerin benimsemesi gereken ahlaki ilkelerin neler olduğunu ele alacağız. **Eğer nesnel bir tarih yazma olanağı olsaydı, siyasetin tarihle ilişkisinin nasıl kurulacağına ilişkin ahlak çok basitleşecekti. Bu da siyasetçinin tarihle ilişkisinin nesnel tarih üzerinde kurulmasını söylemek yeterli olacaktı.** Oysa tarih anlatılarının içinde öznellik giderilemeyince, siyasetin tarihle ilişkisinin geliştirilmesi de karmaşıklaşmaktadır.

İlkeler dizgesi üzerinde durmadan önce böyle bir ahlaki ilkeler dizgesini geliştirmenin anlamı üzerinde durmak gerekir. Genel olarak denilebilir ki, tarihi ahlaki ilkelere göre yargılamak doğru değildir, tersine ahlakın kendisini tarihsel bir olgu olarak düşünmek doğru olacaktır.⁴⁵ Bu genel saptama kabul edildiğinde büyük ölçüde olup bitene razı olmak gerekir. Oysa olup bitene razı olmuyorsanız ve değişmesini sağlamak istiyorsanız, burada yapılmakta olduğu gibi eleştirilerinizi dayandıracığınız bir ahlaki ilkeler çerçevesi geliştirmeniz gerekecektir.

Bir siyasetçinin tarihle ilişkisine ilişkin bir ahlak çerçevesi büyük ölçüde tarih yazıcılığının ahlaki çerçevesidir. Bir siyasetçi kendisi tarih yazıcısı olmasa da bu ilkelerle kendini bağlı hissetmelidir. Çünkü siyasal söylemini kurarken kamuoyunu etkilemek için yararlandığı tar

ihsel anlatılar bir tarih yazıcısının ürünü gibi değerlendirilecektir. Onun için siyasetçilerin tarihe ilişkin söylemleri tarih yazıcılığının ahlaki ilkeleri açısından sorgulanacaktır.

Bu bölümde önce tarih yazımı ahlaki üzerinde duracağım, daha sonra da siyasetçinin ahlakıyla ilişkilendireceğim. Bir tarihçi yazdığı metin içinde bir anlatı kurabilmek için salt geçmişte saptanan olguları kronolojik olarak sıralamakla yetinemez. Bu olgulardan bir anlatı çıkarabilmek için yorumlara, yargılara yer vermek durumundadır. Böyle bir anlatı kuran tarihçi, bir kişiye, bir gruba, bir zihniyete, bir döneme karşı önemli haksızlıklar yapmış olabilir. Eğer tarihçinin gizli bir ajandası yoksa bu durumdan en çok rahatsız olacak kişi tarihçidir. Bir tarihçiden beklenen anlatısını kurarken adil olmaya çalışmasıdır.

Adil olmayı gerçekleştirmek hatta adil olduğunu iddia edebilmek bile çok kolay değildir. Adalet yaklaşabilmek için yapılması gerekenler çok yönlü olmak durumundadır. Bunun için dört konuda önem almanın gerektiği söylenebilir. Bunlardan birincisi tarihçinin kurduğu anlatının aktörleri konusunda nefret ve sempati ilişkilerinden kurtularak empati yapabilme kapasitesini geliştirmesidir. Siyasal militan olma kimliğini çok benimsemiş kişilerin empati yapabilme kapasiteleri çok düşer, onların adil bir tarih yazması da beklenemez. Tarihçinin adil olabilmesi için öncelikle kullandığı bilgi ve belgelerin tarafsızlığı ve nesnellik derecesi konusunda bir farkındalığa sahip olması ve tarih yazarken kullandığı malzemeyi bu bakış açısıyla değerlendirmiş olması gerekir. Tarihçinin kullandığı malzemenin tarafsızlığının üç farklı düzeyde oluşmuş olduğu söylenebilir. İlk distorsiyon tarihçinin kullandığı malzemeyi ya da belgeyi hazırlayanlarca yapılmıştır. İkinci distorsiyon tarih yazanın içinde çalıştığı arşivi, müzeyi ya da kütüphaneyi geliştirenlerin yaptığı seçmelerden kaynaklanmaktadır. Üçüncü distorsiyon da elindeki malzemeyi kullanırken tarihçinin yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

Tarihçinin ne kadar dikkat ederse etsin yazdığı tarihin tamamen tarafsız olduğu iddia edilemez. Çoğu kez tarihçi tarafsız bir tarih yazmaya çalışırken, kasıtlı olmadan da belli bir tarafı tutan bir tarih yazmış olması da olasıdır. Bu oluşan tarafsızlığın sorumluluğundan kaçınmak isteyen bir tarihçinin elinde kalan bir olanak daha vardır. O da yazdığı metinde okuyucuya karşı otoriter bir tavır almaktan sakınmaktır. Olup bitenler hakkında okuyucuyu kendi değerlendirmesini yapmakta kendi yargısını geliştirmekte serbest bırakma yoluna gider.

Bu tarafsızlığın sorunlarından kaçınmanın bir başka yolu çoğulcu tarihe başvurmaktır. Çoğulcu bir tarih ortamında okuyucu gerçeği değişik tarihlerden okuduklarıyla kuşatarak kendi yargılarını geliştirirken tek bir tarihçinin tarafsızlığına hapis olmaktan kurtulmuş olacaktır. Bu halde artık tarihçi yazar, okuyucu ondan öğrenir paradigması geçerliliğini ciddi bir biçimde kaybetmektedir. Bu bakış açısının eğitim alanına yansımaları eğitimde davranışsal eğitimden yapılanmacı eğitime geçilmesiyle kolaylaştı. Eğer yapılanmacı eğitim bihakkın uygulanırsa öğrenciler için tarih sınıfta birlikte yazılan ve öğrenilen tarih haline gelecektir. Artık tarihçinin otoritesinin yerini bir küçük grup içinde özneller arası olarak üzerinde uzlaşılan yorumlar alacaktır.⁴⁶ Böyle çoğulcu bir tarih yaklaşımı kabul edildiğinde tabii ki yazılan tarihlerde yazar yargılarını bir otorite olarak ortaya koymayacaktır. Ama bu çoğulcu bir tarih yazımı için yeterli görülmebilir. Tarih yazımında olayların betimlenmesinde olaylar arası ilişkilerin farklı biçimlerde kurulması olasılıklarına açık kalınması da beklenebilecektir. Bu tutumun tarih okuyucusunu pasif olmaktan kurtaracak yaratıcı olabilmesini kışkırtacaktır. Böyle bir tarih yazımı ve

okuması toplumda imgelem eksikliğinin giderilmesinde önemli işlevler yüklenebilecektir.⁴⁷

Tarihin tarafsızlığının sağlanması konusunda tarihçiler dünyasında bu tür yaklaşımlara başvurulabilir. Ama bu dünyaya siyasetçinin güçlü bir aktör olarak girmesi halinde durum daha güçleşmektedir. Çünkü siyasetçinin tarihten beklediği tarafgirlik bilinçli olarak istenmektedir. Ulus-devletler dünyasında siyasetçiler arasında içte ve dışta ötekiler yaratmak istemektedirler, söylemlerini bu ötekileştirmeler üzerine kurmaktadırlar. Siyasetçilerin tarih alanına bu amaçla müdahalesinin iki yoldan gerçekleştiği söylenebilir. Bunlardan biri o siyasal hareketin geliştirdiği ideolojiyi, benimseyen tarihçilerin yazdıkları belli bir tarafı önceleyen tarihleri yazmaları yoluyla olmaktadır. Bu tarihçiler kendilerini tarih yazımının bilgiye belgeye dayanması gereğini kabul etmişlerdir. Ama başvuru olan ikinci yol siyasetçinin kendisinin bir tarih yazıcılığına soyunması ve tarih yazıcılığın ilkeleriyle kendisini bağlı saymayarak, bir tarihsel anlatı kurarak, bu anlatıyı kendi siyasal amaçlarına uygun olarak yorumlamaya başlamasıdır. Siyasetçinin kendisini gerçeklikle hiçbir ilişki kurmadan tarihler üretmeye başlaması vahim bir hal almaktadır. Bu sorun çoğulcu tarih yazımı argümanına dayanarak görmezlikten gelinemez. Geçmişteki gerçekliklerin sapıtılmasına göz yummak, tarih alanını siyasal kavga alanına çevirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Tarihin saygınlığını yok edecektir.

V. SON VERİRKEN

Konuşmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Tarih yazıcılığının, günümüzde bir akademik faaliyet olarak bilim olma iddiasını taşımaya bile, toplumsal olarak yerellikten başlayarak, küresel düzeye kadar uzanan her düzeyde önemli sorumlulukları olduğunu gördük. Gurevich bu sorumluluğu iki farklı dönem için ayrı ayrı tanımlayarak tarihçinin rolüne açıklık kazandırmaktadır.⁴⁸ Bu sorumluluğun birincisi içinde yaşamakta olduğu topluma karşı sorumluluğudur. İkincisi ise geçmiş dönemin toplumuna ve insanlarına karşı sorumluluğudur. Birinci sorumluluğu geleceğe döküktür. Bu tarihin yeni barışçı bir dünya uygarlığına katılabilecek bir demokratik toplum yaratılmasına katkıda bulunması sorumluluğu anlamına gelmektedir. Günümüzde tarih yazıcılığı ve öğretiminin geldiği çoğulculuk anlayışı tarihi bu işlevini yerine getirmesi bakımından çok uygun hale getirmiştir. Tarih bir toplumu geçmişin zihniyetlerine hapsetmekte bir aracı hale getirmekten çıkarmış, toplumun potansiyellerini tanıma yolunu açarak yaratıcılığa açık hale getirmiştir denilebilir.

Ama günümüz tarihçiliği kendini sadece günümüz toplumlarına karşı sorumlu olarak görmemekte, aynı zamanda geçmişte yaşayanlara, Gurevich'in sözleriyle "tarihi kaynaklardan bizlere seslenenlere karşı" sorumludurlar. Tarihin tarihinden biliyoruz ki, resmi tarihlerin kolektif hafızalardan çıkarmak istedikleri bir çok olayı unutmışlar, görmezden gelmişlerdir. İnsancıl kaygıların ağır bastığı günümüz tarihçiliği hatırlayarak Aleida Assmann'a göre bir özgürleştirici etki yapmayı gerçekleştirmektedir. Bu özgürleştirme hem kurban/mağdur topluluklar, hem de "fail toplulukları" için de geçerli olmaktadır.⁴⁹ Tarihin geçmişi hatırlamasındaki rolünü tarihin adil bir yargıçlık iddiası taşıdığı şeklinde yorumlamak çok, tarihin özgürleştirici rolünü geleceğe olduğu kadar geçmişe yöneltmesi olarak yorumlamak eğilimi taşıyorum.

DİPNOTLAR

⁶ İbrahim Caner Türk:”Osmanlı Son Dönem Tarihçi-Eğitimcisi Ahmet Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi”, History Studies, Vol.3/3, 2011,s.352-361.

⁷ Zafer Toprak: Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji, Doğan Kitap, İstanbul,2012.,s.227-241.

⁸ Etienne Coupeaux: Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul, 1998.

⁹ Bu konuda bkz.,Zafer Toprak: Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji, Doğan Kitap, İstanbul,2012.

¹⁰ Siegfried Kracauer: Tarih Sondan Bir Önceki Şeyler,Metis Yayınları,İstanbul, 2013, s. 41.

¹¹ Betül Çotuksöken, Ayşe Erzan, Orhan Silier (Editörler),Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları,Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.2003. Melike Türkan Bağlı, Yasemin Esen (Editörler): İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.2003.

¹² Salih Özbaran (Yayına Hazırlayan):Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu 29 Eylül 1 Ekim 1994, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1995.

¹³ İlhan Tekeli “Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin”, Tarih Vakfı’nın 2-3 Aralık 2000 tarihinde düzenlediği Türkiye’de İlk ve Orta Öğrenim Düzeyinde Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması sempozyumuna sunulan bildiri. Ayrıca Toplumsal Tarih Dergisi’nin Nisan 2002 tarihli 100. Sayısına ek olarak verilmiştir.

¹⁴ George G.Iggers: “Akılcılık ve Tarih”, Cogito, Sayı.73, Bahar 2013,s. 163.

¹⁵ Keith Jenkins:Tarihi Yeniden Düşünmek, Dost Kitabevi, Ankara,1997,s.17.20. Bu konuda ayrıca bkz: Serpil (Tunç) Oppermann: Postmodern Tarih Kuramı, Evin Yayıncılık,Ankara, 1999.

¹⁶ Siegfried Kracauer: Age, s.26.

¹⁷ İlhan Tekeli: Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

¹⁸ İlhan Tekeli: Tarih Üzerinde Düşünmek, Dost Yayınları, Ankara,1998,s.68.

- ¹⁹ Arthur C. Danto: *Analytical Philosophy of History*, Cambridge University Press,1965.
- ²⁰ Paul Ricœur: *Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı, Yapı ve Kredi Yayınları*, İstanbul, Nisan 2009, s.95-103.
- ²¹ Paul Ricœur: *Age*, s.104-114.
- ²² Paul Ricœur: *Age*, s.104,105.
- ²³ Paul Ricœur: *Age*, s.114-123.
- ²⁴ Paul Ricœur: *Age*, s.124-137.
- ²⁵ Bu konuda Bknz. İlhan Tekeli: *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.36-40.
- ²⁶ François Hartog: *Tarih, Başkalık, Zamansallık*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.203.
- ²⁷ François Hartog: *Age*, s.215.
- ²⁸ George G. Iggers: *Age*, s.145-167.
- ²⁹ François Hartog: *Age*, s.221-224.
- ³⁰ Bu konuda bknz, A.Tayfur Erdoğan: “Açık Tarihçilik: Tarih İnşasında Tartışmalı Konular-Yeni Eğilimler- Yeni İmkanlar”, *Cogito*, Sayı.73, Bahar.2013, s.415-419.
- ³¹ David Thompson: *Tarihin Amacı*, İzmir, 1983, s.16.
- ³² Serpil (Tunç) Oppermann: *Postmodern Tarih Kuramı*, Evin Yayıncılık, Ankara, 1999, s.476-50.
- ³³ Enrique Florescano: “Tarihin Toplumsal İşlevi”, François Bédarida (Derleyen) *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.59-70.
- ³⁴ Friedrich Nietzsche: *Tarih Üzerine*, Say Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.58.
- ³⁵ Benedict Anderson: *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- ³⁶ Bu konuda Bknz: Anthony Giddens: *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990.
- ³⁷ Eric J. Hobsbawm: “Evrensel Arayış ile Kimlik Arayışı Arasında Tarihçi”, François Bédarida (Derleyen) *Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.71-87.

³⁸ Daniel Levy/Natan Sznajder: Erinnerung im Globalen Zeitalter: Der Holocaust, Frankfurt am Main, 2001. Zikreden Mithat Sancar, Age,s20.

³⁹ François Cadiou, Clarisse Coulomb, Anne Lemonde, Yves Santamaria:Tarih Nasıl Yapılır?, İletişim, İstanbul,2013,s.139-154.

⁴⁰ Friedrich Nietzsche: Age, s.61-63

⁴¹ Bu konuda bkz: Mithat Sancar:Age,s.39-67.

⁴² Mithat Sancar: Age,s.50-51.

⁴³ Mithat Sancar: Age,s.57.

⁴⁴ Bu konuda bakınız. Ali Boratav (Derleyen): Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, Alan Yayıncılık, 1985. Peter Burke:Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu,Doğu Batı Yayınları, Mart 2006.

⁴⁵ Louis Athuser: Politika ve Tarih, V Yayınları, Ankara, 1987,s.12.

⁴⁶ Bu konuda Bknz,İlhan Tekeli: Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2007.

⁴⁷ Christian Meier:”Bilim ve Tarihçinin Sorumluluğu”,François Bédarida (Derleyen):Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi,Ankara, 2001,s.41-58.

⁴⁸ Aaron I.Gurevich:” Tarihçinin Çifte Sorumluluğu”, François Bédarida (Derleyen)Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.89-110.

⁴⁹ Zikreden Mithat Sancar: Age,s.58.

3. TARİH YAZMANIN SORUMLULUĞUNU NASIL TAŞIDIM/ TAŞIYORUM

I. GİRİŞ

Veteriner tarihçisi dostlar 7.nci kongrelerinde tarih yazıcılığı konusunda uzunca bir konuşma yapmamı istediklerinde, Koronali günlerde zoom aracılığıyla konuşma yapmak hoşuma gitmemesine karşın, bir görev bilip konuşma yapmayı kabul ettim. Sonra sıra konuyu saptamaya geldi. Konuyu “Tarih Yazmanın Sorumluluğunu Nasıl Taşadım/Taşıyorum” diye seçtim. Böyle bir başlığı seçmiş olmamın değişik nedenleri var. Ben bir tarihçi değilim. Bir mühendis olarak yetişmiş, daha sonra şehir planlama kanalından sosyal bilimler ve tarih yazıcılığı alanına girmiş bir kişiyim. Tarihle olan ilişkim tarihe ilişkin eğitim kurumları içinde kurulmadı. Yaşam deneyimi içinde, bir taraftan büyük kısmının rahmetli Selim İlkin’le birlikte yazdığımız kitaplar kanalıyla, öte yandan Tarih Vakfının kuruluşunda aldığım sorumluk dolayısıyla biçimlenmiş. Tarihle olan bu elli yıllık ilişki içinde Türkiye’de tarih alanında olan gelişmeleri değerlendirdiğimde, hem çok önemli gelişmeler olduğunu, hem de büyük olumsuzlukların geliştiğini gözlüyorum. Birçok olumlu gelişme sayılabilir. Önce akademik olan, popüler olan tarihçilerin sayısının çok arttığını, yayınlanan tarih kitaplarının çoğaldığını, tarihçilerin tarih konusu olarak gördükleri konunun çok çeşitlendiğini, tarihçilerin mesleki faaliyet alanlarının çeşitlendiğini, yalnız değişik düzeylerde tarih dersi vermekle ve akademik kitaplar yazmakla sınırlı kalmadığı, sergi küratörlüğü, senaryo yazımı, örgüt tarihi yazımı, tarihi coğrafya üzerinden planlamayla ilişkilendirilmeye başlandığını söyleyebilirim. Bu gelişmeler içinde Tarih yazıcılığı üzerinde

ayrıca düşünölmeye başlamış, son yıl içinde bu işin kuramıyla uğraşanlar ayrı bir dergi yayınlamaya başlamışlardır. Bu olumlu gelişmeler özellikle son yirmi yılda hızlanmıştır. Ama yine son yıllarda siyasetçiler, tarihi siyaset yapma pratiklerinde algı yaratmak için araçsal olarak kullanmaya başladılar. Bu kişisel bir kullanım olmaktan çıkarak, sistematik olarak kullanılmaya başlandı. Bu pratik “post-truth” kavramı geliştirilerek normalleştirilmeye başlayınca, siyasetin tarihle ilgilenişi tarih alanının siyasetin “ötekileştirici” anlayışına uygun olarak parçalanmasını ortaya çıkardı.

Bu nedenle yazının başlığında tarih yazıcılığının bir sorumluluk konusu olması gerektiğini vurguladım. Başlıkta vurguladığım ikinci nitelik, bu çözümlemenin benim/Türkiye’nin tarihçilik deneyimi üzerinden ve sübjektiviteyi dışlamadan yapılacağıydı. Böyle bir başlığı kabul edince konuşmanın ilerleyeceği beş adımlık güzergah da belirlenmiş oldu. Birinci adımda tarih yazımının sorumluluğunun ne olduğunun kapsamlı bir çözümlemesini yapacağım. İkinci adımda ise tarih yazımının neden anlatı formunda yapıldığı, bu anlatı formunun insan ve davranışları üzerinde ne tür etkiler yarattığını, hangi tür olumsuzluklara yol açabileceğini tartışacağız. Üçüncü adımda ise sorumluluğu artmış ve çeşitlenmiş tarih yazıcıları dünyasında benim nasıl bir tarih yazımı ulaşmış olduğumu anlatmaya çalışacağım. Bu yazım stilinin tartışılması, hangi tür sorumlulukları gerçekleştirmeye çalıştığını da ortaya koymuş olacaktır.

II. TARİH YAZICILIGININ ÇOK YÖNLÜ SORUMLULUĞU ÜZERİNE

Tarih yazıcılığının sorumluluğundan söz edebilmek için önce tarihin ne olduğunu tartışmak gerekir. Hepimizin zihninde orta öğretimden kalan bir tarih tanımı var. Benim aklımda kaldığına göre, “Tarih geçmiş zamanda geçen olayları, objektif olarak, belgelere dayanarak, neden sonuç ilişkileri içinde, yer ve zaman göstererek anlatan bir bilgi alanıdır” gibi bir tanımlama yapılıyordu. Bu tarihin faaliyet dönemi MÖ.3500’de yazıyla başlatılıyor ve daha öncekindeki dönemler tarih öncesi diye adlandırılıyordu. Kanımca bu dar bir tanımdı. 19 yüzyılda, sorumluluğunu ulus devlete göre tanımlayan Ranke’ci pozitivist tarih anlayışının etkisi altındaydı.

Ben tarih alanını İnsanlığın öyküsü yazmak diye daha geniş olarak tanımlamak eğilimindeyim. Bu öyküyü yazının bulunuşuna göre tarih öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmak Von Humbolt Üniversitesinin disiplinlere ayrılmış bir yapısının sonucu ortaya çıkmış olduğunu düşünüyorum. Bilginin yazılı belgelere dayanarak tarihçilerce elde edilmiş olmasına ya da geçmişten kalan nesnelerin bulunması ve yorumlanmasına dayanarak arkeologlarca elde edilmiş olmasına göre ayrılmasını ve öykünün bütünlüğünün korunmamasını anlamak benim için güç olmaktadır.

Öncelikle insanın dünyada yaşamını sürdürebilmesi için tarih bilgisine gereksinmesi bulunmaktadır. Bir düşünce deneyimi olarak hafızasını ani olarak kaybetmiş bir kişinin, yaşamakta ne kadar zorlanacağını tahmin etmeye çalışırsak, içinde bulunduğu durumu kavrayamadığını, ne yapacağını bilemediğini görürüz. Kendi yaşamına bir güzergah çizemez. Bu nedenle Tarih bilgisi de insanların yaşamı için bir gerekliliktir. Ama gerekli olan bu bilgi insanlığın gelişmişliğine bağlı olarak farklı

zaman derinliklerini kavrar hale gelebilecektir. İnsan beyninin sembolleştirme kapasitesi dolayısıyla dil geliştirebilmesi, tarih bilgisini/kültürünü daha ileri nesillere nakledebilmektedir. Başlangıçta baba, oğul, torundan oluşan üç nesillik olan derinlik, önce sözlü nakil geleneğiyle, daha sonra yazının bulunması ve bu yazıların sistematik saklanmasıyla, ezelden ebede kadar uzanabilecek kanısı yaratan bir süreklilik görüntüsü kazanmıştır.

Böyle bir kısa tartışmadan sonra Tarih yazıcısının sorumluluğunun içeriğinin nasıl belirlendiğini ele almaya başlayabiliriz. Tarih yazıcısının baş sorumluluğu, içinde bulunduğu dönemde tarihten beklenmekte olanı yazmaktır. Biraz önce yapılan türde her şeyi içine almaya çalışan çok genel bir tanım yaparsak, her dönemin tarih yazıcısının sorumluluğunun nasıl değiştiğini kavrayamayız. Bunun için her dönemde, bu genel tanımın içinde nasıl farklı tarihler yazıldığını ayırabilmemiz gerekir. Her dönemin tarih yazıcısından beklenen, farklı türde bir tarih yazımı sorumluluğunu yerine getirmesidir. Bu farklılık üzerinde daha açıkça konuşabilmek için; Heredotos, Ranke, Annals Okulu, Post-Modern tarihçilikler üzerinde kısaca duralım.

Heredotos tarihin babası olarak bilinir. Gerçekte öykü MÖ.6 Yüzyılda Miletli Thales ile başlıyor. Thales felsefeyi kurarak, dinin dışında, ondan farklılaşmış tüm bilimsel bilgiler içeren bir alan yaratmıştı. Bu dönemde de geçmişten gelen bilgilerde bulunuyordu. Bu bilgileri MÖ.9 yüzyılda, sözlü gelenek içinde, bir destan formunda, İlyada ve Odyssea'yı derlemiş/yazmış olan İzmirli Şair Homeros çalışmaları getiriyordu. Ama bu bir edebiyat metniydi. Edebiyat metninin içinden farklılaşarak tarihin doğuşunu MÖ.5 yüzyılda Halikarnaslı Heredotos (MÖ.484-MÖ.425) ve Atinalı Thukydides'in (MÖ.460-MÖ.400) çalışmaları gerçekleştirdi.

Antik dünyada din ve edebiyattan değişik bilim disiplinlerinin doğduğu MÖ:5 yüzyılda, tarihin farklılaşması da gerçekleşmiş oldu. Heredotos'un tarihin amacını insan olaylarının izinin zaman içinde silinmesini engellemek olarak ortaya koyduğu, tarihin Yunan ve Yunan olmayanların başarılarının kaydını tutarken, Yunan ve Yunan olmayanların düşmanlıklarının nedenini ortaya koyacağı üzerinde durduğu belirtilir. Heredotos insan merkezli, anlatı formunda bir tarih yazımını ortaya çıkarmıştır. Olayları zaman içinde sıralarken aynı zamanda yerlerini gösteriyordu. Bir anlamda coğrafyadan farklılaşmamış metinler oluşturuyordu. Heredotos geçmişin bilgisinin kaydedilmesinin nedenini de sorguluyordu. Bu bilgi gününü yaşayanlara yardımcı olacaktı. Ahlaki derslerin alınmasını sağlayacaktı.⁵⁰

Heredotos genel olarak dönemin olaylarını, akli esas alarak, insani ve doğal nedenlerle açıklamasını yapan bir araştırmacıydı. Çağındaki felsefe-bilim tartışmalarının içinde yaşıyordu. Bilinen dünyanın her yerini dolaşıyordu. Bizzat kendisi görmeye çalışıyordu. Heradotos için kulaklar gözlerden daha az güvenilirirdi. Heredotos'u döneminin diğer araştırmacılarından farklılaştıran, ona tarihin babası adı verilmiş olmasının nedeni, onun insan ile insana ilişkin olayları ele alıp işlemiş olmasıdır. Heredotos ele aldığı konulara ilişkin bilgileri dünyayı dolaşarak sağladığı için olaylar arası bağlantıları coğrafi bağlamıyla birlikte aktarmaktaydı. Bu nedenle Heredotos'un eserinin tarih ve coğrafya disiplinleri bakımından çok farklılaşmadığı söylenebilir.

Leopold von Ranke, bir 19 Yüzyıl Alman tarihçisidir.⁵¹ Dünyada modern tarih yazıcılığının kurucusu

olarak kabul edilmektedir. Von Humbold'un kurduğu gecikmiş Alman birliğinin ulusçuluğunun gerisindeki Berlin Üniversitesindedir. Çok etkilidir. Uluslararası siyasal tarih yazmaktadır. Avrupa'nın siyasal tarihi onun tarihçiliğinin kapsamını oluşturmaktadır. Onu dönemin tarih yazıcılığında temel yol gösterici yapan tarihçinin görevini geçmişte olanları günümüzde aynen temsil edilebileceğine inanmasıdır. Aslında sadece nasıl olduğunu göstermek istemektedir. Tarihçi tarihi bir pozitivist olarak yapılmasını istemektedir. Bunu yapabilmek için birinci el kaynak kullanılmasını, tarihsel bilginin belgelerin eleştirilmesi ve yorumlanmasıyla üretilmesini savunmaktadır. Ranke tarihçiliği, tarihçilik alanının profesyonelleşmesini de getirmiştir. Artık yurttaş yetiştirmek için ilk ve orta eğitimde tarih ve coğrafya dersleri verilmektedir. Ranke Prusya Devletinin tarih yazıcılığı görevini de yüklenmektedir.

Aynı dönemde aydınlanma formasyonlu Fransız tarihçiler laik/secular tarihler yazmaktadır. Onların pozitivistik tarih yazabilme iddiaları sorunsuz olarak gerçekleşmektedir. Oysa Ranke bir Protestan bir rahibin oğludur. Tarihte tanrıyı görmek, hakikati görmek demektir diyordu. Tanrının bireyleşen düşüncelerinin tecelli ettiği devletleri ahlaki ilkelerin somutlaşması olarak görmektedir. Ranke var olanla ideal olanı birbirine eşitleyen Hegel'ci bir anlayışa sahipti. Cumhuriyet sonrasında ulus devletini İnşa eden Türkiye'de Ranke'ci tarih anlayışının laik bir versiyonu izleniyordu. Ranke'ci tarih yazımının gerçeği aynen inşa etme iddiası yanı sıra tarih yazıcısının aynı zamanda ulusa ve dine karşı kendisini sorumlu hissetmesi, Türkiye'de Hegelci bir anlayışın bulunmaması ve pozitivist bir anlayışın hakim oluşu dolayısıyla kolayca içe sindirilemiyor ve Ranke'ci tarih anlayışının laikleşmiş bir versiyonu uygulanıyordu. Beklenilebileceği gibi resmi tarih suçlamalarının gelişmesine neden oluyordu.

Annales Tarih Okulu: Bu tarih okulunu March Bloch ve Lucien Febvre 1929 “Annales d’histoire Économique et Sociale” dergisini çıkararak başlattılar. Ranke tarihçiliğine göre paradigmatik bir sıçrayışı gerçekleştirdiler. Üç önemli değişiklik yapıyorlardı. Onların ilgisini savaşlar, siyasal olaylar çekmiyordu. Onları yaşamın sosyolojik, ekonomik, sosyal psikolojik ve antropolojik yönleri çekiyordu. Anlatılarını yüzeysel olaylar üzerine kuruyorlardı. Anlatılarını uzun dönemli (long dureé) eğilimler üzerine kuruyorlardı. Anlatıları arasındaki illiyet ilişkilerini sadece yüzeyde ve nesnel olan üzerinden değil materyal olmayanlar üzerinden de kuruyordu. Mentalite ve dönemin ruhu gibi kavramlar anlatılarda kullanılmaya başlamıştı.

Annales okulunun Ranke'ci yaklaşımdan önemli bir farkı coğrafya ile ilişkisinden kaynaklanıyordu. Ranke'ci tarih bir ulus tarihi olduğu için coğrafyası ülkenin sınırları tarafından belirlenen bir siyasi coğrafya oluyordu. Oysa siyasetle ilgilenmeyen, sosyal yapıların, yapısal problemlerin değişiminin öyküsünü anlatmak isteyen Annales'çilerin coğrafyası bölgedir. O yıllarda coğrafya denildiğinde Fransa'da Vidal De la Blanche'nin Almanya'da Hettner'in Neo-Kantist coğrafyası anlaşılmaktadır. Zaten Vidal De la Blanche başlangıçtan beri Annalles'çilerin kurucularından sayılmaktadır.

Annals'çilerin sorumluluğu bilim dünyasına karşıdır. Bu nedenle bilim dünyasında hep ilgi çekmişlerdir. Ama Ranke'ci tarihçiliğin tarihçiler dünyasında hakim paradigma olmasını ortadan kaldıramamıştır. Bunun nedeni Ranke'ci tarih kendisini ulusa karşı sorumlu olarak görünürken, Annales'çilerin sorumluluğunun bilim dünyasıyla sınırlı kalması, onun hakim paradigma haline gelmesini engellemiştir.⁵²

Postmodern tarih yazımı: Postmodernizm söcüğünün ilk kullanılışı için gerilere giden çok sayıda

örnek olsa da bilim ve sanat dünyasında esas tartışmalar Lyotard'ın 1979 yılında "Post Modern Durum" kitabını yayınlamasından sonra yaygınlaştı. Felsefe, bilim, sanat alanlarını tümüyle sardı. Kendisini modern olana referansla tanımlıyordu. Özcülük, nesnellik, gerçekçilik, nesnellik, özneliği sorguluyordu. Evrensel ve sabit ahlak ilkelerini görecelleştiriyordu. Postmodernizm evrensel geçerliliği olan doğru bilgiyi sorgulamıştır. Doğruluk yargısının nasıl geliştirildiğini göstererek deşifre etmişlerdir. Foucault ve Derrida gibi post structuralistlerin katkısıyla geliştirilen söylem analizleri önem kazanmış ve üretilen bilgilerin nesnelden çok özneller arası olduğu gösterilmiştir. Bu tartışmalar sırasında büyük anlatılar, büyük projeler, büyük ilkeler saygınlık kaybetmiştir. Artık siyasal dünya da homejenleştirmeyi değil çeşitliliği ve demokrasi açıklarının kapatılmasını önermeye başlamışlardır.⁵³

Bu tartışma modernizmi tamamen ortadan kaldırmamıştır. Ama her alanı etkilemiştir. Bunlar arasında hem tarih öğretimi, hem de tarih yazımı bulunmaktadır. Tarih öğretimi öğretmen ve sınıf merkezli, öğrencinin başarısının, öğrendiğini tekrar edebilmesiyle ölçüldüğü geleneksel tarih eğitiminin yerini yapılanmacı bir eğitim yöntemi aldı. Artık öğretmen öğrencinin bilgisinin ne olacağını belirleyen bir otorite olmaktan çok öğrencileri tarih konusundaki bilgilerini küçük grup halinde (sınıf) birlikte üretmesini yönlendiren/kolaylaştıran bir kişidir. Bu yazıda bunun üzerinde daha fazla durmaya gerek yok.⁵⁴

Esas konumuz olan tarih yazıcılığına girelim. Modernizmin postmodernist eleştirisi tarihçiliğin sorumluk alanın yerel ve mikro(birey) tarihe yöneltmiştir. Bu dünya ulus devletlerin ve önderlerin dünyası değil, toplumdaki alelade insanların ve çeşitliliğin dünyası değildir. Bu dünyanın kayda geçmiş belgeleri yoktur. Öyle ise bu tarih belgeler üzerinden ancak çok özel hallerde yazılabilecektir. Bu gereksinmeyi karşılamak için sözlü tarih diye adlandırılan bir tarih yazma biçimi gelişmiştir. İnsanların anlattıklarıyla kurulan bu yeni tarih anlatısının artık bir nesnellik iddiasında bulunmasının, kurgusu içinde edebiyatın payının bulunmadığını söylemek olanağı kalmamıştır. Tarihin yaşadığı bu gelişme konusunda yaptığımız bu kısa yolculuğun tarihin ve tarihçinin nasıl bir dönüşme geçirdiğini fark etmemize yardımcı olduğunu düşünüyorum. Artık 19 yüzyıl sonu ve yirmi yüzyıl başında tarihçi hükümet etme işleviyle yakından ilişkilidir. Böyle bir tarihçinin profesyonel meslek faaliyetlerinin dağılımı, araştırmacılık ve öğretmenlikle sınırlanmış olmaktadır. Ama öyküde post modern tarihçilik dönemine geldiğinde tarih yazıcısının sorumluluğu içine yaşamın tümü girmekte, tarihçinin faaliyet alanı da genişlemekte, kültür endüstrisinin için de senaryo yazarlığı, sergi küratörlüğü, müze yöneticiliği vb. kendine yer bulmaya başlayabilmektedir.

Buraya kadar tarihçinin faaliyet alanında yaşanan gelişme sonrasında tarihçinin sorumluluk alanının nasıl genişlediğini gördük. Ama tarih yazıcısının sorumlulukları konusundaki görüşmemizi bu noktada sonuçlandıramayız. Daha başka sorumlulukları daha bulunmaktadır. Tarihçinin bu tür sorumluluklarının başında tarihin verileri, informasyonları ve bilgileri konusunda yükleneceği sorumluluklar gelmektedir. Tarihçinin bir anlatıyı kurgulaması için geçmişin bilgisine ihtiyacı vardır. Buradaki tartışmayı yürütebilmek için tarihsel bilginin nasıl üretildiğine açıklık kazandırmak gerekir. Tarihçinin kulanacağı tarihsel bilgi hazır değildir, üretilecektir. Geçmişten bize intikal etmiş/edecek olanlar tarihin bilgileri değil, verileridir. Günümüz tarihçiliğinin yararlandığı veriler artık çok çeşitlenmiştir. Bunlar geçmişten günümüze ulaşmış işaretler, nesnelere, yazılmış metinler, resimler, fotoğraflar, kaydedilmiş ses ve görüntü kayıtları, koleksiyonlar vb.leridir. Bu veriler tarihçinin üreteceği bilgilerin kaynağı

olandır. Bu nedenle bir dünya mirasıdır. Koruması yalnız tarih yazıcılarının değil tüm insanlığın sorumluluğu/görevidir. Her kişinin yüklendiği bu sorumluluk onlara o veriden yararlanma hakkı vermektedir. Tabii bu insanlık mirasının koruna bilmesi için ondan yararlanılmasının disiplin altına gerekmektedir. Ne iyi ki günümüzde gelişen dijital teknolojiler, değişik koleksiyonların, kütüphanelerin arşivlerin kullanılmasını daha açık hale getirmektedir. Burada ortaya çıkan bir sorun bulunmaktadır. Tarih yazıcılarında özgün bir yazı yazmak, bu yolla saygınlığını artırabilmek için elde edilen bu veriler üzerinde tekel kurmak bu verinin/belgenin başkalarının görülmesini engellemek eğilimi yüksek olmaktadır. Bu da bir etik sorun haline gelmektedir. Bu konuda üzerinde uzlaşılan etik ilke eğer bu verinin üretilmesini sağlayan bir tarih yazıcısıysa, bu verinin ilk kullanılma hakkına sahip olacaktır. Ama yayın yapmayı da çok geciktirmemelidir.

Verilerin tarihsel bir bilgiye çevrilebilmesi için önce tarihsel bir enformasyona dönüştürülmesi gerektir. Bu verilerin belli konularda açık bilgi parçalarına dönüştürülmesi gerekmektedir. Bunun için veriler işlenirler; sınıflanırlar edilirler, fiziksel ve kimyasal olarak deneylere tabi tutulurlar ve doğa bilimlerinin bulgularından yararlanarak, bunların geçmişteki nitelikleri/özellikleri konusunda sonuçlar çıkarılırlar. Böylece tarihsel veriler tarihsel bilgilerin kullanılmasında kurulacak enformasyonlar haline getirilirler. Bu verilerden elde edilen enformasyonlar halen var olan doğa bilimlerinin/teknolojilerinin düzeyine bağlı olarak değişebilecektir. Bu nedenle eldeki verilerin bir kısmının gelecekte daha ileri teknolojilerle analiz edilerek enformasyonun geliştirilmesi yolu açık tutulmaktadır. Tarih yazıcısı anlatısını kurgulamadan önce bu enformasyonu tarihsel bilgiye çevirmektedir. Modernitenin tarih anlayışına göre nesnel pozitivist tarih yazımının olanaklı olduğunun kabul edildiği durumda tüm tarih yazıcılarının verilen enformasyondan tarih bilgisine aynı şekilde geçileceği var sayılmış olacaktır. Postmodernist tarih yazıcılığında enformasyondan tarihsel bilgiye geçerken tarih yazıcısının yorumları, değer yargıları etkili olacaktır. Bu durumda tarih yazıcısının kurguladığı anlatılarda öznellikler tam olarak ortadan kaldırılamayacaktır. Bu da yazılan tarihin geçmişte yaşanmış olan gerçekliği aynen kurduğu iddiasını yapılamaz hale getirmiştir. Böyle bir durumda tarih eğitiminin yapılanmacı bir eğitim haline gelmesi de anlam kazanmaktadır. Tarihi bir otorite öğretmemekte, öğrenciler tarihi birlikte yaratır hale gelmektedirler.

Postmodern tarih yazıcılığın böyle bir yaratıcılık alanı haline gelmesi yanlış olarak yorumlanmamalıdır. Tarihin geçmişte olup bitenle ilişkisini tamamen koparması olarak görülemez. Gerçekle ilişkisinin sağlamlığı konusunda bir kaygı taşımadan yazılan bir tarih anlatısı bir edebi metin haline gelecek, onu bir edebiyat metni kategorisi içinde roman olarak adlandırmak gerekecektir. Bu tarihçinin kendi varlık nedenini inkar etmesi anlamına gelmektedir. Tarihi geçmişteki verilere dayanarak, onları dışlamayan, okunabilir, anlaşılabilir bir metin haline getirirken edebi hünerlerini kullanacak White sınıflamasına göre: trajik, dramatik İronik karakterler kazanabilecektir. Tabii ki bunun bir yaratıcılık yönü bulunmaktadır ama bu tarih metni olmanın ön koşullarını yerine getirecek bir yaratıcılık olacaktır. Bir tarih yazıcısının tarih bilgisine karşı olan bu sorumlulukları dışında ki konularda da sorumlulukları bulunmaktadır. Gurevich tarihçilerin ele aldığı bir tarihsel konuda anlatısını kurarken iki ayrı dönem bakımından sorumluluk taşıması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁵⁵ Bunlardan birincisi içinde yaşamakta olduğu topluma karşı sorumluluğudur. Bu geleceğe dönüktür. Tarihin barışçı, demokratik bir toplum yaratılmasına katkıda bulunması anlamına gelmektedir. Günümüzde tarih yazıcılığı ve öğretiminin geldiği çoğulculuk anlayışı tarihi bu işlevini yerine getirmesi bakımından çok uygun hale

getirmiştir. Toplumun potansiyellerini tanıma yolunu açarak yaratıcılığa açık hale getirmiştir denilebilir. Gurevich tarihçinin ikinci bir dönem bakımında sorumluluğu olduğuna dikkati çekmektedir. Ona göre tarihçi “tarihi kaynaklardan bizlere seslenenlere karşı” sorumludurlar. Tarihçinin günlük kaygılarla geçmişi yargılayıcı duruma düşmesi konusunda dikkatli davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Postmodernist tarihçi otoriter olma konumunu terk edince bu tür haksızlık yapmadan da kurtulmuş olmaktadır denilebilir.

III. TARİHİN ANLATI FORMUNDA YAZILMASININ ONA KAZANDIRDIĞI NİTELİKLER VE ONUN KÖTÜYE KULLANILMASINA YOL AÇABİLMESİ

Bir önceki bölümde gördüğümüz tüm tarih türlerinin hepsi de anlatı formunda kurgulanmaktadır. Anlatı formunu diğer yazı biçimlerinden ayıran temel özellikleri;

- 1) Tarih olaylarını kronolojik olarak (ya da bir başka zaman sıralaması içinde) düzenlemek,
- 2) İç bütünlüğü olan bir öykü üzerine odaklanmak,
- 3) Analitik olmaktan çok betimsel olmak,
- 4) Soyut kavramlardan çok doğrudan insanlar üzerinden kurgulanmak,
- 5) Genel ya da istatistiki olanlar üzerine değil özel olanlardan yola çıkmak,

diye sıralanabilir. Böyle anlatı formunda kurgulanan bir tarih, aynen yaşam gibi görünür, bunun için de ikna ediciliği yüksektir. Bu nedenle de siyasetçilerin elinde güçlü bir araç haline gelmiştir. Tarih yazımında anlatı biçiminin ikna ediciliğinin arkasında toplumsal yaşamın sürekliliğine ilişkin güçlü bir sezgi yatmaktadır. Oysa ne tarihin yararlandığı belgeler ne de insanın deneyi sürekli değildir. Anlatı yolunu seçen tarihçi bu kesikli olaylardan, belge ve bilgilerden sürekliliği olan bir öykü kurar. Sürekliliğin kurulması, gerçekte yaratıcı bir faaliyettir. Tarihçi de yaratıcı bir sanatkar gibi kopuk olaylar arasında gizli bulunan hikayeyi ortaya çıkaracaktır. Tarihçinin ortaya koyduğu anlatı ancak bir varsayımdır. Oysa günümüze kadar tarihçilerin yazarken kullandıkları dil, bunun varsayım olduğunu gizleyen bir dildir. Okuyucuya kendi varsayımlarını geliştirme olanağı bırakmayan bir otorite diliyle anlatılmaktadır.”⁵⁶ Tabii ki, kurulan anlatının içinde kopuklukların, kesikliklerin yok edilmiş olması, bu anlatının ikna edici bir nitelik kazanmasında önemli bir katkı yapmaktadır.

Böyle sıkı deterministik açıklamalara dayanan bir tarih anlatısının gerçeği ne kadar yansıttığı kuşkuludur. Tarih anlatısı olaylar yaşandıktan sonra yazıldığı için deterministik belirleyicilik varmış gibi yazılabilmektedir. Oysa tarihi olaylar arası ilişkiler önemli ölçüde olumsuzdur. Bu nedenle tarihçiler pratikte daha gevşek açıklamalarla yetinmektedirler. Olayları sıralayan ve gevşek olarak ilişkilendiren tarih anlatılarının bir açıklama yaptığı kabul edilmektedir, ama bu açıklamalar nomolojik değildir. Buradaki açıklamalar olayların zaman içinde dizilişinin normalleştirilmesi, ya da sürpriz etkisi taşıması düzeyindeki bir açıklamadır. **Tarihin anlatı tümcesini**” sorgulayan Arthur Danto⁵⁷ ya göre Tarihin amacı eylemleri ele alınan dönemde yaşayanların yapabilecekleri gibi tanıtmak değil, eylemleri

tarihçilerin yapabilecekleri gibi daha sonraki olaylarla ilişkili olarak ve zamansal bütünün parçası olarak anlatabilmektedir. Bu nedenle geçmişteki olaylar yaşanmış bitmiş ve hep öyle kalmamakta, daha sonraki dönemlerde yaşananlarla yeni anlamlar kazanmaya açık hale gelmektedir. Bu nedenle de tarihler yeniden ve yeniden yazılmaktadırlar.⁵⁸ Bir tarihsel anlatı olayların ortaya çıkışlarını sıralamaktan fazlasını yapmaktadır. Olgular arasında bağlantılar kurmaktadır. Anlatı açıklamayı içermelidir. Her anlatı olaylara giydirilen bir yapıdır denilebilir.

Tarihin anlatılarını kavramamızda yardımcı olacak “**öykünün izlenebilirliği**” kavramı ise W.B. Gallie tarafından önerilmiştir.⁵⁹ Gallie’ye göre anlatısal tümceyle, anlatısal metin arasında bir boşluk kalmakta, bu boşluk “izlenebilecek öykü” kavramıyla doldurulmaktadır. Gallie anlatısal biçimin açıklamanın hem bir kalıbı, hem de içine yerleştiği bir yapı olduğunu söylemektedir. Ona göre anlama ve açıklama arasında bir tamamlayıcılık vardır. Anlama ile açıklamanın bu süreç içinde birbirine çözülemeyecek şekilde karıştığı hemen” görülecektir.” ”İdeal olarak, bir öykü kendi kendisiyle açıklanmalıdır.”⁶⁰

Bir öykünün anlatısından sonuca çıkarsama yoluyla varılmaz. Bu nedenle öyküyü sonuna kadar izlemek gerekecektir. Bu öykünün izlenebilirliği sonucun tahmin edilebilir olmasına bağlıdır. Bir öyküyü izlemek zihinsel açıdan kabul edilebilir olayları bulmak demektir. Bu bakış açısında tarihçinin sorunu çıkarsama yapmak ya da önceden haber vermek değil olaylar arasında zincirleşmelerin karmaşıklığını daha iyi anlamaktır. Bu **zincirleme etkiler** belli olayların oluşumunun daha kolay çözümlenmesine olanak verir. Tarih alanında tarih yazımına yenilik getirmek, tarihi izlemenin yeni biçimini kabul edilebilir hale getirmektir. Tarih anlatısının kurgulanmasında bir üçüncü yaklaşım olarak Louis O. Mink **biçimlendirici edimi** önerilmektedir.⁶¹ Bu yaklaşıma göre anlatılar, son derece düzenli bütünlüklerdir, yargılama türünden özel bir anlama edimi gerektirirler. Bu yaklaşımda amaçlanan olayları art arda, tek, tek gözden geçirmek değildir. Onları bir bütün olarak kavramaktır. Etkin bir anlamlandırmayı ancak bütünsel bağlamın sağlayacağı kabul edilmektedir. Bu da kavrayıcı ya da özetleyici bir sentezi gerektirmektedir. Bu “refleksif bir yargı” türüdür. Mink’e göre “anlamak şeyleri birlikte görmeye ilişkin bir edimdir. Öyküler geçmiş olayları yalnız bir arada tutmakla yetinmez, aynı zamanda onun özgül niteliklerini ortaya koymuş olur.

Burada üzerinde duracağımız dördüncü anlatı türü “**olayörgüleştirme**” yoluyla açıklamasını gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Hayden White tarihi özü bakımından tarihsel yazım (yapıntı) olarak görmektedir. White’ın yaklaşımı edebiyat kritiğine yakındır. Bu nedenle tarih söyleminin bir poetikası olduğunu söylemektedir. White bu poetikayı meta history olarak tanımlamaktadır. Tabii anlatı içindeki olayların tercihindeki bu poetikanın gerisinde ideolojik yönelimlerin olduğunu da söylemek olanaklıdır. White olay örgüleştirme (plot) kavramı, anlatısal yapının temel ögesi olarak kabul etmektedir. Olay örgüleştirme yoluyla açıklama, anlatılmış öykü tipini belirleyerek bir öykünün anlamını üretmek demektir. White olay örgüleştirme tipolojisini Northrop Frye’den alarak, romanesk tür, trajik tür, komik tür ve satirik (yergi) tür diye tanımlamaktadır. Olayörgüleştirme tarzları bir yazı geleneği içinde oluşmuştur.⁶²

Tarihin ikna edicilik gücünün yüksekliğinin temel nedeni, kurgusunun tarihe özgü bir açıklayıcılığa sahip olmasıdır. Bu bakımdan burada ele aldığımız dört farklı türdeki açıklayıcılıktan hangisinin ikna

edicilik bakımından üstün olduğunu söylemek olanağı yoktur. Buradaki tartışma bakımından önemli olan, olayları kronolojik sıralamanın tek başına güçlü bir ikna edicilik özelliği taşımayacağı, ikna ediciliğin kurgulanan anlatının sahip olacağı açıklayıcılıktan kaynaklandığının saptanmış olmasıdır.

Bir tarihçinin yazdığı metinde belgelerden, kanıtlardan yaşamı temsil etmek için kurguladığı anlatının geçmişte olmuş olanla ilişkisinin ne olduğu ya da nasıl kurulması gerektiğini sorgulanması çok kritik hale gelmiştir. Soruyu açıkça soralım. Kurgulanan anlatıyı okurken kafamızda bu metnin gerçekle ilişkisi üzerine, akademik dünyada tartışılmış bir yargının bulunması gerekir. Ancak bu metinleri doğru bir yere oturtabiliriz. Eğer bu metin modernite döneminin tarihçileri tarafından ya da kendisini modernist olarak gören bir tarihçi tarafından, okuyucunun kendi yorumuna yer bırakmayacak bir şekilde yazılmış ise geçmişte olanı tam olarak temsil etme iddiasını taşıyor demektir. Bu durumda bu tarih metni, hem bu iddiaya uygun bir şekilde kullanılacak, hem de bu iddiaya uygun bir şekilde eleştirilecektir. Tarihi geçmişteki merak ettiğimiz olayları öğrenmemizi sağlayacak bir kaynak olarak görenler için bu durumda bir sakınca bulunmayacaktır. Ama tarihi bir tür siyasal amaç için kullanmak isteyenler için bu tür tarih kolayca kabul edilmemekte, alternatif gerçek olmayan belgeler ve tarihler üretilecektir. Tarih siyasal çatışmaya paralel bir çatışma alanı haline gelmektedir. Ve bir bilgi kirliliği yaratılacaktır. Günümüzde sosyal medyanın gelişmesi sonrası, artan ve çeşitlenen bilgilenme kanalları bilgi kirliliği hızla yayılmakta, doğru bilginin ne olduğu konusundaki tereddütler güçlendirilmektedir.

Modernizm karşısında, 1980'ler sonrasında post modernizm hızlanarak gelişmeye başladığında geçmişin olgucu nesnel-deterministik bir tarihi yazılamayacağı konusunda tarihçiler arasında bir oydaşma yayılmaya başlamıştır. Bu yönde değişik argümanlar sunulmaktadır. Tarihçiler geçmişle ilgilenmelerine rağmen bugünde yaşamaktadırlar. Bu nedenle geçmişin aynen kurgulanmayacağı, algılananın bireysel göreceliğe sahip olacağı ve öznel kurguları içereceği ileri sürülmektedir. Tarihçiler geçmiş var olsa bile hiçbir zaman elde edilemeyeceği tezi tarafından sıkıştırılmaktadır. Bu sıkıştırma içinde günümüzde post modern tarih diye bir alan oluşmaktadır. Bu siyasal olaylardan çok mikro tarihle, popüler kültürle, yerelliklerin oluşumuyla ilgilenmeye başlamıştır. Tarihin ilgi alanını ve konusunu yeni bir alana kaydırması, kullanacağı bilgi ve belgelerin de niteliğini değiştirmiştir. Yaşamın izleri her yerde aranmaya başlanmıştır. Sözlü tarih önemli bir bilgi toplama yöntemi haline gelmiştir.

Post-modernist tarih anlayışının gelişmeye başlamasının paralelinde, modernist tarih anlayışına paralel olan öğretmen ve sınıf merkezli, öğretilen doğru bilgiyi öğrencinin tekrarını esas alan tarih eğitiminin yerini “yapılanmacı tarih” tarih anlayışı almıştır. Öğrenci merkezli, sınıfın dışına taşan, öğretmenin doğruyu ifade eden bir otorite olmaktan çok, öğrencilerin bir küçük grup olarak kendi doğrularını birlikte üretmelerine yol gösteren bir mediator haline gelmiştir. Öğrenciler tekrar etme kapasiteleriyle değil yaratıcılık bilgi üreticilik kapasiteleriyle değerlendirilmektedir. Öğrenci merkezli anlayışlar, tarihsel düşünme, eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Eğer doğru öğretmenler tarafından verilirse, tarih dersleri, hem daha keyifli, hem de daha verimli olarak geçmektedir. Bu kapasiteler öğrencileri aktif demokratik yurttaş olamaya hazırlayacaktır. Tarih konusunda yaşanan bu kayış gerçeğin ne olduğu konusunda da gelişmelere neden olmuştur. Yaşamımıza “Post-Truth”(gerçek ötesi) diye bir kavram gelip yerleşmiştir. Oxford Sözlüğünde “Nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” diye tanımlanmaktadır. Doğruların, hakikatlerin, olguların önemini yitirdiği

bir döneme girmiş bulunuyoruz. Düşünüyorum o halde varım, bağlamından koparılarak “inanıyorum öyleyse doğrudur bağlamına yerleştiriliyor. Bu yeni oluşumda, medya görsel olanın dili ve sürekli olarak şu anı üreten bir makine olarak işleyen televizyonun da yardımıyla izleyici özneye unutmayı unutturuyor ve bu boşluğu kendi yöntemleriyle doldurmayı vaad ediyor. Twitter’da sahte haberlerin gerçeğinden 16 kat daha hızlı yayıldığı ortaya konuluyor. Toplumun her noktasından katkı yapılabilen sosyal medya insanın gerçekleşenin bilgisiyle ilişkisini koparıyor, sanallaştırıyor. Gerçek gibi haline gelen post-truth, tarih yazımını ve ondan beklenebilecekleri yeniden tanımlıyor.

Post-truth olgusunun ortaya çıkışıyla tarihte çoğu kez yalan/uydurulmuş bilgi ve belge kullanılmamasını karıştırmamak gerekir. Yalan söylemek nefes almak kadar eski bir eylem. İnsan evrimi sırasında sosyalleşmesinde ve soyut bilgi üretiminde belli bir noktaya ulaşıncaya kadar kendi çıkarı için yalan söylemeyi de keşfetmiştir. Siyasal iktidarlar oluşuktan sonra, iktidarlarını sürdürmek için tarih bilgisini kullanmaya başlamasından sonra bu tarihi kendi iktidarlarını sürdürmekte, gerçek olmayan bilgilerle yazılan tarihleri (efsaneleri) kullanmaya başlamışlardır. Bu da resmi tarih diye bir kategorinin doğmasına neden olmuştur. Resmi tarih genellikle geçmişteki olguların, iktidar sahiplerinin çeşitli meşruiyet ihtiyaçları doğrultusunda yazılması, unutulması ya da yeniden kurgulanmasıdır diye tanımlanabilir. Yalan, ya da saptırılmış bilgiyle “post-truth” olgusunu karıştırmamak gerekir. Bilinçli olarak yalan ya da saptırılmış bilgiye dayanan tarih yazmak çok eskiden beri var olan olgudur. Oysa post-truth olgusu dünyada yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Birincisi determinist bir sapma yaratırken ikincisi olumsal bir sapma yaratmaktadır. Gerçeklikten sapma yaratan iki ayrı olguyla ilgili farklı mücadele biçimleri gerektirecektir.

IV. GÜNÜMÜZÜN ÇOK ÇEŞİTLENMİŞ TARİH YAZICILARI DÜNYASINDA BEN NASIL BİR TARİH YAZIMI NOKTASINA GELMİŞ BULUNUYORUM

Bu bölüme kadar yazdıklarımızın, okuyucuya günümüzde bir tarih yazıcısının, ne kadar karmaşık sorunlarla karşı karşıya kaldığını aktardığımı sanıyorum. Bundan sonra yazıyı tamamlayabilmek için karşımda iki seçeneğin olduğunu düşünüyorum. Seçeneklerden birinci günümüzde dünya tarihçiliğinin günümüzde geldiği bir nokta da bir akademik tarihçinin tarih yazma ahlakının öğelerinin ne olması gerektiği konusunda öneriler yapmak olacaktır. Bir anlamda bir önceki bölümde sorduğumuz sorulara benim verdiğim cevapları bir araya getirecektir. Başka bir deyişle günümüz dünyasında geçerlilik iddiası taşıyan bir tarih yazıcılığı ahlakı önermek olacaktır. Bu çok modernist ve iddialı tutumdur. Böyle bir yazının böyle bir öneriyle tamamlanmasının doğru olmadığına inanıyorum. Ben ikinci bir yolu seçeceğim. Elli yıla yaklaşan bir tarih yazıcılığı deneyiminden sonra benim tarih yazarken nasıl seçimler yaptığımı sizinle paylaşacağım. Bunun post modern tarihçiler dünyasına uygun bir tutum olacağını düşünüyorum. Burada bir tarih yazıcılığı ahlakı önerisi yapmaktan çok, böyle bir ahlakın ilkeleri konusunda üzerinde konuşma yapılacak bir çerçeve çizilmiş olacaktır.

Bu tarih yazıcılığının ahlaki ilkeleri üzerinde konuşmaya başlamadan önce iki konuda daha seçme yapmak gerekecektir. Bunlardan birincisi tarihin idiografik ya da nomografik bir bilim olduğuna dair yapılacak seçmedir. Ben nomotetik bir bilim değil idiografik bir bilim olduğunu ve tarihin öneminin bu farklılıktan kaynaklandığını düşünüyorum. Eğer tarih belli bir zamanda ve belli bir yerde gerçekleşmiş olaylara ilişkin bir anlatı (öykü) ise, tüm dünyada geçerlilik iddiası taşıyamayacağı yani nomotetik bir

bilim niteliği kazanamayacağı açıktır. Yazılan, özgün/tekil olanın idiografik bilgisi olacaktır. Ekonomi, sosyoloji vb. çok sayıda sosyal bilim alanı günümüzde evrensel olarak geçerli sosyal bilimler olma iddiasını taşımaktadır. Yani nomotetikler. Bourdieu ise hiçbir sosyal bilim alanının nomotetik olmaması gerektiğini tüm bu alanların tarihsel olması gerektiğini savunmaktadır. Bu iddianın gerisinde sosyal ilişkilerde analize katılan değişkenler/olaylar arasında etkileşmenin deterministik olamayacağı, “olumsal” (contingent) olacağı kabulünden kaynaklanmaktadır. Bourdieu aklın herşeyin ötesinde bir ayrıcalık kazanmasına, rasyonalizasyonla evrenseleştirmeye meşruluk kazanmasına karşıdır. Bilimsel ve ahlaki aklın tarihselliğini kabul etmektir.⁶³

Tarih alanına 1960’lı yıllarda sosyal bilim alanından giren bir kişi olarak, bu elli yıllık macera içinden geçtikten sonra tarih yazıcılığı konusunda geldiğim noktada aşağıdaki saptamaları yapı biliyorum.

- Tarihçinin kurguladığı anlatı tarihçinin dış dünya (zaman ve yer) konusunda yaptığı nesnellığı kabul edilmiş/saptanmış olguları içeren bir kurgudur. Bu saptanmış gerçekliklerden ne kadar çoğu içerilmişse anlatının gerçeğe yakınlığı konusundaki ikna ediciliği artacaktır. Bir tarihçi anlatısını kurgularken zaman ve mekan seçimleri yapmanın dışında da önemli seçimler yapmaktadır. Bunlardan en önemlisi yazılan tarihin uzunluğunun/hacminin ne olacağıdır. Bu bir seçimden çok pratiğin zorlamasından gelmektedir. Yaşamın pratik zorlamaları dolayısıyla çok ayrıntılı bir anlatı kurmuş olsak bile, onu anlatamayız ya da yayınlamayız. Elde uzun bir metinden daha kısa bir metine uzun metnin bir kısmının atarak geçemeyiz. Sorunun içeriğine girdikçe bunun bir pratik sorun olmaktan çıkarak önemli bir epistemolojik sorun haline geldiğini kavrarız.

Olaylar ve nesneler diliyle yazılmış bir tarih metnini anlamlı bir biçimde kısaltabilmek için, bir üst dilden daha soyut kavramlara başvurmak gerekir. Bir başka deyişle bir kısaltma stratejisi geliştirmek gerekir. Bu strateji özneleri yükseltmeyi, olayların yerine sistemin dönüşümlerini anlatının odağına almayı gerektirebilir. Ancak bu yolla kurulan öykü anlamlılığını koruyarak yeniden kurgulanabilecektir. Böyle kısaca ifade etme çabasının her zaman masum olabileceğini sanmamak gerekir. Daha soyut kavramlar, yeni özneler kullanılarak kısaltılmış bir tarih siyasal amaçlarla manipülasyonlarına daha açık olabilecektir. Etik duyarlılığı olanların bu konuda dikkatli olması gerekecektir.

- Ben bir konuda tarih metnini yazmaya başlarken, ele aldığım olayın hangi büyük resmin içinde yer aldığı ve hangi düzeydeki olaylar için bir büyük resim oluşturduğu konusunda bir farkındalık oluşturmaya çalışıyorum. Bu farkındalık kurgulan anlatının kendi çevresiyle etkileşimi konusunda tutarlı ilişkiler kurabilmeme olanak vermektedir.

- Ben ele aldığım bir konuda bir tarih metnini yazarken bir ya da daha fazla sayıdaki öyküyü nesnel (doğru) olarak kurgulamaya çalışıyorum. Olabildiğince sağlam belge ve bilgiye dayanıyorum. Zaten bir tarih yazıcısı için başka türlü etik olmayacaktır.

Tarihçinin kullandığı bilgi ve belgenin gerçeğe dayanması iddiasından vazgeçmesinin bilimsellik iddiasını dolayısıyla kimliğini kaybetmesi demek olacaktır. Böyle bir çabaya dayanmazsa, kurgu niteliği ağır basan bir metnin tarihten çok roman niteliği taşıyacağını düşünüyorum.

- Tarihi, iç kurgusu determinist olmaktan çok, bağlama önemli yer veren olumsal olarak il

işkilendirilmiş, olaylardan oluşan, bir öykü (anlatı) olarak yazılmasının onu idiografik hale getireceğini, aynen gerçek yaşam gibi algılanmasını ve dolayısıyla ikna ediciliğini artıracığını düşünüyorum.

- Tarihin böyle bir çabayla yazılmasına rağmen tek doğruyu temsil ettiği iddiasında bulunmasının yerinde olmadığını biliyorum. Bu nedenle tarih yazarken kurulan öykü içinde doğruluk/iyilik yargılarına olabildiğince yer vermeyerek, yazılan metnin okuyucuyu kendi yargılarını geliştirebilmesine olanak bırakmasına özen gösteriyorum. Tarih yazıcılığının ancak bu durumda demokratik olacağını düşünüyorum.
- Günümüzde yazdığım tarihlerin çoğulcu olarak nitelenmesini istiyorum. Bunun için kitaplarımda ilgilendiğim konudaki olaylardan olabildiğince kanıtlara dayalı anlatısını kurduktan sonra, yargı geliştirmeyi, sonuç çıkarmayı okuyucuya bırakıp sahneden çekilmiyorum. Ben de bu anlatı hakkında kendi yargılarımı açık ederek bir sonuç yazıyorum. Kanımca tarih yazıcısı için etkinliğini asıl anlamlı kılan işte bu sonuç bölümünde yazdıklarıdır. Ama bu bölümün yazılma biçimi, okuyucunun kendi sonuçlarını, yargılama kanallarını tıkamamalıdır. Kanımca günümüzde çoğulcu tarih yazmanın temel ahlaki ilkesi budur. Bu nedenle bazı kitaplarıma birden fazla sonuç yazdım. Böylece okuyucuyu kendi sonuçlarını kendisinin çıkarması konusunda cesaretlendirmeye çalıştım. Ben bir, iki ve üç sonuç yazdım, sen dördüncüsünü, beşincisini yazabilirsin demeye getirdim.
- Böyle yazılmış bir tarih okuyucuyu özgür bırakarak, okuyucuyu bir tür tarih kurgulayıcı haline getirirken, aynı zamanda da yapılanmacı eğitime çok uygun bir hale sokmuş olmaktadır.

V. SONVERİRKEN

Tarih yazımı bir merakın peşinden giderek yazıldı mı, kendi başına yaşanması gereken zevkli bir macera haline geliyor. Bu maceranın iki farklı boyutu var, bunlardan birincisi anlatısı kurgulanan olayların akışı ikincisi ise tarih yazıcısının bu olayların bilgisini elde etmek için izlediği yol. Tarih yazımının bir macera haline gelmesi hem olaylardan hem de bunun bilgisine ulaşmak için yapılan araştırma etkinliğinin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşiyor. Bu macera tarihi yazılan konunun seçilmesinden, araştırılmasına ve yazılmasına ilişkin sürecinin içselliği içinde yaşanıyor. Bu içsellik yok olunca macera da yok oluyor. Eğer bir tarih yazıcısına dıştan verilmiş araçsal siyasal amaçlar yol gösteriyorsa tarih yazıcılığı da macerasını, dolayısıyla heyecanını, yaratıcılığını yitirir, rutinleşir. Tarih benim için hep bir heyecanlı bir merak konusu olarak kaldı, hiç rutinleşmedi diyebilirim.

DİPNOTLAR

- ⁴⁸ Aaron I.Gurevich:” Tarihçinin Çifte Sorumluluğu”, François Bédarida (Derleyen)Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.89-110.
- ⁴⁹ Zikreden Mithat Sancar: Age,s.58.
- ⁵⁰ Ahmet Aslan: İlkçağ Felsefe Tarihi, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran.2006.
- ⁵¹ Necmettin Alkan: “Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte Tanrının İradesini Arayan Adam: Tarihçi Leopold von Ranke”, Ahmet Şimşek (Editör) Dünyada Tarihçilik, Pegem Akademisi, 2017.
- ⁵² Peter Burke: Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu, Doğu Batı, Ankara,2002.
Ali Boratav (derleyen):Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, Alan Yayıncılık,İstanbul.1985.
- ⁵³ Serpil (Tunç) Opperman: Postmodern Tarih Kuramı, Evin Yayıncılık, Ankara, 1999.
- ⁵⁴ İlhan Tekeli: Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- ⁵⁵ Aaron I.Gurevich:” Tarihçinin Çifte Sorumluluğu”, François Bédarida (Derleyen)Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.89-110.
- ⁵⁶ İlhan Tekeli: Tarih Üzerinde Düşünmek, Dost Yayınları, Ankara,1998,s.68.
- ⁵⁷ Arthur C. Danto: Analytical Philosophy of History, Cambridge University Press,1965.
- ⁵⁸ Paul Ricœur:Zaman ve Anlatı:İki Tarih ve Anlatı,Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul,Nisan 2009,s.95-103.
- ⁵⁹ Paul Ricœur: Age,s.104-114.
- ⁶⁰ Paul Ricœur: Age,s.104,105.
- ⁶¹ Paul Ricœur: Age,s.114-123.
- ⁶² Paul Ricœur: Age,s.124-137.
- ⁶³ Pierre Bourdieu: Akademik Aklın Eleştirisi (Paskalca Düşünme Çabaları), Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 2016.

4. TARİHLE İLİŞKİ KURMANIN SEÇENEKLERİ NELERDİR ?

I. GİRİŞ

Arredamonto Mimarlık'ın bu dosyasına seçtiği konunun, Türkiye'de günümüzde yaşanmakta olanları anlamlandırabilmek için yeterli genişlikte olduğunu ve yararlı tartışmalara kaynaklık edebileceğini düşünüyorum. Tarih bilincinin söz konusu olmadığı dönemlerde insanlar yaşarken her yeni güne girdiklerinde, içinde buldukları yerellikte, o topluluğun o güne kadar yaptığı ve ürettiği nesnelere ve o güne kadar ürettikleri geleneklerin, materyal olmayan kültür birikiminin ortaya koyduğu olanaklar içinde, yaşamlarını gerçekleştirirler. Böyle yaşayıp giderken zaman içinde tarihin birikimini de oluşturmuş olurlar. Bu insanlar yaşam akışları içinde geçmişle belli bir ilişki kurmuş olmaktadır. Onlar için geçmişle ilişki nasıl kurulmalıdır, diye bir soru yoktur. Bu sorunun yanıtı yaşamın kurgusu içinde kendiliğinden verilmiş olmaktadır. Bu yaşamda insanın hafızasını oluşturan zaman derinliği 2-3 nesili aşmamakta, mekan yayılımı ise büyük ölçüde yaşam deneyimi sırasında gidebildiği alanların yayılımıyla sınırlı kalmaktadır. Hızlı değişme geçirmeyen bu toplumlarda, bu yaşantı akışı içinde bir köksüzlük algısı da oluşmamaktadır denilebilir.

Tarihle ilişki nasıl kurulmalıdır sorusunun ortaya çıkması tarih bilincinin oluşması ve bu bilincin siyasal amaçlarla araçsal olarak kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Tarihle ilişki araçsal olarak kurulmaya başladığında da bu ilişki biçiminin doğru ya da yanlış olduğu siyasal tartışma konusu haline gelmektedir. Tarihle ilişkinin nasıl kurulması gerektiği sorusunun ortaya çıkmasının öyküsü modernitenin gelişmesiyle yakından ilgilidir.

Modernite çok boyutlu bir fenomendir . Bunlardan birisi de ulus devletin ortaya çıkışıdır. Siyasal örgütlenmenin feodal beyliklerden ulusal devlet düzeyine sıçraması bireylerin zaman ve mekan algılarının değişmesini getirmiştir. Bireyin zaman ve mekan algılarının yayılımları artmıştır. Bir ulus devletin varlığının meşruiyeti ezelden ebede kadar uzanan bir tarihinin kurgulanmasına, ulus devletin denetimdeki mekanın yayılımının bireyler tarafından benimsenmiş olmasına bağlı hale gelmiştir. Ulus devletin varlığı belli bir tarih ve coğrafya anlayışıyla temellendirilmeye başlayınca bu bilinçlenmeyi yaratmak için de orta eğitim kurumlarına coğrafya ve tarih derslerinin konması kumsallaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda siyasal ideoloji tercihlerinden etkilenen resmi tarih yazımları gelişmiştir. Her ulus devlet kendi resmi tarihini yazarken tarihi araçsal olarak kullanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti de bir ulus devlet olarak kendi resmi tarihini oluşturmuştur. Ama Türkiye Cumhuriyetinin resmi tarihinin kurgulanması diğer uluslara göre özel zorluklar taşımaktadır. Normal olarak, bir ulusun resmi tarihi var olan coğrafyası üzerinde ezelden ebede kadar uzanan bir tarih anlatısı kurulmasıyla gerçekleştirilir. Bu sürekliliği kurmak için yer yer söylencelere de yer verilir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti resmi tarihini kurmak için üç farklı coğrafyayı içeren sürekli bir anlatı kurmak durumunda kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti günümüzde yerleşme tarihi 12.000 yıl geriye giden Anadolu coğrafyası üzerindedir. Ama kendilerini bu cumhuriyetin asli unsuru olarak gören Türkler köklerini Orta Asya’da bulmaktadırlar. Ayrıca ülke nüfusunun çok büyük bir kısmı Müslüman olduğu için kendilerini İslam coğrafyasıyla da ilişkilendirmektedirler. Bu üç coğrafyaya da referans veren bir ulus devlet tarihi anlatısının kurulmasının önemli zorluklar taşıdığı açıktır. Türk-İslam Sentezi gibi sorunlu ideolojilerin gelişmesinin temelinde bu güçlüğü aşma çabası olduğu düşünülebilir.

Modernitenin tarih anlayışının gerisinde belli bir zaman anlayışı vardır. Bu doğrusal olarak akıp giden bir zamandır. İnsan toplulukları kültür ürettikleri ve bu kültürü biriktirme kapasitesine sahip oldukları için bu zaman akışı içinde bir ilerleme oku bulunmaktadır. Bu zaman anlayışında geriye dönüş yoktur. Modernite böyle bir zaman anlayışına sahip olduğu için, bununla tutarlı bir tarih bilinci anlayışı geliştirmiştir. Tarih anlatı formundaki bir zihni kurgudur. Bu kurgu, geçmişi anlamdırarak, geçmişten geleceğe uzanan değişme içinde, insanın yaşamına yön vermektedir. Tarih bilinci işte bu sürekliliğin farkında olmaktır. Ulus devletin varlığı böyle bir tarih bilinci içinde ezelden ebede uzanan bir sürekliliğin kurulmasını sağlayan bir resmi tarihin oluşturulmasına dayandırılınca, bu sürekliliğin kurulmasında devlete tarih yazımının dışında da müzelerin kurulması, koruma kazıları yapılması, kentsel korumanın gerçekleştirilmesi vb. sorumluluklar düşmektedir.

Modernite’nin tarihe bakışından yola çıkarak böyle bir sonuca varmamız kendi içinde tutarlıdır. Ama yaşam pratiğine baktığımızda, çoğu kez bunun gerçekleşmediğini, modernleşme adına büyük bir yıkıcılığın yaşandığını görürüz. Bu da modernleşmenin bir başka boyutu olan kapitalistleşme ve liberal mülkiyet anlayışıyla yakından ilişkilidir. Kapitalizmin yaratıcı yıkıcılık anlayışı, modernite’nin bilim, ahlak ve estetik alanlarındaki evrensellik iddiaları, süreklilikleri kesen yıkıcılıkların dayanaklarını oluşturabilirler. Ama esas yıkıcılık, büyüyen kentlerde, artan kentsel rantlara el koymak isteyen mülk sahiplerinin, mülkiyet haklarını yıkıcılığı gerçekleştirecek şekilde kullanmalarından doğmaktadır. Buna modernitenin kısa erimli mantığı diyebiliriz. Bu mantık, Türkiye’de yapsatçı konut sunum biçiminin uygulamaları içinde, kentlerin tarihsel dokularının büyük yıkımlarla karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Ama modernitenin düşünce biçiminin, ayırıcı özelliklerden birisi de, yaptıklarının sonuçları üzerinde düşünerek (self refleksive) değerlendirmeler yapmasıdır. Böyle bir değerlendir

ilmeye girilince de, yaşanan pratik içinde, tarihi sürekliliğin yok olduğu, köksüzleşme duygusunun yayıldığı, bireyin varlık sorunlarıyla karşılaştığı fark edilmeye başlanmaktadır. Bu farkındalık, modernitenin uzun erimli mantığını harekete geçirmekte, kısa erimliği mantığın ortaya çıkardığı yıkıcılığı dizginleyecek yollar aranmaya başlanmaktadır. Topluma tarihle yeni bir ilişki kurma biçimi olarak kültürel mirası koruma akımı geliştirilmektedir. Bunun için de bir yandan korunacak değerlerin neler olduğu, korumanın nasıl geliştirileceği vb. konularda teknik bilgiler oluşturulurken, öte yandan kültürel miras sahiplerinin karar alanlarını sınırlayan, rant getirisi beklentilerini vergilendirme vb. yollarla düşüren ya da bu beklentileri gerçekleşmesini kültürel mirasın üzerinden başka yerlere kanalize eden ya da kompensasyon yolları açan kurumsal düzenlemeler geliştirilmektedir.

Günümüz Türkiyesi vb. geçiş toplumlarında modernitenin kısa erimli mantığı ile uzun erimliği mantığı bir arada yer almaktadır. Modernitenin yıkıcı yüzünü temsil edenlerle, korumacı yüzünü temsil edenler arasında sürekli bir müzakere yaşanmaktadır. Bu müzakere içinde kültürel mirasın korunmasını savunanların yasal zeminde korunacakların neler olduğuna ilişkin alanı sürekli olarak genişlettikleri söylenebilir. 19 yüzyılın ikinci yarısında anıt niteliğindeki yapıların korunmasıyla başlayan akım, aşama, aşama anıt niteliği olmayan binaları, sit alanlarını, ve materyal olmayan kültür öğelerini koruma kapsamına alarak, etkinlik alanını sürekli genişletmeyi başarmıştır. Ama aynı başarıyı uygulamada gösterebildiğini söylemek zordur. Denilebilir ki korumanın alanının genişletilmesiyle, nasıl bir koruma sorusunun yerini, nasıl bir dönüşme almaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik kavramının yaşamımızda bu kadar merkezi bir yer kazanması böyle bir gelişmenin göstergesi olarak ele alınabilir.

Modernite'nin üçüncü boyutu olarak toplumların yönetiminde halkın tercihlerinin ön plana çıkarılması olmaktadır. Modernleşmenin bir boyutunun da demokrasi olduğu kabul edilince, modern toplumların sistemleri içinde modernist gelişme çizgisine karşı olan siyasal partilere de yer vereceği ortaya çıkar. Nitekim Türkiye'nin modernleşme tarihi de bize modernleşmenin kendi karşısında muhalif hareketler ürettiğine şahitlik etmektedir. Bu muhalif akımlar incelendiğinde, hemen moderniteden farklı bir zaman anlayışına dayanıldığı ortaya çıkmaktadır. Akıp giden sürekli olarak gelişmişe yönelen bir zaman anlayışının terkedilerek, onun yerine altın çağları hep geçmişte gören bir tür döngüsel zaman anlayışının ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Coşkusunu altın çağ yüceltmesine ve bu döneme atıf yapan hamaset duygularına dayandırmaya çalışan bir siyasetin tarihle ilişkisi farklı olmaktadır. Eğer böyle bir kendisini muhafazakar ilan eden bir siyasal akım, Türkiye'de olduğu gibi iktidar olma fırsatı elde ederse, bu partinin iktidarında tarih bilinci korumacılık şeklinde değil, altın çağa ilişkin bir çakma tarih üretme şeklinde ortaya çıkmaktadır. İktidar sahiplerinin yapılar da Osmanlı ve Selçuklu stillerine ilişkin atıflarda bulunulmasını istemesi salt bir estetik tercih değildir. Daha çok farklı bir zaman anlayışının yansımasıdır diye düşünüyorum. Bu farklı zaman algısı son hükümet programında da kendisini belli etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin tüm programları gözden geçirilirse görülecektir ki geleceğe bir yöneliş söz konusudur. Oysa son hükümet programında merkeze alınan kavram gelişmeden çok, restorasyon olmuştur. Böylece zamanda ileriye değil, geriye atıf yapılmış olmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde özellikler yapılar alanında tarihle ilişki kurmanın üç alternatifi de bir arada yer almaktadır. Mimarlık fakültelerindeki eğitim programları modernitenin süreklilik sağlamaya dönük korumacılık anlayışı paralelinde bir eğitim sürdürmektedirler. Meslek odaları bu çizginin savunuculuğunu yapmaktadır. Gayri menkul piyasasının etkili aktörleri olan yapsatçılar ise Türkiye'ye moderni

tenin yıkıcı yüzünü göstermektedir. İktidar ise seçimlerle kendilerine devredilmiş olmayan temsil haklarını kullanarak Türkiye'ye çakma tarihin ne olduğunu yaşatmaktadır. Yapılan kitch binalara atfedilen tarihselliklerle geçerlilik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir karmaşanın sürmekte olması da, bu dosyanın konusu olan tarihle nasıl ilişki kurulabilir/kurulmalıdır sorusunun sorulmasını haklı kılmaktadır.

Bu yazının şimdiye kadar olan bölümünde sorulan soruya yanıt ararken, toplum ve devlet düzeyinden yola çıkan çözümlere dayanmaya çalıştık. Bu yolla da tarihle kurulan ilişkiler konusunda yaşanan karmaşanın gerisindeki mekanizmalara açıklık sağlanmaya çalışıldı. Oysa çözümlerimizi birey düzeyinde yürüterek, insanı merkeze alırsak yapılması gerekenin ne olduğu konusunda daha açık bir konum saptaması yapabiliriz. Soruya günümüzün, insan hakları perspektifinden yaklaşırsak, kültürel mirasın korunmasının hem bir hak, hem de bir sorumluluk olduğunu söyleyebiliriz. Böylece ele aldığımız konuyu bir vatandaşlık sorunsalı içine taşımış olur. İnsanlık bu noktaya yaşanan çok sayıdaki olumsuz deney sonrasında varmıştır. İnsan belli bir zamanda ve zamanda varolmaktadır. Bu nedenle yaşamının anlamını da o yerle ve zamanla kurulan ilişkide bulacaktır.

Bir birey, bir yerde yaşarken, çevresindeki yapılar/nesnelere doğrudan görsel ilişki içindedir. Bu birey nesneyi sadece işleviyle, şekliyle bilmez, onun yaşını ya da üzerindeki zaman birikimini de algılar. Onu bilimsel olarak bilmese bile, nesneyle kurduğu doğrudan ilişki o çevrede yaşayana bir tarihsel sürekliliğin parçası olduğu duygusunu vererek bir dinginlik getirebilir. O kimliği olan bir yerde yaşadığı duygusunu taşımaya başlayabilir. İnsanlar korumacılığı yaşamlarına doyum katan bir davranış olarak görmeye başladıklarında onu içselleştirirler. Eğer bir toplumda tarihle ilişki kurma biçimleri korumacılık içselleştirildiyse, alternatif ilişki kurma biçimleri yıkıcılık ya da çakma tarih yapıcılığı kendilerine yer bulamayacaktır. Bunun güvencesini de yasal düzenlemelerden çok, korumacılığı içselleştirmiş bireylerin yaratacağı sosyal hareketler oluşturacaktır.

5. DİSİPLİNLERARASILIĞIN TARİHYAZICILIĞINA GETİRE- BİLDİKLERİ VE GETİREMEDİKLERİ ÜZERİNE

I. GİRİŞ

Tarihçi dostlar son yıllarda iyi bir şey yapıyor ve tarih yazıcılığı üzerinde çalıştaylar düzenliyorlar. 5-6 Nisan 2019'da düzenlenecek olan yedincisini “Tarihçilikte Disiplinlerarasıcılığın” getirebildiklerine ayırmışlar. Günümüzde tüm bilim alanlarında çok tartışılan bir pratik. Toplantıyı düzenleyenler, muhtemelen, elli yıldır içinde bulunduğum şehircilik alanının disiplinlerarası bir alan olmasını ve benim tarih alanında yazdıklarımın da disiplinlerarası bir niteliğe sahip olmasını gözönüne alarak, tarih yazıcılığında disiplinlerarası yaklaşımlar konusunda bir açış konuşması yapmamı önerdiler. Ben de uzun süredir düşünce geliştirdiğim bu konuda bir konuşma yapmayı severek kabul ettim.

Bu konuşmayı şehircilere yapsaydım söyleyeceklerim farklı olacaktı. Tarihçilere yapacağım konuşmada farklı bir yol izlemeye karar verdim. Toplantıyı düzenleyenler böyle bir konuyu seçmeleriyle birlikte bilim dünyasının yapısı konusunda bir kabulden yola çıkmış oluyorlar. Günümüzde bilim dünyasının iç farklılaşmasının temel ünitelerinin bilimsel disiplinler olduğunu, bilim dünyasında araştırma ve eğitim faaliyetlerinin örgütlenmesinin bu niteliği esas alarak kurumsallaştığını, bu disiplinlerin her birinin diğer disiplinlerin oluşturduğu bir çevre içinde etkileşerek çağdaş bilim dünyasının gelişme dinamiğini oluşturduğunu kabul etmiş bulunuyorlar. Toplantının kendisine seçtiği konunun gerisinde bulunan varsayımlara açıklık kazandırınca, toplantımızın tartışma konularının çerçevesi de netlik kazanmaktadır. Biz de çok sayıda bilimsel disiplinden oluşan çağdaş bilim dünyasının, disiplinlerarası etkileşimle oluşan dinamiğini, tarih disiplinini merkeze alarak tartışacağız.

Bu durumda konuşmamın başlangıcında, bilim dünyasının evrimi/oluşumu içinde, iç farklılaşması bilimsel disiplinlerden oluşan bir yapıya ulaştığının tarihsel öyküsünü kurmaya çalışacağım. Bilim dünyasının bilimsel disiplinlere ayrılmış yapısını ve içsel dinamiğini tanıdıktan sonra, bu dünyada tarihin bir disiplin olarak nasıl bir yer tuttuğu ve bilim dünyasının disiplinlerarası dinamiği içinde kendisine nasıl bir yer bulduğu üzerinde duracağım.

II. BİLİM DÜNYASI NASIL BİLİMSEL DİSİPLİNLER HALİNDE FARKLILAŞMIŞ BİR YAPIYA ULAŞTI VE BU YAPI NASIL BİR GELİŞME DİNAMİĞİ YARATIYOR ?

Disciplina terimi Latince öğrenmek olan *discere*'den geliyor. Geç antikeden beri kullanılıyor. Erken Orta Çağ'dan beri *disciplina*, doktrina ile birlikte bilginin öğretme ve öğrenme amaçlı olarak düzenlenmesi için kullanılmaya başladı. Doktrina entelektüel bir vurgu taşıırken, *disciplina* pedagojik bir vurgu taşıyordu. Daha sonraki dönemde Kilise Babaları *disciplina*'ya yanlışlıklar konusunda nasihat etme, yol gösterme, düzeltme ve hatta cezalandırma içeriği yüklemeye başladılar. Bu *disciplina* sözcüğünü iki anlamı taşıyor hale getirdi. Bir yandan bilimler arası sınıflamada bir yeri işaret ederken, öte yandan da disiplin gücüne atıf yapıyordu. Rönesanstan itibaren de *disciplina* ve doktrina bilginin ayrıntıları için değil bütünlüğü için kullanılmaya başladı, kapsamı değişti. Aydınlanma döneminde Fransa'da gelişmeye başlayan ansiklopedicilik hareketi içinde disiplinler bilginin sınıflandırılması işlevini yüklenmeye başladı. Bu dönemde disiplin içine bilgilerin konulacağı bir tür kutu işlevi görüyordu. Pasif bir araçtı.⁶⁴

Disiplin kavramın aktif bir içerik kazanarak bilimsel bilginin iletişimi ve üretimiyle ilişki hale gelmesi, üniversite sistemindeki gelişmelere paralel olarak gelişti. Bilim üretimi alanındaki uzmanlaşmalar ve üniversite sisteminin örgütlenmesi, disiplinler temelinde oluşmaya başladı. Bu bakımdan 19.yüzyılın ilk yarısında Almanya'da ulusalcı çizgide Von Humbolt araştırma üniversitesinin kurulması bir dönüm noktası oldu. Bu üniversitede bilim için bilim yapıyordu. Bilimsel bilgi pratikten kopuyordu. Bu bilim alanında oldukça katı disiplin ayrımları/sadakatlere bulunuyordu. Bu üniversite de araştırma ve eğitim bütünleşmişti. Üniversitenin örgütlenmesinin disiplinler ayırımı etkilenmesi iki kanaldan geliyordu. Üniversite mensuplarının kariyerleri disiplinler içinde geliyordu. Hiyerarşik bir yapı oluşuyordu. Üniversitede, kürsüler, fakülteler disiplinler temelinde oluşuyordu. Bu üniversitede "collegial" bir yönetim bulunuyordu. Bu yönetim eşit meslektaşlar arasında demokratik olarak kurgulanmıştı. Bu üniversitede bilim artık tek tek bilim insanlarınca değil, enstitüler içinde sosyal olarak üretilmeye başlamış ve bilimsel üretimin miktarında önemli bir sıçrama yaratılmıştı. Bu üniversite modelinin başarısı üzerine, Von Humbolt türü üniversite tüm dünyaya yayıldı.⁶⁵

Dünyada bilim dünyası disiplinler halinde örgütlenmiş komüniteler haline gelince, her disiplin içinde özel iletişim biçimleri gelişti, disiplinler dillerini oluşturdular, yeni yayın formları geliştirdiler, bu disiplinler bilimsel pratikleri için ortak değerler, ortak pratikler geliştirerek, her disiplin içinde Thomas Kuhn'un önerdiği biçimiyle paradigmanın oluşmasına neden oldular. Bir bilimsel disiplinde belli bir dönemde bir paradigmanın hakimiyeti kurulduğunda, sorulan sorular ve açıklama biçimleri sınırlanmış olur, bu durumda üretilen bilginin geçerliliğini dış dünyanın gerçeklerinden çok o disiplinin mensuplarının mikro sosyolojisi belirlemeye başlar.⁶⁶ Bilimsel disiplinlerin içinde paradigmanın gelişerek "normal bilim" pratikleri üzerinde disiplin içi uzlaşma varken, bilimsel ilerleme sınırlı kal

maktadır. Paradigmaların kırılması ve bilimsel bilginin gelişmesinin hızlanması için bilimsel devrimlerin gerçekleşmesi gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Alman Von Humbolt üniversitesi modelinin yerini ABD'nin öncülüğünde gelişen "multiversite" almaya başladı.⁶⁷ Bu üniversite Alman entellektüalizmiyle, Amerikan pragmatizmin bir araya getiriyordu. Alman üniversitesinin kürsüler ve enstitüler halindeki uzmanlaşmasının yerini, çok daha esnek olan bölümler alıyordu. Bu üniversite artık kedisini bilimsel disiplinlerin arasına hapsetmiyor, duvarlarını yıkıyor, dış dünyanın taleplerine açık hale geliyor, piyasanın isteklerine uyum yapmaya çalışıyordu. Yeni üniversitenin işlevleri sayılırken, artık öğretim ve araştırma ile yetinilmemekte, bunlara kamusal hizmet de eklenmektedir. Üniversitenin bu üç işlevi arasında bir bütünlük aranmamaya ve ayrı ayrı örgütlenmeye başlamıştır. Bu üniversitede bilim için bilim yapılmamakta, öğretim ve araştırmada pratik sorunların çözümüne verilen ağırlık artmaktadır. Üniversite'de pratik sorunların çözümüne verilen ağırlık artmaktadır. Üniversite'de pratik sorunların çözülmesine öncelik verilmeye başlayınca, Von Humbolt üniversitesinin disiplin ayrımları içinde gelişen bilimsel bilgiler pratikte ortaya çıkan sorunların çözümünde yetersiz kalmaya başlayınca, üniversitelerde pratikte gelişen sorunları çözmek için disiplinlerarası yaklaşımlar kullanan yüksek lisans programları gelişmeye başlamış, ve Von Humbolt üniversitesinin disiplinleri arasındaki katı duvarlar yumuşamıştır. Üniversite içindeki disiplinler arası ilişkilerin biçimi ve niteliği yeniden biçimlenmiştir. 1980'ler sonrasında ekonomi dünyasında Fordist üretimden esnek üretime geçildiğinde de, üniversite eğitimi de ilgili yaş grubunun yüzde 10-15'ini eğiten elitist bir eğitimden, yüzde 60-65'şini eğiten kitlesel bir eğitime geçiş yaşanmıştır.⁶⁸

Bu gelişmeler içinde üniversite salt bir akademisyenler komünitesi olmaktan uzaklaşmış, piyasa güçlerinin etkisi altında şekillenen heterojen bir organizasyonlar topluluğu haline gelmiştir. Bu topluluğun sosyal ilişkileri de büyük ölçüde metalaşmıştır. Artık tüm bilimsel faaliyetler üniversite içinde kalmamakta, bilimsel bilginin bir kısmı da üniversite dışında üretilmektedir. Günümüzün disiplinler halinde farklılaşmış bilim dünyası 19'uncu yüzyılın dünyasından çok farklıdır. Çok dinamik bir sistem haline gelmiştir. Her bilimsel disiplin, kendi alanında çalışanlar için bir çerçeve oluşturur. Kendini pekiştiren bir iç dinamiğe sahiptir. Ama bu disiplinin çevresini de bilim dünyası içinde yer alan diğer disiplinler oluşturur. Her disiplin çevresini oluşturan diğer disiplinlerle karşılıklı ilişki içindedir. Günümüz bilim dünyasında bu sistemin hiyerarşik bir karakteri yoktur. Her gün kendini ispat eden bir disiplin, kendine sınırlar çizerek bu dinamiğe katılabilir. Sistem yeni farklılaşmalara açıktır. Ele aldığı yeni sorun ya da konu üzerinde çalışılırken başlangıçta var olan bilimsel bilgidan yararlanabilmek için disiplinlerarası bir yaklaşım benimseyebilir. Ama bu alanın da zaman içinde kendi başına bir disipline dönüşme eğilimi taşıyacağı söylenebilir. Tabii bu yeni disiplinler keyfi olarak oluşmamaktadırlar. Toplumun fonksiyonel farklılaşmasının ortaya çıkardığı bilimsel bilgi gereksinmesini karşılamaya çalışmaktadırlar. Bilimsel bilgi dünyasının sürekli yeniden biçimlenen disiplinler halinde farklılaşmış yapısının sağladığı değişme dinamiği olmasaydı Dünya'nın bilgi toplumuna geçerken bilimsel bilgi alanının gereksinim duyduğu uyum sağlanamazdı.

III. DÜNYADA FARKLILAŞMIŞ DİSİPLİNLERDEN OLUŞAN BİR BİLİM ALANININ GELİŞME SÜRECİ İÇİNDE TARİH BİR BİLİMSEL DİSİPLİN OLARAK NASIL DOĞDU VE YOL ALDI

Matematik, astronomi, tıp gibi bilimsel disiplinlerin/ bilgilerin ilk adımları Mısır'da ve Mezopotamya'da atılmıştı. Ama bilimde disiplinler arası farklılaşmanın öyküsünü kurmak için bu kadar geriye gitmek gerekmiyor. Öyküyü MÖ.6 yüzyılda Miletli Thales'in felsefeyi kurmasının kabulünden başlatabiliriz. İnsan düşüncesinde din ve bilimsel bilginin henüz farklılaşmadığı bir dönemde Milet'te ortaya çıkan felsefe, dünyanın meydana gelişini artık doğa-üstü/dinsel olay değil, doğal bir olay olarak görmeye başlamıştır. Felsefedeki bu gelişmeyle insan düşüncesi akla dayanan gerekçelerle çalışan, bireysel, eleştirel, düşünümsel/refleksif, bütüncü ve tutarlı bir nitelik kazanmıştır. Milet'te başlayan bu gelişme bir başlangıçtır. Anadolu'nun batı kıyılarında MÖ.6 yüzyılda başlayan felsefe Atina'ya sıçrayarak MÖ.4 yüzyılın sonuna kadar büyük bir gelişme gösterdi. Başlangıçta din, felsefe ve bilim henüz farklılaşmamıştı. Bir düşünür her üç alanda etkinlikte bulunuyordu. Üç alanın farklılaşması bu dönemde başladı.

Felsefenin doğuşuyla birlikte olguları akıl üzerinden sorgulamanın gelişmesi üzerine din, felsefe ve bilginin ilişkileri yeniden şekillenmeye başladı. Din alanında Homeros ve Hesiodos'un çalışmaları animizmden çok tanrıculığa geçilmesini ve dinin antropomorfik bir biçim kazanmasını sağlamıştır. Felsefe ve bilimin aralarında bir sınır olmadan gelişmelerini hızlandırmıştır. Thales, Anaksimandros ya da Demokritos gibi felsefeciler, evrenin kaynağı, yapısı, gök cisimlerinin özellikleri, canlıların nasıl ortaya çıktıkları vb. konularda görüşlerini dile getirirken, kozmoloji, coğrafya, astronomi, biyoloji gibi bilim alanları içinde kalmışlardır. Felsefenin başlangıçta bilim ile iç içe gelişmesinde, felsefecilerin dinin cevap veremediği konulara akıl ve deneyi kullanarak yanıt vermeye çalışmaları etkili olmuştur denilebilir. Felsefeciler uzun süre hem felsefe hem de farklı bilimsel disiplin alanlarında birlikte faaliyet göstermişlerdir. Bilimin disiplinlere ayrılarak farklılaşması kurumsal bir nitelik kazanmadan önce felsefecilerin zihinlerinde gerçekleşmiştir. Bu zihinsel farklılaşmayı önce Platon, daha sonra da öğrencisi Aristoteles'in bize ulaşan çalışmalarında görüyoruz. Platon yazdığı; 1) mantık, 2) metafizik, 3) fizik ve 4) psikoloji konusundaki kitaplarla zihninde dört disiplinli bir farklılaşma olduğunu ortaya koymuştur. Aristoteles'in zihnindeki farklılaşma daha ayrıntılıdır. 10 kitaplık bir seri bulunmaktadır. Bunlar; 1) fizik (doğa), 2) hayvanlar üzerine (biyoloji), 3) psikoloji, 4) Nikomakhos ahlakı, 5) Eudomos ahlakı, 6) politika, 7) Atinalıların devleti, 8) Retorik, 9) Poetika (sanat), 10) Metafizik olarak yazılmıştır. Zaman içinde zihindeki disiplinlere ayırım kurumsallaşmış ve felsefe ve bilim ayrımı açık hale gelmiştir.⁶⁹ Bilim, din ve felsefenin ayrışması ve bilimsel disiplinlerin farklılaşması süreci Aristo kozmolojisinin yerini Kepler/Newton kozmolojisinin almasıyla hızlanacaktır. Newton Kozmolojisinde Dünyanın merkezi konumunu kaybetmesi, gök cisimlerinin kutsallıkları besleyen ideolojik konumlarını kaybetmesi anlamına geliyor, bilim din ayrışmasını hızlandırıyordu.⁷⁰

Bu toplantının konusu dolayısıyla konuşmamın bu noktadan sonra ilgimi tarih üzerinde yoğunlaştıracağım. Bilimler alanının disiplinler arasında farklılaşarak oluşumu ve gelişimi sürecinde tarihin bir disiplin olarak yaşadığı maceranın anlatısını kurmaya çalışacağım. Bu maceranın anlatısını kurarken üç farklı soru/süreç üzerinde duracağım. İlk olarak tarihin bir disiplin olarak nasıl ortaya çıktığı ve gelişme gösterdiğini anlatmaya çalışacağım. İkinci olarak tarihin gelişmesini sürdürürken

diğer disiplinlerle ilişkilerini nasıl kurduğu, bilim dünyası içinde kendisine nasıl bir yer açtığını ird-eleyeceğim. Üçüncü olarak da tarihin gelişmesi sırasında, tarihle ilgili nasıl yeni alt disiplinler oluştur-duğunu ele alacağım.

Tarih Bir Disiplin Olarak Nasıl Doğdu ve Gelişme Gösterdi

Tarih yazıcılığından söz edebilmek için yazının icat edilmiş olması gerekir. Yazının Sümerliler tarafından bulunduğunu biliyoruz. Neye yazı dediğimize göre başlangıç tarihi değişmektedir. Eğer ilk yazıyı çivi yazısı olarak görüyorsak, MÖ 3000 ne kadar geriye gitmektedir. Denilebilir ki yazı icat edildikten sonra her yazılan yazı bir süre sonra bize geçmişten bir bilgi getirir hale gelmektedir. Ama yazı başlangıçta edebi metinlerin geliştirilmesi için kullanılmışlardır. Tabii bu metinlerin içinde tarihi bilgiler de bulunuyordu. Örneğin MÖ.9 yüzyılda, sözlü gelenek içinde bir destan formunda gelişmiş bulunan İlyada ve Odysseia'yı derlemiş/yazmış olan İzmirli Şair Homeros bize geçmişten bilgi veriy-ordu. Ama bu bir edebiyat metniydi. Edebiyat metninin içinden farklılaşarak tarihin doğuşunu MÖ.5 yüzyılda Halikarnaslı Heredotos (MÖ.484-MÖ.425) ve Atinalı Thukydidis'in (MÖ.460-MÖ.400) çalışmaları yarattı.

Tarihin tarihi anlatılırken genellikle Heredotos Homeros geleneğinden kopuşu yarattı diyerek başlatılır. Ve Herodotos "The Histories" kitabının girişinde tarihi bir araştırma yönetimi olarak ele aldığı söylenilir. Heredotos'un tarihin amacını insan olaylarının izinin zaman içinde silinmesini en-gellemek olarak ortaya koyduğu, tarihin Yunan ve Yunan olmayanların başarılarının kaydını tutarken, Yunan ve Yunan olmayanların düşmanlıklarının nedenini ortaya koyacağı üzerinde durduğu belirtil-ir⁷¹. Heredotos insan merkezli, anlatı formunda bir tarih yazımını ortaya çıkarmıştır. Olayları zaman içinde sıralarken aynı zamanda yerlerini gösteriyordu. Bir anlamda coğrafyadan farklılaşmamış metin-ler oluşturuyordu. Heredotos geçmişin bilgisinin kaydedilmesinin nedenini de sorguluyordu. Bu bilgi gününü yaşayanlara yardımcı olacaktı. Ahlaki derslerin alınmasını sağlayacaktı.

Heredotos'un yaptıkları konusunu bu şekilde salt tarihe indirgemek doğru olmaz. Felsefe ve bilimin henüz yeterince farklılaşmadığı bir dönemde onun yaptıkları salt tarih disiplini açınsın-dan kavranamaz. Antik çağ metinlerinde "Historia" kavramı günümüzün "tarih" sözcüğünden çok daha geniş bir anlama sahiptir. Soru sormak, araştırma yapmak, gözlem yoluyla bilgi edin-mek, bilgi toplamak için dünyayı dolaşmak, bu sırada elde edilen nakli bilgileri kanıta dayandır-mak, yapılan araştırma konusunda bir yöntem kullanmak ve sonunda elde edilen bilgilerin to-plamının bir anlatımını gerçekleştirmek anlamına geliyordu. Historia'yı yapan "histör" olayın tanığı olan kişi olmaktan çok aklını kullanarak olayları birbirine bağlayan bir kişidir.⁷² Bu araştır-macı ele aldığı konuları dini değil, akli temele alarak insani nedenlerle açıklamaya çalışacaktır.

Heredotos genel olarak dönemin olaylarını, akli esas alarak, insani ve doğal nedenlerle açıkla-masını yapan bir araştırmacıydı. Çağındaki felsefe-bilim tartışmalarının içinde yaşıyordu. Bilinen dünyanın her yerini dolaşıyordu. Bizzat kendisi görmeye çalışıyordu. Heradotos için kulaklar gözle-rden daha az güvenilirli. Heredotos'u döneminin diğer araştırmacılarından farklılaştıran, ona tarihin babası adı verilmiş olmasının nedeni, onun insan ile insana ilişkin olayları ele alıp işlemiş olmasıdır. Heredotos ele aldığı konulara ilişkin bilgileri dünyayı dolaşarak sağladığı için olaylar arası bağlantıları

coğrafi bağlamıyla birlikte aktarmaktadır. Bu nedenle Heredotos'un eserinin tarih ve coğrafya disiplinleri bakımından çok farklılaşmadığı söylenebilir.

Heredotos'tan bir nesil sonra gelen Atinalı Thukyides Atinalılarla Spartalılar arasındaki Peleponnes Savaşının tarihini yazdı⁷³. Aynı zamanda bu savaşta yer almış bir generaldi. Bu savaşı içinden biliyordu. Bu tek eserinde konuları dağıtmamış, anlatısını zaman ve mekanda iyice sınırlamıştı. Gözlenen olaylara dayanan bir tarih yazıyordu. Tarihi olayları olduğu gibi anlatmaya çalışıyordu. Ayrıca anlatılarda olaylar arası ilişkiler kuruluordu. Yazdığı tarihle siyasetçilere yardımcı olmayı amaçlıyordu. Temel de bir siyasal tarih yazıcısıydı. Bir anlamda bu yolla real-politiği başlatmış oluyordu.

Heredotos ve Thukyides'le başlayan bu tarih yazımı çizgisi Roma döneminde de devam etmiştir. Lakabı Cicero olan Marcus Tullius (MÖ.106-MÖ.42) Romalı bir devlet adamı, hukukçu, felsefeci, edebiyatçı ve hatip olarak tanınıyordu. Atina'da yetişmiş bulunan Cicero bir tarih kitabı yazmamıştı ama tarih felsefesi yaparak tarih yazıcılığı konusunda yazdıklarıyla, dönemini etkilemişti. Tarihe bir edebiyatçı ve hatip olarak yaklaşmaktadır. Ona göre şiir ve tarih yazmak için benzer bir çaba gösterilmelidir. Birinde güzelliğe ulaşmak için, diğesinde ise gerçeği ortaya çıkarmak için uğraş verilmektedir. Bir hatip olan Cicero her hatibin tarih bilgisine sahip olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre tarih retoriğe çok şey borçludur. Bir toplumda insanlar arası bağın sadece toplumsal ve coğrafi bağlar olmadığını aynı zamanda tarihi bir bağ olduğunu söylemektedir. Tarihten beklentileri ahlakidir.⁷⁴

Yunan-Roma tarihçilik yazımı MS.4 Yüzyılda Roma'da Hristiyanlığın hakim hale gelmesiyle nitelik değiştirmiştir. Batı ortaçağında yazılı kültür önemli ölçüde kilisenin tekelinde kaldı. Tarih temelde dini amaçlarla Hristiyan rahipler tarafından manastırlarda yazılmaya başlamıştır. Bu tarihçiler değişimin farkında değillerdir. Gerçek ve gerçek dışı olanı karıştırarak kullanmaktadırlar. Kronolojilerini Hristiyanlık inancı belirliyordu, tarihsel olaylar Adem ve Havva ile başlıyor, kurtuluş gününe gidiyordu. Yazdıkları tarihler olayları sıralayan kronikler olmanın ötesine geçemiyordu. Ayrıca belirlenmesi gereken bir şey yoktu, herşey tanrının iradesine bağlıydı. Yazdıkları biyografiler azizlerin, papaların, piskoposların tarihleriydi. Bu dönemin yazılan tarihleri arasında bazı kavim tarihleri de bulunuyordu. Tabii bunları da yapan tanrının iradesiydi.⁷⁵ Bu ortaçağ dönemi hem edebiyat, hem de tarih yazımı bakımından sönük kalmıştı.

Tarihin bu sönüklüğünü atması, bir anlamda dini yaşamdan gerçek yaşama geri dönüşü Rönesansla oldu. Rönesansın kendisi tarihselciliğin karşısında bir kanıt olarak görülebilir. Floransada 14.yüzyılda başlayan ve 15-16 yüzyılda önce İtalya'da ve daha sonra Avrupa'da yaygınlaşan Rönesans bir anlamda yeni bir antikite yaratarak ve kapitalizmi yaratan yeni kurumsal gelişmeleri gerçekleştirerek Ortaçağdan Moderniteye geçişi sağladı.

İtalya'da Rönesans Roma hümanizminin ve Klasik Yunan Felsefesinin keşfiyle Hristiyanlığın insana bakış açısı sorgulanmaya başladı, dini doğmalarla bilim üzerinde yaratılmış olan baskı gözleme ve tüme varıma dayandırılan bilgi anlayışının canlanmasıyla etkisini büyük ölçüde yitirdi. Antik dönemin araştırmacılarının öğrenmek için gezerek görmesi eğilimi Rönesans döneminde yeniden canlandı. Rönesans bir coğrafi keşifler çağı oldu. Artık dünyada Asya, Afrika ve Avrupa ile sınırlı olmaktan çıktı. Amerika keşfedildi, Dünya'nın tümü bilinir hale geldi. Keşifler yalnız coğrafik bilginin artışıyla ortaya çıkarmadı, aynı zamanda kapital birikim sürecini değiştirerek merkantalist kapitalizmin gelişmesine yol açtı.

Rönesans her alanda bilgili ve hünarlı (polymath) Rönesans insanını ortaya çıkardı. Bu Rönesans insanı Leonardo da Vinci ve Michalengelo örneklerinde sanat dâhileri haline geliyordu. Rönesansta yaşanan eski Yunanca, ve Arapçadan yapılan çevirilerle antikiteyi kavramaya çalışan Rönesans düşünürleri sözcüklerin anlamlarının zaman içinde değiştiğini fark ettiler. Eski metinleri gözden geçiren, çözümleyen, eleştirel baskılarını gerçekleştirirken “**tarihsel filolojiyi**” de başlatmış oldular.

16.yüzyılda kapital birikim sürecini etkileyen kurumsal gelişmeler, hukuk ve kurumlar tarihinin ortaya çıkışını da başlatmış oldu. Dönemin tarih alanındaki en önemli temsilcisi Niccolo Machievelli (1469-1527) olmuştur. Makyavelli diplomat, politikacı, hümanist, felsefeci, tarihçi, şair olan bir Rönesans insanıdır. Onu önemli kılan bir siyasal felsefe eseri olan Prens (De Principibus) olmuştur. Prenslığın yönetimi hakkında önerdiği yaklaşım günümüz siyasetçilerini de etkilemektedir. Machievelli'nin yazdıkları Katolik doktrinle çelişiyordu. Olması gerekenden çok olmakta olanı anlatıyordu. Makyavelli felsefeyle uğraşırken diplomat ve tarihçi olarak çalışıyordu. Görevi dolayısıyla tarih de yazıyordu. 1525 'de yazdığı Floransa Öyküleri (Istorie Florantine) eski kroniklerden çok farklıydı. 16. yüzyılda Avrupa'da Reformasyon hareketi gelişmeye başladı. Rönesans'ın geliştirdiği entelektüel ortam içinde Katolik kilisesinin gücü ve doğmaları sorgulanmaya başladı. Yükselen monarşiler gelişen burjuvazi, kilise mensupları ile kentliler ve köylüler Papanın gücüne karşı çıkmaya başladı. Almanya'da Martin Luther 1517'de Katolikliği eleştiren 95 maddelik tezini Wittenberg Üniversitesinin kapısına astıktan sonra Protestan Kilisesine giden yol açılmış oldu. Batı kilisesi ikiye bölündü. Din devlet ilişkisinin yeniden yapılanması kolay olmadı. 16 yüzyılda köylü isyanları ve 30 yıl süren mezhep savaşları yaşandı. Reformasyon sonrasında din devlet ilişkileri yeniden tanımlanarak “laikliğe” giden yol açılmış oldu. Gelişen yeni kiliseler artık ulusal kiliseler olma niteliğine sahipti.⁷⁶

Reformasyon sırasında Protestanlar Papalığın hak ve iddialarına karşı çıkarken tarihsel kanıtlara başvuruyorlardı. Bunun sonucu Hristiyanlık tarihinin kutsal iradeye dayanılarak değil bir olaylar dizisi olarak yazılması gerektiği kabul edildi. Rönesans ve Reformasyon sonrası, 17 ve 18'inci yüzyılda, tanrı, insan, akıl ve doğa ilişkileri konusunda ulaşılan yeni bakış açıları “Aydınlanmayı” yarattı. İnsanın kaderini tanrının elinden insanın kendi eline bıraktı. Bunun sonucunda bilim sanat, siyaset ve felsefe alanında bir devrim yaratıldı. Bu dönemin felsefecileri evrenin akılla kavranabileceğini bu yolla insanın özgürlüğe, bilgiye ve mutluluğa ulaşabileceğini savunuyorlardı. Bilimsel devrim Galileo Galiei (1564-1642) ile başladı Isaac Newton (1642-1727) ile en üst noktasına ulaştı. Modern bilim yeni kurulan bilim akademilerinde gelişmeye başladı. Bilimsel yayının ilk örnekleri akademilerin dergilerinde ortaya çıkmıştır. Kilisenin denetimindeki üniversiteler tutuculuğun mekanları olmayı sürdürüyordu.

Her şeyin akılla temellendirilmeye başlaması tanrıya bakışı da değiştirdi. Tanrı da akılla temellendirilmeye başlayınca Aydınlanmanın felsefecileri vahiyle temellendirilen tanrı anlayışının karşısında “Yaradancılık”(Deizm) inancını ileri sürmeye başladılar. Bu düşüncenin en etkili savunucusu Voltaire (1694-1778) olmuştur. Bilim ve felsefe düşüncesinde daha önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak önemde değişmeler yaşanırken, tarihin gelişimi çok parlak olmadı. Bunda 17 yüzyılın siyasal koşulları içinde güçlenen monarşilerin kendilerinin hoşuna gitmeyen tarih yazımını engellemeleri ve Aydınlanmacıların akla uygun olmayan herşeyi reddetmelerinin rolü vardı. Tarih yazımında olan gelişmeler kilise çevreleriyle sınırlı kaldı.

İtalyan siyaset felsefecisi Giovanni Giambattista Vico (1668-1744) tarih, tarih yazıcılığı ve kültür hakkında yeni bir başlangıç oluşturuyordu. 1725’de yayınlanan Yeni Bilimin İlkeleri onun temel eseri-ydi. İnsanlığın gelişmesini; 1) teokratik dönem, 2) kahramanlar dönemi, 3) medeniyet dönemi diye üçe ayırıyordu. Tarihin zamanının akışında sonsuz olarak tekrarlanan döngüsellığı yaratanın tanrısallık gücün eylem olduğunu ileri sürüyordu. Bu kitabında temelde insanlar dünyasında dinin işlevi üzerinde akıl yürütüyordu. Kutsal olan şeyleri, insan ve siyaset açısından yeniden yorumluyordu. Bunu yaparken pagan antikitenin şiirsel teolojisini yeniden gün yüzüne çıkarıyordu. Bu yolla da insanlar dünyası üzerinde akıl yürütürken ilahi olanın belirleyiciliği konusunda bir esneklik yaratılmış oluyordu. Vico’ya göre toplumlar gelişme olurken, insanları, diileri de, mitolojileri de, folklorleri de değiştiriyordu.

17 yüzyılda araştırmaya meraklı din adamları bazı Katolik manastırlarında tarihçiliği geliştirdiler. Bir Fransız keşiş Jean Mabillon (1632-1707) 1681’de yazdığı “**De re diplomatica**”yla el yazısıyla yazılmış metinlerin tarihlendirilmesi yöntemini geliştirerek, Ortaçağ Latince **Paleografyasının** kurucusu oldu. Fransa’da Meaux’da piskoposluk yapmış olan Jaques-Bénigne Bossuet (1627-1704), 1681 yılında dünyanın kuruluşundan Şarlman İmparatorluğuna kadar (MS.800) dönemi kapsayan bir dünya tarihini yazmaya girişti. Dünya Tarihi Üzerine Konuşmalar’da evrensel bir tarihin oluşumu için tanrının ilahi takdirinin gerekliliği üzerinde durulduktan sonra, bu tarihin akışı tanrı ile şeytan savaşı olarak kurgulanıyordu.

Tarihte büyük atılımlar 19.yüzyılda geldi. Bunda Fransız Devriminin büyük etkisi vardı. Feodalizmin kurumsal yapısı ne yükselen burjuvazinin kapital birikiminin önünün açılmasına ve J.J.Russo, Voltaire, Montesque gibi Aydınlanma felsefecilerini özgürlük taleplerine yanıt veriyordu. 1789 yılındaki gerçekleşen Fransız Devriminin bu sorunları aşmak için getirdiği, “ulus”, “ulus devlet”, “yurttaş” kavramları ve “özgürlük”, eşitlik”, “dayanışma” ilkelerinin uygulanması bir anlamda tarihin kaderini değiştirdi. Yurttaşlık eğitiminin örgütlenmeye başlaması ve ulus bilincinin yaratılması, orta eğitiminde tarih ve coğrafya derslerinin verilmeye başlamasıyla geçmişte daha çok yöneticilere ve elitlere yönelmiş olan tarih ve coğrafya kitlelere seslenmeye ve ulus bilincine sahip yurttaşların yetiştirilmesinde araçsal bir işlev yüklenmiştir. Fransız Devrimi sonrasında Napolyon’un Avrupa monarşilerine karşı açtığı savaşlar sırasında Prusya ordularının uğradığı kayıplar, Alman ulusalcılığının gelişmesi için uygun bir ortam yarattı. Aydınlanma Fransız hegemonyasının bir sembolü olarak görülüyordu. Johann Gottfried Herder (1744-1803) Aydınlanmaya tepki olarak “Bir Başka Tarih Felsefesini” yazdı. Aydınlanmacıların evrenselci yaklaşımlarını eleştirerek, her kültürün tekil karakteri ve anlamının, insanlığın zenginliğine katkı yapacağını düşünüyordu. Ulusalcılığa ve yurtseverliği çok önemsiyordu. Yurtseverlik ruhunu kaybedenin kendisini de kaybedeceğini düşünüyordu. Bir ulusun yaratılması için dil ve kültürel bağlar gerekli görüyordu. Tarih de yurtseverliğin oluşması için bir araç olarak görüyordu. Kendi ulusalcı projesinin meşruiyetini ise halkın geleneklerinde ve folklorde buluyordu⁷⁷

Bu dönemde Almanya çok sayıda bağımsız, kent ve devletten oluşuyordu. Napolyon’a karşı direnebilmek için bir araya geldiler. 1810’da Wilhem von Humbold’un kurucusu olduğu Berlin Üniversitesi Alman ulusalcılığının serpiştiği bir yer oldu. Bu üniversitede araştırma ve eğitim bütünlük olarak yer alıyordu. Başlangıçta hukuk, tıp, teoloji ve felsefe fakülteleri bulunan bu üniversitede Alexandre von Humbold’un önerisiyle kimya, fizik ve matematik eğitimi de yer almaya başladı. 1825’de Leopold von Ranke (1795-1886) Berlin Üniversitesine Tarih Profesörü olarak davet edildi. Yen Alman Tarihi

lik Okulunun gelişmesini sağladı. Ranke bir tarihselciydi (historicist) sosyal ve kültürel olayların tarih tarafından belirlendiğini kabul ediyordu. Tarih yazımını nesnelleştirilmeye çalışıyordu. Tarih yazımında başka tarihçilerin yazdığı metinlere güvenmiyordu. Birincil kaynaklara başvurulmasını gerekli görüyordu. Kurduğu anlatılarda başkalarını söylediklerine, eğer göz şahadetine dayanırsa yer veriyordu. Tarihin yargı geliştirmesine ve yaşayanlara yol göstermeye çalışmasına karşıydı. Ona göre tarihçi sadece gerçek olanın ne olduğunu anlık olanın ne olduğunu anlatacaktı. Tarih yazmanın üç koşulu olduğunu söylüyordu; 1) halka ilişkin sağlam bir kavrayışı olacaktı, 2) cesaret sahibi bulunacaktı, 3) namuslu kalacaktı. İyi bir tarihçinin birikim sahibi olmasına olanak verecek bir yaşta olmasına inanıyordu. Ona göre tarihçi genel olandan özele geçmeye çalışmamalıydı, dikkatli olmak koşuluyla özel olanlardan genele gidilebilirdi. Nesnel bir tarih yazabilmek bakımından yüksek bir duyarlılığı olan Ranke Prusya devletinin siyasetini kayırmaktan kurtulamıyordu.

Alman tarihçileri tarih yazımında yöntemdeki duyarlılıklarıyla Dünya tarih yazıcılığını neopozitivist ve deneyselci bir çizgiye çekerken kendileri ulusalcılık çizgisinin dışına çıkamıyordu. Nitekim 19 yüzyılın ikinci yarısında Gustav von Schmoller'in başını çektiği tarihsel iktisat okulu Bismark Devletini ögüyordu. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra nesnel bir tarih yazıcılığının olanaksız olduğu konusunda tarihçiler arasında bir oйдаşma oluşunca yeni bir kendi kendini sorgulayan (reflexive) bir tarih yazımı gelişmeye başladı. Yirminci yüzyılın ilk yarısında bilim dünyasında hakim olan paradigma neopozitivizmdi. Hem doğa bilimleri hem de nomotetik sosyal bilimlerde evrensel geçerlilik iddiası taşıyan önermeler neopozitivist bir metodolojiyle elde edilmeye çalışılıyordu. Oysa coğrafya ve tarih gibi idiographic bilgi alanlarında, yirminci yüzyılın başında Neo-Kantist bir paradigma yükselmeye başlamıştı.⁷⁸ Coğrafya alanında Fransa'da Vidal de la Blache (1845-1918), Almanya'da Alfred Hettner (1859-1941) bölgesel coğrafya alanında bölgeyi iç bağlantıları yüksek bir bütünlük olarak görüyordu. Bu nedenle bir bölgenin tanımlanmasında, bölgenin coğrafi nitelikleri ve insan etkinlikleri hakkında çok yönlü bilgilenme sonrasında bu bütünlüğün hangi niteliklerin etkileşimiyle oluştuğuna ilişkin bir sentezle belirliyorlardı. Coğrafyadaki bu gelişme Almanya'da Ranke çizgisi neopozitivist tarihçiliğin karşısında Neo-Kantist bir alternatif paradigmanın gelişmesine yol açmadı. Ama Fransa'da Vidal de la Blache'den etkilenen Lucien Febvre (1878-1956) ve Marc Bloch (1886-1944) 1929 yılında *Annales d'histoire Economique et Sociale* dergisini yayınlarak Neo-Kantist bir tarih yazımı çizgisinin oluşmasını başlattı. Siyasal ve olaylar tarihi karşısında yer aldılar. Bu kurucular tarih alanında siyasal tarihin hakimiyetini önemli ölçüde etkilediler.

Annals'cılar siyasal olaylar üzerinde yoğunlaşan tarihselci bir anlatı karşısında insanların sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin analitik çözümlemesine önem veren analitik bir anlatı kurmaya çalışıyorlardı. Tarih yazımında hem konusunda hem de anlatı biçiminde yarattığı değişiklik, tarih dışındaki toplum bilimlerini tarih alanına çekti. *Annals*'in başlatıcısı olan Febvre'ye göre içinde ekonominin ve coğrafyanın olmadığı bir tarih kitabı çağdaş değildi. Febvre tarihi sadece geçmişin değil aynı zamanda bugünün incelemesi olarak görüyordu. Tarih toplumsal gerçekliğin tümünü açıklamalıydı. Tarih sadece coğrafya ve ekonomiyle yetinemezdi. Sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve dilbilim alanıyla sıkı işbirliği içinde olmalıydı. Tarih onlara göre insanların oluşturduğu toplumların sürekli olan değişimini inceleyen bir kapsama sahip olmalıdır. *Annals* okulunun etkisi Fernand Braudel (1902-1985) İkinci Dünya Savaşı sonrasında II.Felippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası kitabını yazması sonrasında arttı. Peter Burke bu kitabın tarihte mekanın öneminin kavranması bakımından en önemli

katkısını yaptığını düşünmektedir. Braudel'in bu çalışmasını bir tarihten çok, bir tarihi coğrafya olarak görmek daha doğru olacaktır. Fransızların teori ve holizm geleneği doğrultusunda, şeyleri her zaman bir bütün olarak görerek, ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel tarihi bir total tarih olarak yazmak istiyordu.

Braudel'in tarihinin ayırıcı bir özelliği "total tarihini" "long duree" analizlerle ilişkilendirmesidir. Bu onu niceliksel tekniklere de açık hale getiriyordu. 1968 öğrenci hareketleri sonrasında Annals'ciler kültür tarihine/çalışmalarına öncelik veren bir döneme girdiler. Bu dönemde tarihin antropolojiyle ilişkisi ön plana geçti. Günümüzde artık ayrı bir Annals'ci tarihçi grubu yoktur. Tarih yazıcılığının post modernist gelişmesi içinde erimiştir.

Annals'ci tarih yazımı paradigması yirminci yüzyıl tarih yazıcılığını etkilemiştir. Tarih yazımı Annals'cilerden sonra aynı kalmamıştır. Burke'in belirttiği üzere bu paradigma genel bir nitelik taşısa da daha çok Avrupa'nın 1500-1800 yılları arasındaki tarihi için uygulanmıştır. Annals'cilerin disiplinlerarası çalışmalarının etkileri sadece tarih disiplini içinde kalmamış, diğer insan bilimlerini de etkilemiştir. Bu disiplinler arası işbirliği 60 yıl boyunca toplum bilimleri tarihinde eş bulunmayan bir yoğunlukta gerçekleşmiştir.⁷⁹

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde tarih yazıcılığı yeni bir gelişmeyle karşılaştı. Fenemoloji, post yapısalcılık, linguistik, eleştirel kuram ve neo-pragmatizm gibi alanlarda yaşanan gelişmeler karşısında modernizmde (neo-pozitivist, neo-Kantist) yaşanan aşınmalar sonrasında post modernist tarih yazıcılığı gelişmeye başladı. Post modernist tarihçiler modernist tarihçilerin gerçekliğe ilişkin kuramına karşı çıkıyorlardı. Geçmişte bir gerçeklik vardır, ama geçip gitmiştir. Bu nedenle bir tarihçinin geçmişe ilişkin betimlemesinin geçmişe bakılarak sınanmasına olanak yoktur. Dolayısıyla tarihçinin elinde sadece dille yapılan betimlemeleri kayda geçirmiş metinler vardır. Metinden başka bir şey yoktur.⁸⁰

Modernist tarihçiler bu metinlerin bize geçmişi olduğu gibi kurma olanağı sağladığını kabul etmektedir. Post yapısalcılar metinlere bakış konusunda önemli gelişmeler sağlamıştır. Metinler yazılmış, bitirilmiş ve değişmelere göre kapatılmış metinler değildir. Metinlerin anlamı, metinler arası etkileşimlerle belirlenmektedir. Her yazılan yeni metin geçmişte yazılmış metnin de anlamına müdahale etmiş olmaktadır. Ayrıca tarih yazıcıları ise metinlerini yazarken kendi konumundan etkilenmektedir. Postmodernistler geçmişte bir gerçekliğin var olduğunu, ama günümüzde onu dil aracılığıyla yansıtamadığımız (representation) için yapılandırmacı anlayışla onu oluşturduğumuzu söylemektedir.⁸¹

Postmodernist tarihin başlatıcısı sayılan Hayden White (1928-2018)⁸², tarihin anlatı formunda yazılmasını tavsiye etmektedir. Çünkü ancak bu formda anlamlılık kazanacağını düşünmektedir. Ona göre tarih yazımı değişik bakımlardan edebiyattan etkilenmektedir. Bunların en önemlisi anlamı oluşturmak için anlatı formunu kullanmasıdır. Bir başka kurucu olan Keith Jenkins (1943)⁸³ de tarihçinin ürününün bir öykü olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Ama bu öykü ortak tarihsel kanıtlarla sınırlanmalıdır. Bu tarih yazılırken kullanılan dil düz anlamlara hapsolmayacak, yan anlamlara çağrışımlara da yer verecektir. Bu da anlamlarının sürekli olarak değişebilirliğini arttıracaktır.

Postmodernist tarih yazımı içinde büyük anlatılara (grand narratives) yer yoktur. İndirgemeci

toptancı yaklaşımlara başvuramazlar. Postmodernist tarih daha küçük anlatılara bölünme eğilimine sahiptir. Bu da postmodern tarihçilerin mikrotarihler yazma eğilimini yükseltmektedir. Mikro tarihlerin yazılabilmesi çok değişik nitelikteki kaynakların birarada kullanılmasını gerektirmektedir. Çoğu kez sözlü tarih yöntemlerine başvurulur. Bu yolla postmodernist tarihçiler modernist tarihçilerin dile getiremedikleri, kıyıya ittikleri konuları gündeme getirmektedirler. Aslında sözlü tarih ve mikro tarihler modernist tarihçilerce de kullanılır. Bu kanuda modernist ve postmodernist tarihçileri ayıran temel farklılık, modernist tarihçinin mikro tarihi mutlaka tarihsel bağlamı içine oturtmaya çalışacak olmasıdır. Onun mikro tarihi araştırması genel bağlama ilişkin bir yeni kanıt elde etmek anlamına gelirken, post modernist tarihçi genel bağlamla olan göbek bağıni kopararak, ilgilerini sadece tekil olana yöneltmiş olmalarıdır.⁸⁴

Modernizm karşısında postmodernizmin oluşumu tarih alanında da yankısını buldu. Ve postmodernist bir tarihçilik gelişti. Ama bu tarihçiliğin tarihçiler bakımından çok yaygın olarak benimsendiğini söylemek zordur. Tarih yazıcıları arasında modernist eğilimler hala çok canlıdır.

Tarih Gelişmesini Sürdürürken Diğer Disiplinlerle İlişkilerini Nasıl Kurdu ve Bilim Dünyası İçinde Kendisine Nasıl Bir Yer Açtı ?

Tarihin gelişmesini sürdürürken disiplinler arası ilişkilerinin nasıl geliştiğini anlatabilmek için öncelikle disiplinler arası ilişkinin nasıl tanımlanabileceği konusunda açıklığa kavuşmak gerekiyor. Disiplinlerarası ilişki denildiğinde bir konunun araştırılmasında, bir sorunun çözülmesi için geliştirilen eylemlerde iki ya da daha fazla farklı disiplinde yapılmış çalışmanın bilgisinin kombine edilmesi anlaşılıyor. Ama bu tanımın açık edilmemiş bazı temel varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar; söz konusu disiplinlerden her birinin, kurumsal olarak yerleşik olduğu, disiplinin sınırlarının iyi çizilmiş bulunması, yani ele aldığı konuların, kullandığı değişkenlerin, ve ontolojik, epistemolojik kabullerinin belirlenmiş olması, ayrıca bu alanda çalışanların kendilerini disiplinlerine adanmış bulunmalarıdır. Disiplinler arası ilişkiden söz edebilmek için böyle bir disiplinler arası farklılaşmanın bulunduğu bir bilim dünyasında yaşıyor olmak gerekir.⁸⁵

Eğer disiplinler arası sınırlar açık olarak çizilmemiş ise bir konuda çalışırken kullanılan bilginin disiplinler aidiyeti konusunda bir iddiada bulunamaz. Örneğin Heredotos'un tarih yazımı konusunda kurduğu anlatılar konusunda böyle bir durum söz konusudur. Bu aşamada bilim daha farklılaşmamış bir biçimde amalgam halinde bulunuyordu. Her iki bilginin de bir birine ihtiyacı vardı. Farklılaşmanın derinleşmesi hızla gerçekleşmiyordu. Ama Hristiyanlığın gelişmesiyle kilise denetimindeki üniversitede teolojinin bir hakim disiplin haline gelmesiyle tarih alanında olan gelişmeleri disiplinler arası bir gelişme olarak düşünmek mümkün müdür? Burada iki disiplin arasında etkileşimi, kanımca disiplinler arası bir ele alış olarak düşünmek doğru olmaz. Bu durumda bir disiplinin diğerini ideolojik olarak distorsiyona uğratması söz konusudur. Tarihin tarihini kısaca gözden geçirirken gördüğümüz üzere böyle bir ilişki tarihi geliştirmekten çok geriletmiştir.

Aydınlanma döneminin Kantçı felsefecilerinden Wilhelm Windelband bilimleri "nomotetik" ve "idiografik" bilimler diye ikiye ayırmış olması disiplinler arası yaklaşımın farklı türleri olduğunu ileri sürmemize olanak vermektedir. Nomotetik sözcüğü eski Yunan dilinde her zaman ve her yerde geçer

li olanları kastederek kullanılmaktadır. Doğa bilimleri bu tür bilimlerdir. Toplum bilim alanlarında ise ekonomi ve sosyoloji bu tür bilimlerdendir. Nomotetik bilimlerde niceliksel ve nesnel temsile dayanan pozitivistik yaklaşımlar hakim durumdadır. “İdiografik” sözcüğü ise eski Yunan dilindeki “idios” sözcüğünden gelmektedir. Anlamı “kendi” ya da “özel” anlamındadır. İdiografik olan bilimlerin özellikleri değil, farklılıkları, tek olanı ortaya koymaya çalışmaktadır. İdiografik bilimler, olumsal olan, tek olan, çoğu kez kültürel ve öznel fenomenler üzerinde durmaktadır. İdiografik bilimlerin kurduğu anlatılar, tek olan olaylar sıralamasını kurgulamaya çalışmaktadırlar. Tarih ve coğrafya idiografik bilimlerin en bilinen örnekleridir. Gerek tarih, gerek coğrafya olsun çok kapsayıcı bilim alanlarıdır. Tarihin alanı tüm zamanlardaki tüm olayları kapsamı içine almaktadır. Coğrafya ise dünya mekanı içinde tüm farklılıkları kapsamaktadır.⁸⁶

Gerek coğrafya, gerek tarih olsun temelde idiografik bilim alanları olmuşlardır. Ama hem coğrafya, hem de tarih alanında zaman zaman nomothetic ya da nesnel temsile dayalı bir bilim olma yaklaşımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan Tarih alanında Ranke'nin objective siyasal tarih yazma çabasını ele alalım. Önerdiği tarih nesnel olarak saptanmış olayların gelişimini anlatısal formda kurgulayacaktır. Bu kurgu için de olayların/olguların kanıtlara dayalı olarak saptanması için tarihin diğer disiplinlerle kurduğu ilişki diğer idiografik disiplinlerle yeterli bilgi sağlamak için kurulacaktır. Ama bu kurgu içinde nedensel/olumsal açıklamalara yer verebilmek isteniyorsa başvurulması gereken alanlar nomotetik disiplinler olacaktır.

Neo-Kantist bir çizgide Annals'cılarının yaptığı gibi idiografik bir tarih yazılacaksa, kapsamlı (comprehensive) bir tarih ve coğrafya bilgisinden yararlanılacaktır. Bu durumda artık disiplinler arası olmaktan çok, çok disiplinli bir araştırma söz konusudur. İdiografik olan tek bir durumun tam ve derinliğine kavrayışını/betimlemesini ortaya koyacaktır.⁸⁷ Bu tam betimleme amacı çok sayıda disiplinin bilgisini bir araya getirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Eğer bu diğer bölgelerden farklı yani tek olan bir bölgenin tarihi coğrafyasında bu farklılığı yaratan bir bütünlük bulunduğunu ve bu bütünlüğü kavrayabilmek için bir sentez yapma gereği duyulduğunda tabii nomotetik disiplinlerin bilgileri de kullanılacaktır.

Tarihin bilim dünyasında kendisine nasıl yer açtığını anlatırken genellikle tarihin diğer bilimlerle kurduğu aldı verdi türü ilişkiler üzerinde durduk. Bu ayrı ve bilim dünyası içinde statüsü kabul görmüş eşit nitelikteki disiplinler arası ilişkiler ele alınır. Oysa Pierre Bourdieu'nun tarihe bakışı bunun ötesine geçmektedir. Bourdieu sosyal bilimler alanında tarihsel bilimlere özel bir yer vermektedir. Ona göre bir sosyal bilimin saptırılmamış olması için tarihsel olarak yazılması gerekmektedir.⁸⁸

Bourdieu gerçeğin saptırılmamış bir temsiline olanaklı olduğunu düşünmektedir. O gerçeğin saptanması konusunda rafine entelektüel yollara başvurulmasına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu tür rafinasyonun gerçeğin toplumsal inkarına yol açtığını düşünmektedir. Bu gerçeğe ulaşmak için gözlem, doğrudan görüşme, istatistik bilgileri kullanmak gibi basit görgül saptamaları yeterli bulmaktadır. Bourdieu tüm saptamaların bilinçli olarak yapıldığını, bunun panzehirinin ise bilinç dışı olan tarihte aranması gerektiğini söylemektedir. Bourdieu yaşanan saptamanın kaynağını felsefede görmektedir. Felsefenin dünya dışılık pozisyonu bulunduğu iddiasına karşı çıkıyor. Felsefi söylemin her türlü toplumsal belirlenime indirgenemeyeceği iddiasını kabul etmiyor. Ayrıca Aydınlanmada evrensel

geçerliliği olanın icadının eğitimin sınıflarda gerçeklerden kopuk olarak yapılmasıyla bir araya geldiğinde skolastik sapmayı kolaylaştırdığını söylemektedir. Bourdieu aklın herşeyin ötesinde bir ayrıcalık kazanmasına, rasyonalizasyonla evrenselleştirilmeye meşruluk kazanmasına karşıdır. Bunun gerisinde bir tahhaküm altına alış bulunduğunu fark etmektedir.

Bu skolastik sapma/mutlaklaştırma için Bourdieu iki karşı pozisyon önermektedir. Bunlardan birincisi düşünümsellik (reflexive) tir. Düşünümsellik özneyi kendisine bahşettiği ayrıcalıktan mahrum etmektedir. Onu nesnelleştirmekte, bilgi nesnesi haline getirmektedir. Aşkınsı bir özne yerini tarihe ve topluma bırakmaktadır. Bu yolla pratik ve kuramsal mantığın yeniden kurulması olanaklı hale gelmektedir. İkinci pozisyon ise bilimsel ve ahlaki aklın tarihselliğini kabul etmektir. Ona göre özlerin analiziyle uğraşmak yerine, tarihsel analizi gerçekleştirmek gerekir. Tarihselleştirme Platoncu idealer dünyasının özerkliği yanılmasıyla bizi kurtaracaktır. Tarihsel bilimler tarih aşırı ve kişi aşırı bir aklın aşkınlığı yanılmasıyla yerle bir etmektedirler. Bourdieu'nun önerdiği yalnız tarih disiplinine ilişkin bir öneri değildir. Tüm sosyal bilimlerin alanının dönüştürülerek tarihselleştirilmesini önermektedir. Sosyal disiplinlerin tümünü kesen bir öneridir. Ona göre aklın radikal tarihselliğini koşulsuz kabul eden ve sürekli tarihselleştirme sınavıyla güçlenmiş sosyal bilimler, tarihsel bir rasyonalizmin ya da rasyonalist tarihselliğin en emin yardımcısı haline gelebilecektir. Bourdieu sosyal bilimlerin tümünü saptırılmaktan korumak için tümüne birden yaklaşım olarak tarihselliği öneriyor. Bunu bir disiplinler arası ilişki önerisi olarak görmekten çok bir transdisipliner bir öneri olarak görmek doğru olur. Transdisipliner bir araştırma stratejisi, çok sayıda disiplini kesen bütünlükçü bir yöntem önermektedir.⁸⁹ Bu tür araştırmalar değişik disiplinlerin birarada çalışarak yeni bir kavramsal ve metodolojik yenilik önererek, tüm disiplinlerin ortak bir probleminin aşılması yolunu bulmaya çalışmaktadır. Bourdieu'nun önerisinde aşılmaya çalışılan ortak problem gerçekliğin saptırılmamış bir temsilini sağlamaktır.

Bu noktada karışıklığa yol açmamak için Popper'in "Tarihselciliğin Sefaleti" kitabında⁹⁰ aldığı tavır ile Bourdieu'nün tüm sosyal bilimlerin tarihselleştirilmesi konusundaki yaklaşımlardaki tavırlarını karşılaştırarak, yanlış anlamaların doğmasını önlemek gerekir. İlk bakışta bu iki vaziyet alış çelişir gibi görünmektedir. Ama gerçekte böyle bir çelişki yoktur. Popper'in reddettiği tarihselciliktir. Tarihten doğa bilimlerinde olduğu gibi deterministik kestirimler yapacak yasalar çıkarılabileceği iddiasını reddetmektedir. Bourdieu ise yalnız tarihte değil tüm sosyal bilim alanlarında deterministik yasa arayışlarına karşı çıkmakta, tüm sosyal bilim disiplinlerinde olumsal bir tarihselliği savunmaktadır. İkisi arasında bir çelişkinin olduğu söylenemez. Bu noktaya kadar disiplinlerarasılık problemini modernist bir anlayış içinde kalarak ele almaya çalıştık. Şimdi de 1980'ler sonrasında gelişen postmodernist tarih yazınında disiplinlerarası pratiklerin ne olduğunu sorgulamaya başlayabiliriz. 1980'ler öncesinde *Annals*'cılarının etkisiyle yayılan sosyal tarih karşısında kültürel tarih yükselmeye başladı. Tarih belli konular etrafında iç tutarlılığı yüksek bir ulus devlet merkezli bir disiplin olmaktan çıkarak, yaşamın her alanını kapsayacak ve her ölçeğini ele alabilecek biçimde bir dağılma göstermeye başladı. Meta anlatılardan uzaklaşıldı. Tekilliklerin kavranması ön plana geçti.

Postmodern tarih yazıcılığında yol alınmaya başlanması sonucun daha önce de belirttiğimiz üzere geçmişin nesnel kanıtlarla yeniden kurulmasının olanaksızlığı, geçmişin ancak metinlerin yorumlarına dayanarak tahayyül edilebileceği kabul edilince, tarih metinleri modernist dönemde olduğu gibi bilimsel bir eleştiriye değil, artık edebi metinler gibi kritik edilmeye başlandı. Bu durumda disiplinler arası

tarih kavramı da anlamlılığını yitirmiş oldu. Tabii postmodern tarih yazıcıları da metinlerini yazarken çok değişik disiplinlerden gelen bilgilerden yararlanmaktadır. Ama artık tarih yazısı kritikleri bu bilginin kaynağının hangi disiplin olduğuyula çok ilgilenmemektedirler. Bir edebiyat kritiği bir romanı eleştirirken nasıl onun disiplinler arası olup olmadığından söz etmiyorsa, artık tarih kritikleri de disiplinlerarasılığı vurgulamamaktadırlar.

Tarih bir bilimsel disiplin olarak gelişirken, tarih yazıcılığının yararlanacağı yeni alt disiplinleri oluşturuyor

Tarih yazıcılığının disiplinler arası olma öyküsünü anlatırken, felsefe, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, ekonomi, dilbilim, psikoloji, gibi ana disiplinler üzerinde durmuştuk. Ama tarih yazıcısının anlatısını kullandığı kanıtlara/belgelere geçerlilik kazandıracak, alt bilim disiplinlerin oluşumu üzerinde durmamıştık. Tarihin bilimsel disiplinlerle olan ilişkisini incelerken, gelişmesine yol açtığı alt disiplinleri ihmal etmemek gerekir. Bunların ilklerinden biri **arkeolojidir**. Toprak altındaki ve deniz dibindeki kalıntı, eşya ve belgeleri, özel yöntemleriyle ortaya çıkarmaktadır. İlk kazılar 15-16 yüzyılda İtalya'da yapılmıştır. Bu alan bir alt dal olarak **arkeometrinin** gelişmesine yol açmıştır. Arkeolojinin buluntularını, fizik ve kimyanın tekniklerinden yararlanarak, yaşını saptar, tarihlemesini yapar.

Tarih yazımıyla doğrudan ilgili olan bir alan **paleografyadır**. Eski uygarlıkların yazılarını inceleyerek, onların okunmasını sağlayan bir bilim alanıdır. Bu uygarlıkların tarihini yazabilmek için gerekli ön koşuldur. Bu konuda ilk adımı 1682'de Benedikten rahipleri atmıştır. Bu alanla da ilgili bir uzmanlaşma alanı **epigrafya** olmuştur. Epigraflar taş, metal, seramik gibi maddeler üzerine yazılan yazıları inceleyen, okuyan bir bilim alanıdır. İlgili alanı içine kitabeler ve anıtlar da girmektedir. Bu kategori içinde bir başka uzmanlaşma **diplomatika** olmuştur. Belgeleri (anlaşma metinleri, resmi yazışmalar, ferman, şeriye sicili vb.) şekil ve içerik bakımından değerlendirerek tarih yazıcısına yardımcı olmaktadır. Bu konudaki ilk adım daha önce üzerinde durduğumuz üzere 1681'de Fransız bir keşiş Jean Mabillon tarafından atılmıştır. Tarihe yardımcı olarak gelişen bir başka alt disiplin **nümizmatik** olmuştur. Eski devletlerin paralarını ve madalyalarını inceleyen bir bilim alanıdır. Bu alandaki çalışmaların başlangıcı 14-15'nci yüzyıllara kadar geri gitmektedir. Bu tür çok uzmanlaşmış alanlardaki çalışmalar, kendi alanlarının dışındaki tarih yazımı için değerli girdiler sağlamaktadır. Bunlara yer adlarını inceleyen **toponomi**, insan adlarını araştıran **antroponomi**, takvim bilimi **kronoloji**, soy kütüklerini, secereleri inceleyen **geneoloji** de eklenebilir.

Tarihin bu tür çok sayıda alt disiplin yaratmasının gerisindeki temel mantık, tarih yazıcısının girdilerinin elde edilmesini kolaylaştırmak ve güvenilirliğini artırmaktır. Tarihi alt disiplinlere ayrılmasına neden olan bir başka mantık, tarihin ürün farklılıkları üzerinde uzmanlaşma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Siyasal tarih, emek tarihi, sanat tarihi, mimarlık tarihi, kent tarihi, çevre tarihi, din tarihi, düşünce tarihi, gündelik yaşam tarihi, iktisat tarihi, sanayi tarihi, spor tarihi vb.diye sayılabilir.

IV. ÇOK DİSİPLİNLİ TARİH YAZIMININ PRATİĞİ ÜZERİNE

Disiplinler arası tarih yazıcılığı konusunda temelde iki farklı türde yazı yazılabilir. Bunlardan birincisi, bu bölüme kadar yaptığımız gibi, bilim dünyasının sürekli yeni disiplinler yaratarak yaşadığı

gelişme süreci içinde tarihin nasıl bir macera geçirerek çok disiplinli hale geldiğinin öyküsünü yazmaktır. İkinci tür yazılar çok disiplinli bir tarih yazımının pratikte nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durarak yazılabilir. Şimdi bu konu üstünde duralım. Tarih yazımı tek bir tarihçi tarafından gerçekleştiriliyorsa, disiplinlerarası etkileşim bu tarihçi üzerinden gerçekleştirilmek durumundadır. Bir anlamda tarihçi başka bilim alanlarının sağladığı gelişmeleri öğrenerek, bu öğrendiklerinden tarih anlatısını kurarken yararlanacaktır. Bu yeni bilgilerle, tarihin kanıtları tarihçinin beyninde bir araya getirilerek tarih yazımına geçilecektir. Bu halde tarihçinin diğer bilimlere bir katkısı olmayacak, diğer bilimlerde yaşanan gelişmenin bir tüketicisi olacaktır. Bu halde söz konusu olan tarih yazımının disiplinlerarası olmaktan çok tarihçinin bilgisinin disiplinlerarası olması söz konusudur.

Ama üzerinde çalışılan proje, kapsamlı bir alanda, uzun sürede çok sayıda tarihçinin katılımıyla geliştirilecek ise, bu tarihin bir tarihçi tarafından yazılması olanaksızdır. Bir proje takım tarafından yazılması gerekecektir. Tabii ki bu proje takımının performansının başarısında, değişik bilimlerin ekipte yeterince temsil edilmesinin, payı çok yüksektir. Ama daha önemlisi proje ekibi içinde insan ilişkilerinin kurulma biçiminin, oyunu sıfır toplamlı bir oyun olmaktan çıkarması gerekir. Genellikle böyle bir proje akademik prestiji yüksek bir tarihçi tarafından yönetilecektir. Eğer proje lideri takım üzerinde hiyerarşik bir hakimiyet kurmak eğilimi taşıyorsa, proje lideri tüm diğer katılımcılardan beklenileni kendisi belirleyecek, onların verilen görevleri yerine getirmesini denetleyecek, elde edilen sonuçları bir araya getirecek ve projeyi tamamlayacaktır. Bu projede belli bir bütünlük ve iç tutarlılık sağlanmıştır. Ama bu halde bir takım olmanın avantajlarından yararlanıldığı söylemez. Proje yöneticisinin yaratıcılık düzeyiyle yetinilmek durumunda kalınacaktır. Bir tarih projesi takımında üyelerden birinin önderliği kabul edilmiyorsa ve her bir üye kendi başına buyruk kalmak istiyorsa uygulanabilecek strateji, işi iyi planlayarak iç bütünlüğü bulunan parçalara bölmek ve her bir katılımcının tek başına kendine düşen işi tamamlaması sonrasında, elde edilen ürünleri bir araya getirerek işi tamamlamak olacaktır. Bu durumda da her bir katılımcının kendi kapasitelerinin sınırlarını aşamayacaklardır. Ele aldığımız her iki halde de bir tarih projesinin bir araştırmacılar takımı eliyle gerçekleştirilmesinin sağlayabileceği üstünlüklerden yeterince yararlanılmadığı açıktır. Eğer araştırma ekibi içindeki ilişkiler hiyerarşik değil yatay olarak kurularsa, araştırma tasarımı birlikte geliştirilirse, araştırma sırasında ara sonuçlar birlikte değerlendirilirse, tarihin yazılan kısmı proje katılımcılarının eleştirisine açık kalırsa, elde edilen sonuç başlangıçta ön görülenin ötesine geçecek, araştırma oyunu sıfır toplamlı olmaktan uzaklaşacaktır. Böyle bir ilişki içinde tarih başka bilimlerin ürettiklerinin tüketicisi olmanın ötesine geçerek onları etkiler hale gelecektir. Proje ekibinin iç etkileşimi yüksek bir takım haline dönüşmesi, çalışmaya adanmışlığı ve yaratıcılığı artıracaktır. Böyle disiplinler arası çalışma ekiplerini yönetebilmek çok değerli bir hüner haline gelmiştir.⁹¹

V. SON VERİRKEN

Konuşmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Tarih yazıcılığı ve disiplinler arası olmak konusunda çok yönlü bir tartışma yürüttük. Ama bir tarih yazarı olarak benim tercihlerimin ne olduğu konusunda henüz bir şey söylemedim. Konuşmama son verirken benim tarih yazıcılığımın disiplinler arası olmaya nasıl yaklaştığıma açıklık kazandırmaya çalışacağım. Çok sayıda tarih kitabı ve metni yazdım. Ama benim esas formasyonumun tarihçilikten gelmiyor. Ben bir şehir plancısıyım. Bizim yetiştiğimiz dönemde kapsamlı rasyonel planlama anlayışı hakimdi. Bu planlama neo-Kantist bir çizgide çok di

siplinli bir araştırma sonunda bir senteze ulaşılmasını ön görüyordu. Ben dünyaya disiplinler arası bir perspektifle bakan bir alandan tarih yazıcılığına girdim. Bir anlamda çok disiplinli olmak kimliğimin bir parçası haline gelmiş bulunuyordu.

Benim planlama alanındaki faaliyetlerim yanısıra tarih yazıcılığı alanına girmem tarihçi olmak için değildi. Beni tarih alanına iten temel neden Türkiye'nin demokrasisinin işleyişi içinde tarihin siyasetçiler tarafından çok kötüye kullanılmasına duyduğum tepki oldu. Türkiye'de siyasal partiler oylarını artırmanın yolunu karşı partileri ötekileştirerek, sağladıkları sadakat üzerinden oy sağlamaya yöneliyorlardı. Bu bakımdan kullandıkları temel araç tarih oluyordu. Tarihin anlatı formu çok ikna ediciydi. Bu kurgular siyasetin amaçlarına göre kolayca oluşturuluyordu. Türkiye'de siyasetin işleyişi yakın tarihin öğrenilmesini çok zorlaştırmıştı. Ben tarih yazmaya Türkiye'nin yakın tarihini siyasetin saptırmalarından etkilenmeden öğrenebilmek için giriştim. Ben yakın tarihi gerçeğe yakın olarak öğrenmek istiyordum.

Formasyonum gereği ben bu gerçeğe çok boyutlu/çok disiplinli olarak yaklaşıyordum. Tabii ki tarih yazarken bu çok boyutlu gerçeği bir anlatı formunda yazıyordum. Bu anlatıdan okuyucunun ikna olması kadar, benim de ikna olmam gerekiyordu. Gerçeğe ulaşmak isteyen biri olarak, olayları ve gerisindeki nedenleri araştırırken, pozitivist tarihçiler gibi olabildiğince sağlam belge ve bilgiye dayanmaya çalışıyordum. Tarih yazıcısı olarak, gerçeğin ne olduğu konusunda bir otorite olarak söz söylememeye çalışıyor, yargıda bulunmaktan kaçınıyor, yargıda bulunmayı okuyucuya bırakıyordum. Yurttaşların yakın tarih konusunda siyasetin saptırmalarından korunmasının yolu, onların yargılarını kendilerinin geliştirebilmesinin sağlanmasıydı. Tarih yazıcılığının demokratik olması ancak böyle olanaklı oluyordu. Yazdığım tarihlerin önemli bir bölümünde olayın olabildiğince nesnel olarak kurmaya çalıştım. Yazdığım tarihlerin bu ilk bölümleri bir anlamda tarih yazıcılığının profesyonel titizlik istenen bölümüydü. Olayların anlatısı kurulduktan sonra bu kurgu üstünden her okuyucu kendi yargısını geliştirebilecektir. Ben böyle bir olaylar kurgusunu oluşturduktan sonra kitaplarımın sonuç bölümünde kendi yargılarımı ve yorumlarımı yazdım. Kanımca bir tarih yazıcısının, tarih yazmasının esas güdüsü bu sonuç bölümünü yazabilmektedir. Tarih yazmayı tarih yazıcısı asıl anlamlı kılan işte bu sonuç bölümünde yazdıklarıdır. Ama bu bölümün yazılma biçimi, okuyucunun kendi sonuçlarını, yargılama kanallarını tıkamamalıdır. Kanımca günümüzde çoğulcu tarih yazmanın temel ahlaki ilkesi budur. Bu nedenle bazı kitaplarıma birden fazla sonuç yazdım. Böylece okuyucuyu kendi sonuçlarını kendisinin çıkarması konusunda cesaretlendirmeye çalıştım. Ben bir, iki ve üç sonuç yazdım, sen dördüncüsünü, beşincisini yazabilirsin demeye getirdim.

Tarih yazıcılığı konusunda deneyimim arttıkça, tarih yazıcılığında yaklaşımın da bazı değişiklikler oldu. Bunlardan birincisi kurgulanan anlatılarda deterministik açıklamaların yerini olumsal açıklamalara bıraktı. Bir başka gelişme anlatıların kurgulanmasında edebiyatın rolünün tamamen dışlanamayacağını fark ettim. Tabii bu kurgulanan anlatı belgelenmiş olaylara tümünü dışlamadan içermeliydi. Bunlar tarih yazıcısının anlatısının atlanamayacak referans noktaları olacaktır. Ama bu kurgunun anlamlı bir öykü anlatır hale gelmesi için edebiyatın hünerlerine başvurmak gerekmektedir. Her tarih yazıcısının düşünümsel (reflexive) bir pratik içinde olması gerektiğini, her tarih yazıcısının kitaplarını yazdıktan sonra tarih yazma yaklaşımını yeniden formüle ederek değiştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Tarih yazımı bir merakın peşinden giderek yazıldı mı, kendi başına yaşanması gereken zevkli

bir macera haline geliyor. Bu maceranın iki farklı boyutu var, bunlardan birincisi anlatısı kurgulanan olayların akışı ikincisi ise tarih yazıcısının bu olayların bilgisini elde etmek için izlediği yol. Tarih yazımının bir macera haline gelmesi hem olaylardan hem de bunun bilgisine ulaşmak için yapılan araştırma etkinliğinin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşiyor. Bu macera tarihi yazılan konunun seçiminde, araştırılmasına ve yazımına ilişkin sürecinin içsellliği içinde yaşanıyor. Bu içsellik yok olunca macera da yok oluyor. Eğer bir tarih yazıcısına dıştan verilmiş araçsal siyasal amaçlar yol gösteriyorsa tarih yazıcılığı da macerasını dolayısıyla heyecanını yitiriyor.

DİPNOTLAR

- ⁶⁴ Bu konuda bkz. Rudolf Stichweh: “Differentiation of Scientific Disciplines: Causes and Consequences” Encyclopedia of Life Support Systems, UNESCO, 2003.
- ⁶⁵ Bu konuda bkz. H.Redner: “The Institutionalisation of Science: A Critical Synthesis”, Social Epistemology, Vol.1, No.1, Jan-March.1987, pp.s.37-60.
- ⁶⁶ Thomas Kuhn: The Structure of Scientific Revolution, University of Chicago Press, 1962.
- ⁶⁷ C.Kerr: The Uses of The University, Harper&Row, New York, 1963. Rlanabilmek için
- ⁶⁸ Bu konuda bkz: İlhan Tekeli: Eğitim Üzerinde Düşünmek, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2003.
- ⁶⁹ Bu konuda bkz: İlkçağ Felsefe Tarihi, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran.2006.
- ⁷⁰ Bu konuda bkz. Kemal İnan: Teknolojik İşlevsizlik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- ⁷¹ Herodotus: <https://en.wikipedia.org/wiki/Herodotus>
- ⁷² Bu konuda bkz: Eyüp Çoraklı: Antikçağda Araştırma Fikrinin Doğuşu Historia, Alfa/Tarih, İstanbul, Şubat.2017.
- ⁷³ Bu konuda bkz: Halil Demircioğlu (Türkçeye Çeviren): Thukydides Pleponnesos’lularla Atinalıların Savaşı , Birinci, İkinci ve Üçüncü Kitap, A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara. 1949-1969.
- ⁷⁴ Kemal Karadayı: <http://blog.milliyet.com.tr/karadayı>
- ⁷⁵ Özlem Genç: Ortaçağ-Avrupasında Tarih Yazımı Çerçevesinde Paul The Deacon ve Lombardların Tarihi Eseri, Tarih Okulu, Sayı.IX, Eylül Aralık 2011, ss53-73.

- ⁷⁶ Bu konuda bkz. Merry E. Wiesner-Hanks:Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789,Türkiye İş Bankası, İstanbul,2006,ss.226-280.
- ⁷⁷ François Cadiou, Clarisse Coulomb Anne Lemonde, Yves Santamaria,:Tarih Nasıl Yapılır?, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013,s.90-91.
- ⁷⁸ Ali Boratav (derleyen):Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, Alan Yayıncılık,İstanbul.1985.
- ⁷⁹ Peter Burke: Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu, Doğu Batı, Ankara,2002.
- ⁸⁰ Serpil (Tunç) Opperman: Postmodern Tarih Kuramı, Evin Yayıncılık, Ankara, 1999.
- ⁸¹ Kaya Yılmaz: Postmodernist Tarih Yaklaşımı, Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı.34,temmuz 2013/II,ss197-209.
- ⁸² Hayden White: Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe,John Hopkins University Press, Baltimore, 1973.
- ⁸³ Keith Jenkins: Rethinking History, Routledge, London,1991.
- ⁸⁴ Sigudur Gylfi Magnusson:”The Singularization of History: Social History and Micro History within the Postmodern State of Knowledge, Vol.36,No.3, Spring 2003, pp.701-735.
- ⁸⁵ A.F.Repko: Interdisciplinary Research: Process and Theory, Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2008.
- ⁸⁶ Anja Kervanto Nevanlinna: “Multidisciplinary History – HistoricHistorical Engagal Engagement”, International Economic History Conference, Helsinki, 21-25 August 2006, Session 120.
- ⁸⁷ D.N.Livingstone and R.T. Harrisson: “Immanuel Kant, Subjectivizm and Human Geography: A Preliminary Investigation, Transactions of the Institute of British Geographers, Vol.6., No.3, 1981,pp.359-374.
- ⁸⁸ Pierre Bourdieu: Akademik Aklın Eleştirisi (Paskalca Düşünme Çabaları), Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 2016.
- ⁸⁹ Basarab Nicolescu, Atila Ertas (editors): Transdisciplinary Theory and Practice, The Atlas Publishing, USA 2013.
- ⁹⁰ Karl R. Popper: Tarihselciliğin Sefaleti, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985.

⁹¹ Bu konuda bkzn: Suzanne M. Johnson Vickberg, Kim Chrisfort.” Every Team is a Mix of These Personality Types. Here’s How to Get the Best Out of Any Combination”, Harward Business Review March-April 2*17, pp.51-56.

6. BÖLGE PLANLAMA BİR TARİHİ COĞRAFYA EKERSİZİ HALİNE GETİRİLEBİLİR Mİ?

I. GİRİŞ

Akademik dünya’da Tarih ve Coğrafya iki ayrı disiplin olarak örgütlenmiştir. Bu ayrım çok yerleşmiş durumdadır. Böyle yerleşik bir ayrımın varlığı bilgi dünyasında zaman ve mekânın birbirinden bağımsız boyutlar olarak ele alınmasıyla yakından ilişkilidir. Oysa hem olaylar hem nesnelere belli bir zaman ve mekânda gerçekleşirler. Her olay bir zamanda olurken, aynı zamanda bir yerde gerçekleşir. O olayın bütünlüğü zaman ve mekânın da bütünlüğünü gerektirir. Aynı şekilde bir nesne oluşurken belli mekânsal yayılıma sahip olarak, belli bir zamanda gerçekleşir, bu nesnenin özgüllüğü ve bütünlüğü, bu nesneyle ilgili zaman ve mekânın da ayrılmazlığını getirir. Bu nedenle Tarih ve Coğrafya disiplinleri arasında bir çizgi çizilmesini olanaksızlaştırır.

Bu nedenle tarih ve coğrafyacılar kendi disiplinlerini temellendirmeye çalıştıklarında; her coğrafyanın tarihsel olduğunu, coğrafya olmadan anlayamayacağını, her tarihin aslında tamamıyla coğrafya olduğunu keşfetmek durumunda kalmışlardır. Bütün bunlar bize iki ayrı disiplinin birbirinden bağımsız olarak temellendirilemeyeceğini göstermektedir. Buna dayanarak İlgilendiğimiz bilgi alanının Tarihsel-Coğrafya adı altında tek bir disiplin olarak ele alınmasının daha doğru olacağı söylenebilir. Bu Lefebvre’nin her tarihsel (sosyal) olanın aynı zamanda mekansal aynı zamanda her mekansal olanın sosyal olduğunu söylemesiyle paralelidir. Böyle olunca tarihsel coğrafya anlatılarının sosyo-mekansal süreçler üzerinden kurgulanması gerektiği söylenebilir.

Tarihsel-coğrafya anlatısı yer yüzündeki toplumsal farklılaşmayı, her zaman ve her yer için “exceptionalist” olarak betimleyecek/açıklayacaktır. Bu bilgi alanının tarihinde coğrafyanın ve tarihin iki ayrı disiplin olarak örgütlenmiş olması ilk gelişme dönemlerinde tarihsel coğrafya anlatılar kurulurken coğrafi determinizm yaklaşımı izlenmiştir. Oysa bu tür mekanikleşmiş açıklamalar çok yanıltıcı olmakta, yaşanan gelişmeleri açıklayamamaktadır. Bu anlatı Vidal de la Blache’ın “possibilizm” anlayışı içinde kurulacaktır. Bu öykü insanın/toplumun bulunduğu zaman ve yerde varolan olanakları nasıl değerlendirdiği üzerinde durularak oluşturulacaktır. Eğer böyle “exceptionalist” bir öykü kurulursa bu öykünün zamanın ruhu ve yerin kimliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Bir tarihsel coğrafi anlatısının geliştirilmesinin pratiğine girildiğinde değişik bakımdan seçimler yapmak durumunda kalınacaktır. Belirli bir bölgenin (yerin) ve belirli bir dönemin tarihi coğrafyası yazılacaktır. Mekanın büyüklüğü ve dönemin uzunluğu tarihi coğrafyanın hangi ölçekte bir olgunun “exceptionalist” bir tanımının yapılacağını belirleyecektir. İlk tercih budur. İkincisi ise anlatının üzerine oturtulacağı olanakların/fırsatların neler olduğudur. Bunlar; ele alınan bölgenin jeo-stratejik konumu, siyasal güç ve dağılım biçimi, tarihsel coğrafik gelişmede ulaşılmış olan konum, doğal kaynakları vb. olabilecektir. Öykünün kurulabilmesi için yalnız olanakların saptanması değil, bu olanakların nasıl değerlendirildiği önem kazanmaktadır. Bu değerlendirmede sosyal bilimlere ilişkin nomotetik bilgi, yaratıcılık vb. becerilere dayandırılarak kurulabilecektir.

Günümüz Türkiye’sinde 26 bölge için bölge planı yapılmaktadır. Bu planlar yan yana getirip karşılaştırıldığında büyük ölçüde aynı olduğu görülmektedir. O zaman ciddi bir soru ortaya çıkmaktadır. Eğer bu planlar birbirinin aynı ise neden bölge planı yapılmamaktadır? Bu bölgelerin bir birinden farkı yok mudur ? Tabii vardır. Türkiye’nin hem bölge planları yapıp hem de bunları farklılaştıramaması, bölge planlarını hazırlarken temelde nomotetik sosyal bilim bilgilerinden yararlanan bir yöntem izlemesidir. Eğer hazırlanan bölge planlarının bir farklılık içermesi, bölgesinin kimliğiyle bir ilişkisinin kurulması isteniyorsa, o bölgeye ilişkin “exceptionalist” bilgilerle ilişkilendirilmesi gerekir. Böyle bir bilginin kaynağı ise temelde bölgenin tarihsel coğrafyasının anlatısından gerecektir.

Eğer böyle bir bölge planı yapma stratejisi belirlenirse, bunu başarmak için nasıl bir tarihsel coğrafya yazımı ve nasıl bir plan yapma yaklaşımının izlenebileceğine ilişkin öneriler yapmak gerekecektir. Eğer tarihi coğrafya yazımında anlatı bir bölgenin olanaklarının ve bunların kullanılmasının toplumsal sonuçlarının saptanması üzerine kuruluyorsa, bölge planının hazırlanmasıyla tarihi coğrafya metninin yazılması arasında önemli bir paralellik olduğu söylenebilir. Bölge planlama yapmanın geleceğin tarihsel coğrafyasını yazmak olduğu iddia edilebilir. Yapılacak planlara böyle bir nitelik kazandırmak kolay değildir. Plan yapımına böyle bir nitelik kazandırmak için hazırlanan planların tarihi coğrafya yazımından nasıl farklılaştığına açıklık kazandırmak gerekir. Uygulanan planların hazırlanmasında temel dayanaklardan birini oluşturan SWOT analizlerinin, tarihsel coğrafya yazımındaki olanakların saptanması aşamasına tekabül etmektedir. Bir bölge için yapılan SWOT analizinin tarihsel coğrafya anlatısıyla ilişkilendirilmesi iki bakımdan yararlı olacaktır. Yapılan analizin hem gerçekçi olmasını hem de bölgenin “exceptionalist” nitelikleriyle ilişkilendirilmesini sağlayacaktır.

SWOT analizinin tarihi coğrafya anlatısına oturtulmasının o bölge için önerilen planın bölgenin “exceptionalist” özelliklerinin yeniden üretilmesine yeterli katkı yapacağını söylemek olanağı

yoktur. Bu konuda bir öneri yapabilmek için “exceptionalist” olma özelliği konusunda bir tartışma geliştirmekte yarar vardır. Bir bölgenin “exceptionalist” özelliklerinin tarihsel coğrafya analiziyle saptandıktan sonra hazırlanan planın da aynen üretilmesine çalışılmak çok tutucu bir tutum olacaktır. Aynı zamanda bir çok halde geri kalmışlığın yeniden üretilmesi anlamına gelebilir. Başarılması gereken hem bölgenin gelişmesini sağlamak hem de “exceptionalist” olmanın yeni bir biçimini üretmek olacaktır. Böyle bir saptama yapmış olmak, bir bölge planına ışık tutacak olan bir tarihi coğrafya anlatısının nasıl olması gerektiği konusunda ip uçları vermektedir. Bu anlatı her dönem “exceptionalist” niteliklerin yeniden nasıl üretildiğini ana eksenine alacaktır. Böyle bir anlatının kurgulanmış olması bölge planının yeniden üretmeye yöneldiği exceptionalismin tasarlanmasına da yol gösterebilecektir.

Böyle bir tarihsel coğrafya analizine dayanmadan, günümüzde Türkiye’de olduğu gibi, bölgenin farklılığını ve kimliğini yeniden üretme kaygısını taşımadan, temelde nomotetik sosyal bilim bilgilerine dayanarak hazırlanan bölge planlarının da uygulamada gerçekleştirilecek olanların planda öngörülenden farklı olması dolayısıyla bir “exceptionalist” durum yaratabilir. Ama bu yeni durum bölgenin geçmişten gelen korunması gereken olumlu özelliklerin tahrip edilmesi anlamına gelebilir. Bu nedenle her dönem “exceptionalist” özelliklerin yeniden üretilmesi konusunda bilinçli davranılması gerekecektir. Bunun yeniden üretilmesi, bölgenin jeo-stratejik konumunun değişmesi, dünyada teknolojik değişimler dolayısıyla bölgenin kaynaklarının görece öneminde yaşanan değişimler vb. yeni insan kaynaklarına erişebilirliğin artışı, vb. nedenlerle bölgenin yeni olanaklarla karşılaşması tabii ki etkili olacaktır. Ama bu olanaklardan nasıl yararlanılacağını sadece kapitalizmin mantığı belirler hale gelirse, bölgenin kimliğini tahrip eder hale gelebilecektir. Böyle bir tehlikeden kaçınmanın bir yolunun, planın hazırlanmasında ve uygulanmasında katılımcı pratiklere ağırlık verilmesi düşünülebilir.

7. GÜNÜMÜZDE TARİH YAZICILIĞININ SORUNLARI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

I. GİRİŞ

Ben tarihçi olarak değil, şehir plancı olarak yetiştim. Ama Selim İlkin arkadaşım ile birlikte çok sayıda tarih kitabı yazdık. Tarih Vakfının kurucu başkanı olarak uzun yıllar Türkiye’de tarih yazıcılığının gelişmesi, tarih eğitiminin demokratikleşmesi/çoğulculuğu için katkıda bulunmaya çalıştım. Belki de tarihçi olarak yetişmememe rağmen tarih yazıcılığı da yapmam dolayısıyla, tarih yazıcılığı konusundaki tartışmalar her zaman çok ilgimi çekti. Gerek Tarih Vakfının, gerek başka kuruluşların, tarihçilik, tarih yazımı ve tarih eğitimi konusunda düzenledikleri toplantılarda benden istenen konularda konuşmalar yaptım, bildiriler verdim. Daha sonra bu yazıları biraraya getirerek kitap halinde yayınlama olanağı buldum. 1970’li yıllarda yazdığım ilk yazı neo-pozitivist bir çizgide tarih yazımının olanakları üzerinde duruyor ve bir anlamda böyle bir tarihi savunuyordum. 2007 yılında bu konuda yayınlanan kitabımın başlığı “Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru” bir başlığı taşıyordu. Bu çoğulcu, yapılanmacı bir pozisyonu gösteriyordu. İki çalışma arasında geçen yaklaşık 40 yıllık sürede, her yazdığım tarih üzerinde düşünerek ve tarih yazıcılığı konusundaki düşüncelerimi yeniden formüle ederek böyle bir yol almıştım.

Benim bakımından bu süreç günümüzde de işliyor. Türkiye’de bu yıl 7’ncisi düzenlenen Tarih Yazımı Çalıştayı düzenleyen arkadaşlar benden disiplinlerarası tarih yazıcılığı üzerinde bir sunuş yapmamı istediler. Ben de tam bu bildiri üzerinde çalışırken İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki dostlar, bölümlerinin bu yarıyıldaki konferansları içinde tarih yazıcılığı üzerinde bir konuşma yapmamı istediler. Ben de hem dostlarımla ricalarını yerine getirmek, hem de bu konuda bir kez daha düşünmek ve bu konuda bir yazı daha yazmak fırsatını verdiği için bu teklifi severek kabul ettim.

Konuşmamda günümüzde tarih yazıcılığını tartıştığı altı sorunu ele alacağım. Günümüz sözcüğüyle modernist bir tarih yazıcılığından postmodernist bir tarih yazıcılığına geçiş dönemini kastediyorum. Bu geçiş sırasında ortaya çıkan altı sorunu tartışacağım. Bunlardan birincisi tarih yazıcılığının temel sorunudur denilebilir. İlk olarak geçmişteki bir gerçekliğin günümüzdeki temsilinin olanaklılığını tartışacağız.

II. GEÇMİŞTE OLAN BİR GERÇEKLİĞİN GÜNÜMÜZDE TAM VE KESİN TEMSİLİ OLANAKLI OLAN BİR ŞEY MİDİR ?

Kanımcı tarih yazıcılığı üzerinde bir düşünce geliştirebilmek için öncelikle, kendimizin şahidi olamayacağımız kadar geçmişte kalmış olan bir gerçekliğin ya da olup bitenin günümüzde temsili sorunuyla yüzleşmemiz gerekir. Biz bu geçmişi, geçmişten bize kalanlardan yararlanarak kurguluyacağız. Bu geçmişten kalan nesnelere, sembollere, kullanılmış bitki kalıntıları ya da geçmiş hakkında bilgi veren belgeler, metinler, fotoğraflar vb.leri olabilir. Biraz sonra üzerinde duracağımız üzere eğer tarih yazımından anladığımız, günümüzde geçmişe ilişkin bir anlatı kurmaksa, öncelikle bu bize geçmişten kalanların niteliği konusunda ve anlatıda kullanılabilecek bir bilgiye/ifadeye nasıl dönüştürebileceğimiz konusunda bir çözümleme yapmamız gerekmektedir. Bize kalanlar geçmişteki gerçekliği, olup biteni tam olarak betimleyebilmekten uzaktır. Bize ulaşan bilgi her zaman eksik bir bilgi olma durumundadır. Geçmişten bize kalanlar tarih anlatısı içinde doğrudan yer alamazlar yorumlanarak/çözümlemlenerek anlatı içinde kullanılacak bir bilgi formuna/ifadeye dönüştürülmesi gerekir. Bu bakımdan arkeoloji özel bir konuma sahiptir. Onlar genellikle yaptıkları kazılarda topladıkları materyallerden geçmişe ilişkin bilgiyi çıkarsamaya çalışmaktadır. Bu çıkarsama için fizik, kimya, biyoloji vb. nomotetik bilimlerin bulgularından yararlanarak çıkarsamaya çalışmaktadır. Bu çıkarsamayı yapmak için fizik, kimya, biyoloji vb. nomotetik bilimlerin bulgularından yararlanılmaktadır. Bu çıkarsanan bilgiye dayanarak günümüzde geçmiş temsil edilmiş olacaktır. Arkeologların yayınlarını incellerseniz geçmişten gelen bulgulara dayanılarak geçmişin bir birinden kopuk parça parça temsil edildiğini görürsünüz. Bu nedenle bu tür kitaplar profesyonel arkeologlar dışında okuyucuyu kendilerine çekmezler. Ama bazı arkeologlar bu parça parça gerçeklikle yetinmeyerek geçmişin tümüne ilişkin bir anlatı/öykü kurarlar. Bu bütünlüğün temsili, geçmişin parçalarına ilişkin temsillerin toplamından fazladır.⁹² Bu halde Ankersmith'in savunduğu şekilde olaysal olanla kavramsal olanın etkileşimi sonucu eksiklikleri kapatılmış bir bütün temsil edilmiş olmaktadır.⁹³ Burada görgül olan aşılıştır. Tabii ki bu bütüncül temsilin okuyucusu, çekici bulanı çok olacaktır.

Tarih yazımı ancak yazının bulunmasından sonra gerçekleştiği için tarihçi tarihi yazarken, nesnelere değil daha çok metinlerin bize aktardıklarından yararlanacaktır. Bu özellik tarihin daha çok bir siyasal tarih anlatısı olarak kurulduğu, nesnel ve tarafsız bir tarihin yazılabileceği konusundaki inancın yitirilmediği, Ranke'ci modernist tarih yazıcılığı döneminde, geçmişteki gerçeğin belgelere özellikle de resmi belgelere dayanarak temsil edilebileceği kabul edildiği için, tarih yazımında tüm dikkatler, tarihi metinlerin kritik okumasına yönelmişti. İlgi tarihin nasıl yazıldığından çok, tarihin nasıl araştırıldığı üzerinde yoğunlaşıyordu. Dikkatlice değerlendirilmiş belgelere dayandırılarak yazılan bir tarihin bilimsel olduğu ve geçmişi olduğu gibi temsil ettiği kabul ediliyordu. Günümüzde hangi uzunlukta yazılırsa yazılsın, objektif ve tarafsız bir tarihin yazılamayacağı konusunda tarihçiler arasında önemli düzeyde bir oйдаşma bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni tarihçilerin de önyargılarının

olmasıydı. Önyargı tarihçilerin olaylar arasında yaptığı seçmeler ve göz ardı etmelerle işlemektedir. Tarihçi önyargısının işleyişinin çoğu kez farkında olmaz. Bu nedenle yazdıklarında önyargı olup olmadığı konusunda kendilerini sürekli sınamalıdır. Bu önyargıların en kolay olarak gizlenenin milliyetçilik olduğu söylenebilir. Bir ulus-devletin yurttaşı olarak yetiştirilmiş olan tarihçiler yaşamları sırasında çok sayıda önyargıyla yüklenmişlerdir, bunların farkına varmaları için sürekli uyanık kalmaya çalışmaları gerekmektedir.⁹⁴

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde tarih yazıcılığı yeni bir gelişmeyle karşılaştı. Fenemoloji, post yapısalcılık, linguistik, eleştirel kuram ve neo-pragmatizm gibi alanlarda yaşanan gelişmeler karşısında modernizmde (neo-pozitivist, neo-Kantist) yaşanan aşınmalar sonrasında post modernist bir tarih yazıcılığı gelişmeye başladı. Postmodernist tarihçiler modernist tarihçilerin gerçekliğe ilişkin kuramına karşı çıkıyorlardı. Geçmişte bir gerçeklik vardır, ama geçip gitmiştir. Bu nedenle bir tarihçinin geçmişe ilişkin betimlemesinin geçmişe bakılarak sınanmasına olanak yoktur. Dolayısıyla tarihçinin elinde sadece dille yapılan betimlemeleri kayda geçirmiş metinler vardır. Metinden başka bir şey yoktur diyorlardı.⁹⁵

Postmodern tarih yazıcıları tarihi bir metin olarak değerlendirmeye başlıyorlar. Böyle bir pozisyon benimsenince geçmişin nesnel gerçekliklere dayanan bir tarihinin de yazılamayacağı kabul edilmiş olmaktadır. Postyapısalcılar metinlere bakış konusunda önemli gelişmeler sağladılar. Metinler yazılmış, bitirilmiş ve değişimlere göre kapatılmış metinler değildir. Metinlerin anlamı, metinler arası etkileşimlerle belirlenmektedir. Her yazılan yeni metin geçmişte yazılmış metnin de anlamına müdahale etmiş olmaktadır. Ayrıca tarih yazıcıları ise metinlerini yazarken kendi konumundan etkilenmektedirler. Böyle bir bakış açısına ulaşıldığında, tarih sürekli kurulan ve yeniden yazılan, yeniden yorumlanan metinlerden oluşur hale gelmektedir. Bu durumda tarihin bilim iddiası kalmamakta, tarih toplum için belli bir anlam taşıyan öyküler olma niteliğini kazanmaktadır. Artık geçmiş ile tarihin farklı ve bir birinden bağımsız olduğu kabul edilmektedir. Geçmiş olup bitmiştir. Bu geçmiş hakkındaki tarih ise tarihçilerin onun hakkında kurdukları bir söylem olarak görülmektedir.⁹⁶ Siegfried Kracauer bu bakımdan tarihi yabancılaşmaya neden olduğu için fotografa benzetmektedir.⁹⁷ Günümüzde postmodernist tarih anlayışı içinde, geçmişteki gerçekliği günümüzde temsil edemediğimiz için onu yapılanmacı bir anlayışla oluşturduğumuzu kabul etmektedirler.⁹⁸

III. TARİH NEDEN BİR ANLATI FORMUNDA YAZILIYOR

Günümüzde tarih yazıcılığında hakim olan yazı biçimi anlatı formudur. Anlatı formunu diğer yazı biçimlerinden ayıran temel özellikleri;

- Anlatı içinde yer alan olayları kronolojik (doğrusal) olarak sıralamak/düzenlemek,
- İç bütünlüğü olan bir öykü üzerinde odaklanmak,
- Analitik olmaktan çok betimsel olmak,
- Soyut kavramlardan çok doğrudan insanlar üzerinden kurgulanmak,
- Genel ya da istatistiki olanlar üzerine değil özel olanlardan yola çıkmak, diye sıralanabilir.

Böyle bir bütünlüğü olan bir süreklilik duygusu veren anlatı formunda kurgulanan bir tarih

temsili⁹⁹ aynen yaşam gibi görünür, bunun için ikna ediciliği yüksektir. Anlatı formu bu temsilin sahici olarak görülmesini sağlar.

Tarihçinin yazdığı bir anlatı metninin yaşam gibi olma niteliği kazanarak ikna edici olması için anlatının yer yüzü mekanıyla da ilişkilendirilmiş olması gerekir. Tarih anlatısı içinde kronoloji nasıl bir zaman bilgisi sağlıyorsa, koroloji mekansal konumlanma/ dağılım bilgisi sağlayacaktır. Böyle bir gerekliliğin kabul edilmesi halinde kurulan her anlatının kaçınılmaz olarak tarihsel coğrafya anlatısı olacağı söylenebilir. Böyle bir anlatının kurulabilmesi, anlatı içinde yer alan olayların ilişkilendirilerek bir öykü haline getirilebilmesi için, yalnız zaman içinde sıralanmasını kurmak değil, mekanda konumlanmalarına ve yayılımlarına göre birbirini etkileyebilme olasılıklarını, olayların bir arada bulunma dokularını (pattern) göz önüne almak gerekecektir. Anlatı yazarı mekanın varlığını anlatısına yedirebilmek için nomolojik yer seçimi kuramlarından yararlanabileceği, yer olmaya ilişkin fenomolojik coğrafya yaklaşımlarından yararlanabilecektir. Tarihsel olayların ilişkilendirilmesinde bu olayların sosyo-mekansal olduğu, yani her sosyalin içinde mekansalın, her mekansalın içinde soysalın bulunduğu farkında olunursa, kurulan anlatının iç örgüsünün kurulması daha ikna edici hale gelecektir. Bir tarihsel anlatı olayların ortaya çıkışlarını sıralamaktan fazlasını yapmaktadır. Olgular arasında bağlantılar kurmaktadır. Tarihin temsili sadece geçmişteki olayları bir araya getirerek betimlemek değildir. Geçmiş anlayışımız/kavrayışımızın etkin bir aracı olabilmesi için belli ölçülerde açıklamayı da içermelidir. Bir anlamda bu açıklamalar her anlatıyı olaylara giydirilen bir yapı haline getirecektir. Anlatıyı bütün haline getiren de bu olacaktır. Anlatıyı tanımlarken başlangıçta koyduğumuz varsayımları geliştirerek, anlatı formunun tarihi temsil kapasitesini daha geliştirebiliriz.

Gerçekle örtüşmesini artıracaktır. Her toplumda kültürün zaman içinde birikerek bir gelişme/ ilerleme sağladığını bildiğimizden yola çıkarak, zamanın doğrusal akıp giderken, bir ilerleme oku taşıdığını düşünebiliriz. Böyle bir akış içinde olayların birbiri arkasından sıralaması aynı zamanda ortaya çıkacak dönüşümün işaretlerini de taşır hale gelecektir. Anlatılara bu ve benzeri nitelikler yüklemek isteyen bazı tarihçiler “üst anlatı”ları kullanmakta ya da yazmaktadırlar. Postmodern dünyaya geçişte eleştiri konusu olan üst anlatılar, tarih anlatılarının kurgulanmasındaki rolünü tamamiyle ortadan kaldıramamıştır. Üst anlatılar gerçek olaylardan kopuk, üst dilden daha soyut kavramlarla bir gelişme çizgisi koymaktadırlar. Böyle bir üst anlatının kurgulanmış olması bir yandan olaylar düzeyindeki tarih anlatısının kurgulanmasına yol gösterirken, öte yandan anlatının bütünlük oluşturmalarını kolaylaştırmaktadır.

Üst anlatılar getirdikleri bu olanaklar yanısıra önemli tehlikeleri de içermektedir. Böyle bir üst anlatının varlığı, tarihçinin araştırmasında olayları saptamasını etkilemeye başlarsa, yazılan her tarih olaylar düzeyindeki tarihin temsili farklı bir öyküyü ortaya koymaktan çıkarak, üst tarihlerin geçerliliğini ispat etmek gayretine dönüşebilir. Bu durumda tarih yazımının tüm içeriği boşaltılmış olur.

Tarihin anlatsal temsilleri, bir yeniden kurma, bir yeniden inşadırlar. Aslında tarih tarihçinin kurduğu şekilde var olmaktadır. Her anlatı kendini geçmişin temsili varsaydığı ölçüde gerçeği kurma iddiasını taşır. Bunun için geçmişten gelen parçacı kanıtların bağlayıcılığında kurgulanmış olması gerekir. Hayallerin serbest bir kurgu alanı olarak görülmemesi gerekir. Özellikle de bu kurgularda varlığı bilinenin görmezden gelinmesi tarih ahlakıyla bağdaşmayacaktır.

IV. GÜNÜMÜZDE NEDEN TARİH YAZIMI İÇİNDE EDEBİYAT YAZIMI HÜNERLERİ ÖNEMİNİ KORUYOR?

Modernist tarih yazıcılığının hakim olduğu dönemlerde, tarih yazıcıları kendilerinin yaptıklarını bir bilimsel etkinlik olarak gördükleri için, tarihi edebiyattan koparmaya çalışıyorlardı. Onun içinde edebiyatı varlığını kabul etmenin kendilerini bilimsellikten uzaklaştıracağını düşünüyorlardı. Oysa tarih yazıcılığında postmodern döneme geçilmesiyle birlikte tarih ile edebiyat arasındaki bu kopuş yumuşadı. İki arasındaki tamamlayıcılık fark edilmeye başladı.

Nitekim tarihin ve edebiyatında konusu insan ve onun yaşamıdır. Her edebiyat eseri de, zaman içinde bir döneme aittir. Tabii aralarında yöntem farklılıklarına karşın iki alan arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Tarihçi anlatısını kurarken olayları salt sıralamamakta onu bize bir kompozisyon içinde düzenleyerek bize sunmaktadır. Tarihçinin ilgilendiği olaylar gerçekleşirken kendilerini anlatı oluşturacak bir düzene koyamazlar. Onları bir düzene sokarak anlatı haline getiren tarihçidir. Tarihçi bu anlatıyı kurarken tarihsel metinlerle haşır neşir olacaktır. Bu metinlerin içeriği ile biçimi yakından ilişkilidir. Dolayısıyla edebi dil ile bağlantısı kaçınılmaz hale gelmektedir.

Tarih yazımında anlatı biçiminin ikna ediciliğinin arkasında toplumsal yaşamın sürekliliğine ilişkin güçlü bir sezgi yatmaktadır. Oysa ne tarihin yararlandığı belgeler ne de insanın deneyi sürekli değildir. Anlatı yolunu seçen tarihçi bu kesikli olaylardan, belge ve bilgilerden yararlanarak sürekliliği olan bir öykü kurar. Sürekliliğin kurulması, gerçekte yaratıcı bir faaliyettir. Tarihçi de yaratıcı bir sanatkar gibi kopuk olaylar arasında gizli bulunan hikayeyi ortaya koymaktadır. Bu nedenle öyküyü kurgulamak edebi sezgilerden/dil kullanma hünerlerinden yararlanmayı gerektirir. Çoğu kez çok sevdiği bir tarih anlatısını okuyanlar “roman gibi” diye beğenisini ifade etmektedirler. Bu durumda başarılı bir tarih temsili, hem tarih, hem edebi metin olma özelliğini taşıyacaktır.

Postmodernist tarihin başlatıcısı sayılan Hayden White (1928-2018)¹⁰⁰, tarihin anlatı formunda yazılmasını tavsiye etmektedir. Çünkü ancak bu formda anlamlılık kazanacağını düşünmektedir. Ona göre tarih yazımı değişik bakımlardan edebiyattan etkilenmektedir. Bunların en önemlisi anlamı oluşturmak için anlatı formunu kullanmasıdır. Bir başka kurucu olan Keith Jenkins (1943)¹⁰¹ de tarihçinin ürününün bir öykü olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Ama bu öykü tarihsel kanıtlarla sınırlanmalıdır. Bu tarih yazılırken kullanılan dil düz anlamlara hapsolmayacak, yan anlamlara çağrışımlara da yer verecektir. Bu da anlamlarının sürekli olarak değişebilirliğini artıracaktır.

Tarihin anlatılarını kavramamızda yardımcı olacak “**öykünün izlenebilirliği**” kavramı ise W.B. Gallie tarafından önerilmiştir.¹⁰² Gallie’ye göre anlatsal tümceyle, anlatsal metin arasında bir boşluk kalmakta, bu boşluk izlenebilecek öykü kavramıyla doldurulmaktadır. Gallie anlatsal biçimin açıklamanın hem bir kalıbı, hem de içine yerleştiği bir yapı olduğunu söylemektedir. Ona göre anlama ve açıklama arasında bir tamamlayıcılık vardır. Gallie öykü kavramından yola çıkmaktadır. “Bir öykü belli sayıdaki gerçek ya da hayal ürünü kişinin yaptıkları bir dizi eylem ve bir dizi deneyimi betimler. Bir öyküyü izlemek ise gerçekten de, özel bir doğrultu sunan art arda dizilmiş eylemleri, düşünceleri ve duyguları anlamak demektir”. Öyküde ortaya konulan “gelişme sonucu bizler ileri doğru itiliriz; bu da itmeye karşı beklentilerimizin bulunduğu göstermemizle olur; beklentilerimiz de toplam sürecin

bütünlenmesi ve sonuçlanmasıyla ilgilidir. Anlama ile açıklamanın bu süreç içinde birbirine çözülemeyecek şekilde karıştığı hemen” görülecektir.””İdeal olarak, bir öykü kendi kendisiyle açıklanmalıdır.”¹⁰³

Bir öykünün anlatısından sonuca çıkarsama yoluyla varılmaz. Bu nedenle öyküyü sonuna kadar izlemek gerekecektir. Bu öykünün izlenebilirliği sonucun tahmin edilebilir olmasına bağlıdır. Bir öyküyü izlemek zihinsel açıdan kabul edilebilir olayları bulmak demektir. Bu bakış açısında tarihçinin sorunu çıkarsama yapmak ya da önceden haber vermek değil olaylar arasında zincirleşmelerin karmaşıklığını daha iyi anlamaktır. Bu zincirleme etkiler belli olayların oluşumunun daha kolay çözümlenmesine olanak verir. Tarih alanında tarih yazımına yenilik getirmek, tarihi izlemenin yeni biçimini kabul edilebilir hale getirmektir.

Tarih anlatısının kurgulanmasında bir üçüncü yaklaşım olarak Louis O. Mink biçimlendirici edimi önerilmektedir.¹⁰⁴ Bu yaklaşıma göre anlatılar, son derece düzenli bütünlüklerdir, yargılama türünden özel bir anlama edimi gerektirirler. Bu yaklaşımda amaçlanan olayları art arda, tek, tek gözden geçirmek değildir. Onları bir bütün olarak kavramaktır. Etkin bir anlamlandırmayı ancak bütünsel bağlamın sağlayacağı kabul edilmektedir. Bu da kavrayıcı ya da özetleyici bir sentezi gerektirmektedir. Bu “refleksif bir yargı” türüdür. Mink’e göre “anlamak şeyleri birlikte görmeye ilişkin bir edimdir. Tarih anlatısında şeyleri bir arada görme deneyimleri iletilirken onlar arasında öncelik sonralık sıralaması kurulduğunda bir tarihsel anlatı kurulmuş olur. Çoğu kez biçimlendirme ediminin “birlikte kavrama” eyleminden her türlü zamansal özelliği atma eğilimi taşıdığı söylenebilir. Zamanda ve mekanda ayrı oldukları için, birlikte saptanamayan şeyleri aynı zihinsel edim içinde birlikte kavrama anlamının gerekli koşulu olarak görülmektedir. Tarih anlatısının kurguladığı öyküler olayları tek bir imge halinde bir arada tutmanın biçimlerinden sadece biridir. Öyküler geçmiş olayları yalnız bir arada tutmakla yetinmez, aynı zamanda onun özgül niteliklerini ortaya koymuş olur.

Burada üzerinde duracağımız dördüncü anlatı türü “**olayörgüleştirme**” yoluyla açıklamasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Hayden White tarihi özü bakımından tarihsel yazım (yapıtı) olarak görmektedir. White’ın yaklaşımı edebiyat kritiğine yakındır. Bu nedenle tarih söyleminin bir poetikası olduğunu söylemektedir. White bu poetikayı meta history olarak tanımlamaktadır. Tabii anlatı içine içindeki olayların tercihindeki bu poetikanın gerisinde ideolojik yönelimlerin olduğunu da söylemek olanaklıdır. White olay örgüleştirme (plot) kavramı, anlatısal yapının temel ögesi olarak kabul etmektedir. Olay örgüleştirme yoluyla açıklama, anlatılmış öykü tipini belirleyerek bir öykünün anlamını üretmek demektir. White olay örgüleştirme tipolojisini Northrop Frye’den alarak, romanesk tür, trajik tür, komik tür ve satirik (yergi) tür diye tanımlamaktadır. Olayörgüleştirme tarzları bir yazı geleneği içinde oluşmuştur.¹⁰⁵

Tarihin ikna edicilik gücünün yüksekliğinin temel nedeni, kurgusunun tarihe özgü bir açıklayıcılığa sahip olmasıdır. Bu bakımdan burada ele aldığımız dört farklı türdeki açıklayıcılıktan hangisinin ikna edicilik bakımından üstün olduğunu söylemek olanağı yoktur. Buradaki tartışma bakımından önemli olan, olayları kronolojik sıralamanın tek başına güçlü bir ikna edicilik özelliği taşımayacağı, ikna ediciliğin kurgulanan anlatının sahip olacağı açıklayıcılıktan kaynaklandığının saptanmış olmasıdır. Postmodernist tarihçilerin büyük anlatılara teslim olmaktan kaçınan tutumu, tarih yazıcılarının mikro

tarihler yazma eğilimini yükseltmektedir. Mikro tarihlerin yazılabilmesi çok değişik nitelikteki kaynakların birarada kullanılmasını gerektirmektedir. Çoğu kez sözlü tarih yöntemlerine başvurulur. Bu yolla postmodernist tarihçiler modernist tarihçilerin dile getiremedikleri, kıyıya ittikleri konuları gündeme getirmektedirler. Aslında sözlü tarih ve mikro tarihler modernist tarihçilerce de kullanılır. Bu kanuda modernist ve postmodernist tarihçileri ayıran temel farklılık, modernist tarihçinin mikro tarihi mutlaka tarihsel bağlamı içine oturtmaya çalışacak olmasıdır. Onun mikro tarihi araştırması genel bağlama ilişkin bir yeni kanıt elde etmek anlamına gelirken, postmodernist tarihçi genel bağlamla olan göbek bağı kopararak, ilgilerini sadece tekil olana yöneltmiş olmalarıdır.¹⁰⁶

V. TARİHTE OLAYLARIN AKIŞI OLUMSAL OLMASINA KARŞIN TARİH YAZIMINDA DETERMİNİSTİK BİR İLİŞKİ DİLİ KULLANILIYOR? OLUMSAL BİR TARİH YAZIMI OLANAKLI MIDIR ?

Tarihin anlatısı zaman ve mekanda aynısı olmayan bir tekil bir kurgudur. Bu tekillik temelde tarihsel gelişmenin olumsal bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır. Tarihin olumsal olmasının ne anlama geldiğini kavramak bakımından Stephan Jay Gould'un düşünce deneyiminin çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Bu düşünce deneyiminde bir gözlemci olarak bir yaşamın zaman içinde akışını belli bir süre gözlemleyerek kaydettiğimizi var sayıyoruz. Daha sonra bu zaman akışını geriye sardığımızı başlangıç noktasından zamanın akışına yeniden izin vererek yaşamın akışını yeniden gözleyerek bir saptama yaptığımızda, birinci ve ikinci akışın güzergahlarının farklılaştığını, ayrıldığını göreceğiz. Bu ayrılmanın temel nedeni tarihin akışında olayların sıralanmasını belirleyen ilişkilerin olumsuzluğundan kaynaklanmaktadır.

Eğer bir tarih yazıcısı kurduğu anlatıdaki olaylar arasındaki ilişkiyi determinist olarak ele alıyorsa, bu anlatıda her olay bir önceki olay tarafından ya da doğa yasalarınca belirlenmiş olarak kurgulanmış olacaktır. Bu olaylar içinde insanların özgür iradelerine yer verilmemektedir. Bu ele alışıta insanların yarattığı her eylem ya da olay yapmaları gereken ya da başka türlü yapamayacaklarıdır. Eğer anlatıyı determinist olarak kurguluyorsanız, Stephan Jay Gould'un düşünce deneyinde iki farklı yaşam akışının güzergahları ayrılmayacak üst üste düşecektir. Bu tarihselliğin içeriğini boşaltmak ya da önceden kurgulanana indirgemek olarak da yorumlanabilir. Tarihin determinist yorumu Marx'ın diyalektik materyalist, St Augustine'nin teolojik idealist yorumuyla uyumlu olarak görülebilir.¹⁰⁷

Güzergahların üst üste düşmemesinin ayrılmalarının/sapmanın varlığını, birbiri ardına gelen olaylar arası ilişkilerin olumsuzluğuna dayandırırıyorsak, olumsuzluğun kapsamını oldukça geniş olarak tanımlamamız gerekir. Olumsuzluk olayların niyetlenilen ya da beklenilenden farklı olabileceğini kabul etmektir. Birçok etkenin biraraya gelmesi dolayısıyla, tarihsel olaylar ve eğilimler ne öngörülen, ne olanaksız ne de kaçınılmaz olmalıdır.¹⁰⁸ Olumsuzluk, benzer nedensel süreçler, içine gömülü olduğu farklılaşmış mekânsal bağlamdaki sosyal süreçlerin karmaşıklığı dolayısıyla, çoklu sonuçların olanaklılığının bir işaretidir.

Olumsuzluğun dayandırıldığı beklenenden olan sapmanın neden oluştuğuna ilişkin farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bunlardan birinci türü sosyal süreçlerin deterministik olmayıp, olasılıklı süreçler olmasına dayandırılmaktadır. Olanaklılık kümesi olasılık kümesinden daha geniş bir kümedir. Olasılık öyle bir sapmadır ki, bu sapmaya bir risk atfedilebilmektedir. Sapmanın bunun

dışındaki ikinci tür açıklaması, kaza, felaket vb. örneklerde olduğu gibi toplumda işlemekte olan süreçlerin kendisine olasılık atfedilemeyen olaylar tarafından kesilmesinden kaynaklanmaktadır. Sapmanın üçüncü tür açıklamaları insanların sosyal süreçlere niyetlerine bağlı olarak yaptıkları iradi müdahalelerine dayandırılmaktadır. Burada söz konusu olan özgürlükçü bir belirsizliktir. İnsanlar yaşadıkları toplumlarda özgür iradesi sayesinde toplumun ondan beklediklerinden çok farklı kararlar alabilmektedirler.

Olumsuzlukta üç farklı tür neden dolayısıyla yaratılan bu sapmalar modernitenin hakim olduğu toplumlarda bir yandan herşeyin başka türlü olabileceğinin yarattığı coşku/umut, öte yandan aynı zamanda toplumun kurucu/varlık temelli bir düzeni olmayabileceğinin yarattığı tehlike ve risk algısı birarada bulunmaktadır. Olumsuzluk modernitede gerilimli bir sürecin kaynağı olmaktadır. Bu nedenle de modernitede olumsuzluğun riski azaltacak biçimde denetim altına alınması hep gündemde kalmıştır. Modernite aşınarak yerini postmodern almaya başladığında olumsuzluğun önü iyice açılmaya başlamıştır. postmodern dönemde olumsuzluğun ehlileştirilemeyeceği ve hatta ehlileştirilmemesi gerektiği kabul edilmiştir.¹⁰⁹

Eğer bir toplumun işleyişinde aşırı determinizmin ya da özgürlükçü belirsizliğin işlevselliğini kabul ettiğinizde ahlaki sorumlulukların temellendirilmesi olanağı kalmaz. Bir birey ancak başka türlü eylemde bulunma olanağına sahip olduğunda yani olumsuzluk kanalı açık kaldığında sorumluluklarından sorumlu tutulabilecektir. Başka bir deyişle ahlakın temellendirilmesi olanaklı hale gelecektir.¹¹⁰

Günümüzde tarihte yaşamın akışının olumsal bir süreç içinde gerçekleştiği kabul edildiğinde, sorulması gereken temel bir sorunla karşılaşırız. Yazılmakta olan tarihler neden yaşamın akışının sanki olaylar arasında determinist bir belirleyicilik varmış gibi yazılmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri tarihin olaylar yaşandıktan sonra yazılmış olmasıdır. Anlatıyı kuran tarih yazıcısınınca olayların sıralaması belli olunca, bunların sıralaması bir nedensel açıklama içeriyor gibi kullanılmaktadır. Salt betimsel olarak yapılan bu sıralamanın nedenselliği içerdiğini kabul etmekte önemli bazı sorunlar bulunmaktadır. Bir tarihsel olayın geçmişine bakıldığında tek bir olay olmadığı, ilişkilendirilebilecek çok sayıda olayın olduğu görülecektir. Tarih yazıcısının bunlar arasından hangisinin belirleyici olduğunu deney yaparak bulma olanağı yoktur. Tarih yazıcısı bir anlatı kurgulamak için bu çoklu nedeni bire indirgeyecektir. Bunu çoğu kez kendi yaşam deneyiminden etkilenerek öznel olarak seçecektir. Eğer bu tarihçi sosyal bilim formasyonuna sahipse, nomotetik sosyal bilimin bulgularından yararlanacaktır. Tarih yazıcısının çok nedenli ilişki üzerinden bir anlatı geliştirebilmesi zordur. Bir örneği var mı bilmiyorum. Tarihçi çoklu neden arasından birini öznel olarak seçerek anlatısını kurduğunda yaptığı açıklamanın olayların zaman içinde dizilişinin normalleştirilmesi, ya da sürpriz etkisi taşıyaması düzeyinde kaldığı söylenebilecektir.

Anlatısal kurgularda değişik kuramcılar farklı açıklayıcılık özellikleri bulmaktadırlar. Anlatı tümcesini” sorgulayan Arthur Danto¹¹¹ Anlatısal kurgularda değişik kuramcılar farklı açıklayıcılık özellikleri bulmaktadırlar. Anlatı tümcesini” sorgulayan Arthur Danto¹¹¹ bu tümceler ayrı zamanlarda gerçekleşmiş iki olaya gönderme yaparlar, ama olaylardan yalnız birini betimlerler. Her iki olay da dile getirildiği zamana göre geçmişte kalmış olmalıdır. Eğer bir olay gelecekteki olaylarının ortaya çıkmasıyla bir anlam kazanıyorsa, bir olayın başkasının nedeni olarak nitelendirilmesi ancak olayın kendisinden sonra olabilecektir. Bu durumda bir olayın bir başka olayın nedeni olarak değerlendirile

bilmesi, olayın ortaya çıkmasından sonra olabilecektir. Bu nedenle anlatsal tümcenin en önemli özelliği geçmişin yeniden sıralanmasına yol açabilmesidir. Bu da tarihin bir eylem kuramından farkını ortaya koymaktadır. Tarihin amacı eylemleri ele alınan dönemde yaşayanların yapabilecekleri gibi tanıtmak değil, eylemleri tarihçilerin yapabilecekleri gibi daha sonraki olaylarla ilişkili olarak ve zamansal bütünün parçası olarak anlatabilmektir. Bu nedenle geçmişteki olaylar yaşanmış bitmemekte ve hep öyle kalmamakta, daha sonraki dönemlerde yaşananlarla yeni anlamlar kazanmaya açık hale gelmektedir. Bu nedenle de tarihler yeniden ve yeniden yazılmaktadırlar.¹¹²

Artur Danto'nun analizi olumsuzluk konusunu da yeniden düşünmemize yol açmaktadır. Daha önce olumsuzluğu eylem öncesindeki beklentilerden olacak sapmalara göre tanımlamıştık. Oysa Danto'nun çözümlemesine göre kurulan tarih anlatısına göre beklenti değişebilecektir. Bu durumda olumsuzluğu oluşturan sapmanın ne olduğunun da kurgulanan tarih anlatısına bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde tarih yazıcılığında geline nokta yaşamın akışının olumsuz olduğunu ama bizim tarih yazılarımızın determinist ilişki varmış gibi yazdığımızı biliyoruz. Ama ilişkilerin olumsuzluğuna dayandırılan bir tarih yazımı konusunda hünerlerimizin geliştiği söylenemez. Böyle olumsuz bir tarih yazımında yalnız bireylerin eylemlerinin yarattığı olayların sıralanması, yeterli olmaz bu tarih yazımında çok kapsamlı ve insanın eylemiyle ilişkili yetkin bir bağlam betimlemesi ön plana geçebilir. Bağlamın böyle bir güçlü betimlemesi, özneyi geri plana itebilecektir.¹¹³ Tabii ki bu olanaklardan sadece biri, yeni örnekler ortaya çıktıkça çeşitlenecek.

VI. TARİH YAZIMINDA DİSİPLİNLERARASILIK İHTİYACI NASIL TEMELLENDİRİLİYOR ?

Disiplin kavramın aktif bir içerik kazanarak bilimsel bilginin iletişimi ve üretimiyle ilişki hale gelmesi, üniversite sistemindeki gelişmelere paralel olarak gelişti. Bilim üretimi alanındaki uzmanlaşmalar ve üniversite sisteminin örgütlenmesi, disiplinler temelinde oluşmaya başladı. Bu bakımdan 19.yüzyılın ilk yarısında Almanya'da ulusalcı çizgide Von Humbolt araştırma üniversitesinin kurulması bir dönüm noktası oldu. Bu üniversitede bilim için bilim yapılıyordu. Bilimsel bilgi pratikten kopuyordu. Bu bilim alanında oldukça katı disiplin ayrımları/sadakatleri bulunuyordu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Alman Von Humbolt üniversitesi modelinin yerini ABD'nin öncülüğünde gelişen "multiversite" almaya başladı.¹¹⁴ Bu üniversite Alman entellektüalizmiyle, Amerikan pragmatizmin bir araya getiriyordu. Alman üniversitesinin kürsüler ve enstitüler halindeki uzmanlaşmasının yerini, çok daha esnek olan bölümler alıyordu. Bu üniversite artık kedisini bilimsel disiplinlerin arasına hapsedmiyor, duvarlarını yıkıyor, dış dünyanın taleplerine açık hale geliyor, piyasanın isteklerine uyum yapmaya çalışıyordu. Yeni üniversitenin işlevleri sayılırken, artık öğretim ve araştırma ile yetinilmemekte, bunlara kamusal hizmet de eklenmektedir.

Günümüz bilim dünyasında bu sistemin hiyerarşik bir karakteri yoktur. Her gün kendini ispat eden bir disiplin, kendine sınırlar çizerek bu dinamiğe katılabilir. Sistem yeni farklılaşmalara açıktır. Ele aldığı yeni sorun ya da konu üzerinde çalışılırken başlangıçta var olan bilimsel bilgidan yararlanabilmek için disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyebilir. Ama bu alanın da zaman içinde kendi başına bir disipline dönüşme eğilimi taşıyacağı söylenebilir. Tabii bu yeni disiplinler keyfi olarak oluşmamak

tadırlar. Toplumun fonksiyonel farklılaşmasının ortaya çıkardığı bilimsel bilgi gereksinmesini karşılamaya çalışmaktadırlar. Bilimsel bilgi dünyasının sürekli yeniden biçimlenen disiplinler halinde farklılaşmış yapısının sağladığı değişme dinamiği olmasaydı, Dünya'nın bilgi toplumuna geçerken, bilimsel bilgi alanının gereksinim duyduğu uyum sağlanamazdı.

Disiplinlerarası ilişki denildiğinde bir konunun araştırılmasında, bir sorunun çözülmesi için geliştirilen eylemlerde iki ya da daha fazla farklı disiplinde yapılmış çalışmanın bilgisinin kombine edilmesi anlaşılıyor. Ama bu tanımın açık edilmemiş bazı temel varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar; söz konusu disiplinlerden her birinin, kurumsal olarak yerleşik olması, disiplinin sınırlarının iyi çizilmiş bulunması, yani ele aldığı konuların, kullandığı değişkenlerin, ve ontolojik, epistemolojik kabullerinin belirlenmiş olması, ayrıca bu alanda çalışanların kendilerini disiplinlerine adanmış bulunmalarındır. Disiplinler arası ilişkiden söz edebilmek için böyle bir disiplinler arası farklılaşmanın bulunduğu bir bilim dünyasında yaşıyor olmak gerekir.¹¹⁵

Aydınlanma döneminin Kantçı felsefecilerinden Wilhelm Windelband bilimleri “nomotetik” ve “idiografik” bilimler diye ikiye ayırmış olması disiplinler arası yaklaşımın farklı türleri olduğunu ileri sürmemize olanak vermektedir. Nomotetik sözcüğü eski Yunan dilinde her zaman ve her yerde geçerli olanları kastederek kullanılmaktadır. Doğa bilimleri bu tür bilimlerdir. Toplum bilim alanlarında ise ekonomi ve sosyoloji bu tür bilimlerdendir. Nomotetik bilimlerde niceliksel ve nesnel temsile dayanan pozitivistik yaklaşımlar hakim durumdadır.

“İdiografik” sözcüğü ise eski Yunan dilindeki “idios” sözcüğünden gelmektedir. Anlamı “kendisi” ya da “özel” anlamındadır. İdiografik olan bilimler genellikle değil, farklılıkları, tek olanı ortaya koymaya çalışmaktadır. İdiografik bilimler, olumsal olan, tek olan, çoğu kez kültürel ve öznel fenomenler üzerinde durmaktadır. İdiografik bilimlerin kurduğu anlatılar, tek olan olaylar sıralamasını kurgulamaya çalışmaktadırlar. Tarih ve coğrafya idiografik bilimlerin en bilinen örnekleridir. Gerek tarih, gerek coğrafya olsun çok kapsayıcı bilim alanlarıdır. Tarihin alanı tüm zamanlardaki tüm olayları kapsamı içine almaktadır. Coğrafya ise dünya mekanı içinde tüm farklılıkları kapsamaktadır.¹¹⁶

Gerek coğrafya, gerek tarih olsun temelde idiografik bilim alanları olmuşlardır. Ama hem coğrafya, hem de tarih alanında zaman zaman nomotetik ya da nesnel temsile dayalı bir bilim olma yaklaşımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan Tarih alanında Ranke'nin objective siyasal tarih yazma çabasını ele alalım. Önerdiği tarih nesnel olarak saptanmış olayların gelişimini anlatsal formda kurgulayacaktır. Bu kurgu için de olayların/olguların kanıtlara dayalı olarak saptanması için tarihin diğer disiplinlerle kurduğu ilişki diğer idiografik disiplinlerle yeterli bilgi sağlamak için kurulacaktır. Ama bu kurgu içinde nedensel/olumsal açıklamalara yer verebilmek isteniyorsa başvurulması gereken alanlar nomotetik disiplinler olacaktır.

Neo-Kantist bir çizgide Annals'cılarının yaptığı gibi idiografik bir tarih yazılacaksa, kapsamlı (comprehensive) bir tarih ve coğrafya bilgisinden yararlanılacaktır. Bu durumda artık disiplinler arası olmaktan çok, çok disiplinli bir araştırma söz konusudur. İdiografik olan tek bir durumun tam ve derinliğine kavrayışını/betimlemesini ortaya koyacaktır.¹¹⁷

Bu tam betimleme amacı çok sayıda disiplinin bilgisini bir araya getirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Eğer bu diğer bölgelerden farklı yani tek olan bir bölgenin tarihi coğrafyasında bu farklılığı yaratan bir bütünlük bulunduğunu ve bu bütünlüğü kavrayabilmek için bir sentez yapma gereği duyulduğunda tabii nomotetik disiplinlerin bilgileri de kullanılacaktır

Tarihin bilim dünyasında kendisine nasıl yer açtığını anlatırken genellikle tarihin diğer bilimlerle kurduğu aldı verdi türü ilişkiler üzerinde durduk. Bu halde ayrı ve bilim dünyası içinde statüsü kabul görmüş eşit nitelikteki disiplinler arası ilişkiler söz konusudur. Oysa Pierre Bourdieu'nun tarihe bakışı bunun ötesine geçmektedir. Bourdieu sosyal bilimler alanında tarihsel bilimlere özel bir yer vermektedir. Ona göre bir sosyal bilimin saptırılmamış olması için tarihsel olarak yazılması gerekmektedir.¹¹⁸

Bourdieu gerçekliğin saptırılmamış bir temsilinin olanaklı olduğunu düşünmektedir. O gerçeğin saptanması konusunda rafine ve entelektüel yollara başvurulmasına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu tür rafineleşmenin gerçeğin toplumsal inkarına yol açtığını düşünmektedir. Bu gerçeğe ulaşmak için gözlem, doğrudan görüşme, istatistik bilgileri kullanmak gibi basit görgül saptamaları yeterli bulmaktadır. Bourdieu tüm saptamaların bilinçli olarak yapıldığını, bunun panzehirinin ise bilinç dışı olan tarihte aranması gerektiğini söylemektedir. Bourdieu yaşanan sapmanın kaynağını felsefede görmektedir. Felsefenin dünya dışılık bir pozisyonu bulunduğu konusundaki iddiasına karşı çıkmaktadır. Felsefi söylemin her türlü toplumsal belirlenime indirgenemeyeceği iddiasını kabul etmiyor. Ayrıca Aydınlanmada evrensel geçerliliği olanın icadının eğitimin sınıflarda gerçeklerden kopuk olarak yapılmasıyla bir araya geldiğinde skolastik sapmayı kolaylaştırdığını söylemektedir. Bourdieu aklın herşeyin ötesinde bir ayrıcalık kazanmasına, rasyonalizasyonla evrenselleşirmeye meşruluk kazanmasına karşıdır. Bunun gerisinde bir tahakküm altına alış bulunduğunu fark etmektedir.

Bu skolastik sapma/mutlaklaştırma için Bourdieu iki karşı pozisyon önermektedir. Bunlardan birincisi düşünömsellik (reflexive) tir. Düşünömsellik özneyi kendisine bahsettiği ayrıcalıktan mahrum etmektedir. Onu nesnelleştirmekte, bilgi nesnesi haline getirmektedir. Aşkınsı bir özne yerini tarihe ve topluma bırakmaktadır. Bu yolla pratik ve kuramsal mantığın yeniden kurulması olanaklı hale gelmektedir. İkinci pozisyon ise bilimsel ve ahlaki aklın tarihselliğini kabul etmektir. Ona göre özlerin analiziyle uğraşmak yerine, tarihsel analizi gerçekleştirmek gerekir. Tarihselleştirme Platoncu idealar dünyasının özerkliği yanılısamından bizi kurtaracaktır. Tarihsel bilimler tarih aşırı ve kişi aşırı bir aklın aşkınlığı yanılısamasını yerle bir etmektedirler. Bourdieu'nun önerdiği yalnız tarih disiplinine ilişkin bir öneri değildir. Tüm sosyal bilimler alanının dönüştürülerek tarihselleştirilmesini önermektedir. Sosyal disiplinlerin tümünü kesen bir öneridir. Ona göre aklın radikal tarihselliğini koşulsuz kabul eden ve sürekli tarihselleştirme sınavıyla güçlenmiş sosyal bilimler, tarihselci bir rasyonalizmin ya da rasyonalist tarihselciliğin en emin yardımcısı haline gelebilecektir. Bourdieu sosyal bilimlerin tümünü saptırılmaktan korumak için tümüne birden yaklaşım olarak tarihselciliği öneriyor. Bunu bir disiplinler arası ilişki önerisi olarak görmekten çok bir transdisipliner bir öneri olarak görmek doğru olur.

VII. YAZILACAK TARİH YAZISININ UZUNLUĞU (ÖLÇEĞİ) TARİH YAZIMINI NASIL ETKİLİYOR?

Bir tarihçi anlatısını kurgularken zaman ve mekan düzenleri dışındaki konularda da seçimler yapılmak

durumundadır. Bunlardan en önemlisi yazılan tarihin uzunluğunun/hacminin ne olacağıdır. Bir tarih metnini ne kadar çok ayrıntılı bir anlatı üzerine kurarsanız, bize olaylar dünyasından getirdiği bilgi artacaktır, yazıldığı dönemi incelemek isteyenler için değerli bir kaynak niteliğini kazanacaktır. Ama okunması zorlaşacak, belli bir uzunluktan sonra okunması adeta olanaksız hale gelecektir. Bu nedenle biz olup biteni insanların dikkatleri dağılmadan izleyebileceği bir konuşma içinde ya da ilgilenilen konu için ayırabilecekleri zaman içinde okuyabilecekleri uzunlukta yazıyla anlatmak istiyorsak, tarihin anlatımını kısaltmamız gerekmektedir. Kısacası bir tarih yazıcısı ilgilendiği olayların tarihini yazarken, aynı olayları değişik uzunluklardaki anlatılarla yazmak talebiyle karşılaşmaktadır. İlk bakışta tarih yazıcısının bu sorununun tarihin pragmatikliğiyle/pratiğiyle ilgili olduğunu düşünebiliriz. Sorunun içeriğine girdikçe bunun önemli bir epistemolojik sorun haline geldiğini kavrarız. Uzun ve ayrıntılı yazılmış bir tarihin kısaltılmasıyla, doğrudan kısa olarak yazılan bir anlatının geçmişin gerçeğiyle ilişkisinin çok farklı olacağını kabul etmek gerekir. Doğrudan kısa olarak, ele geçirilen sınırlı bir bilgiyle yazılmış bir tarih bir taslak olmanın ötesine geçemez. Beni burada daha çok ilgilendiren konu, uzun çalışmalar sonucu ayrıntılı olarak yazılmış bir tarihin daha kısa bir tarihe dönüştürülmesidir. Bu kısaltma ayrıntılı ve uzun tarihin adeta mekanik bir şekilde kes yapıştır yapılarak gerçekleştirilemez. Olaylar ve nesnelere diliyle yazılmış bir tarihi anlamlı bir biçimde kısaltabilmek için, bir üst dilden daha soyut kavramlara başvurmak gerekir. Bir başka deyişle bir kısaltma stratejisi geliştirmek gerekir. Bu strateji özneleri yükseltmeyi, olayların yerine sistemin dönüşümlerini anlatının odağına almayı gerektirebilir. Ancak bu yolla kurulan öykü anlamlılığını koruyarak yeniden kurgulanabilecektir. Böyle kısaca ifade etme çabasının her zaman masum olabileceğini sanmamak gerekir. Daha soyut kavramlar, yeni özneler kullanılarak kısaltılmış bir tarih siyasal amaçlarla manipülasyonlarına daha açık olabilecektir. Etik duyarlılığı olanların bu konuda dikkatli olması gerekecektir.

VIII. SİYASETİN TARİHİ KULLANMASI NASIL BİR ÇARPIKLIK YARATIYOR ? ÇOĞULCU TARİHÇİLİK BUNA BİR ÇÖZÜM OLABİLİR Mİ?

Siyasetçilerin tarihle ilişki kurması tek başına yakınılacak bir şey değildir. Tarihin toplumda anlamlı bir etkinlik haline gelmesi, yaşam kalitemizin yükselmesine hizmet etmesi, büyük ölçüde siyasetle ilişkilendirilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Sorun Nietzsche'nin de vurguladığı gibi "Tarih ancak yaşama hizmet ettiği ölçüde, biz de ona hizmet etmek isteriz; ama tarihle uğraşmanın da, yaşamı tüketen ve soysuzlaştıran bir tarihe değer vermenin de bir sınırı vardır".¹¹⁹ Kanımca Türkiye'de siyaset tarih ilişkisinde bu sınıra yaklaşmış bulunmaktadır. Tarihi böyle bir sınıra getiren Dünya'da ve Türkiye'de siyasi kültürün post-truth (gerçek ötesi) bir döneme girmiş olması önemli bir rol oynamıştır.

Bilindiği gibi tarihin önem kazanması, eğitim kurumlarında müfredatın ayrılmaz bir hale gelmesi ulus devletin doğuşu ve kurumsallaşmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir. Ulus devletler meşruiyetlerini temellendirmek için resmi tarihlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçla Benedict Anderson'un sözleriyle "hayal edilmiş toplulukların" gereksinmelerini karşılayan,¹²⁰ bu tarihler bir toprak üzerinde yer alan bir ulusun varlığını temellendirmek için ezelden ebede kadar uzanan bir zaman sürekliliğine sahip bir anlatı kurulmaktadır. Bu tarihlerin böyle çok uzun bir zaman perspektifini taşıyarak yazılmak zorunda kalmalarının nedeni modernleşmenin bireyin zaman ve mekan perspektifini değiştirmesi yüzündendir. Giddens sanayi öncesi toplumlarda, bireylerin yaşamlarını yönlendirirken, göz önüne aldıkları zaman ve mekan perspektiflerinin çok kısa olduğunu, sanayi toplumuna geçilerek ulus dev-

letlerin oluştuğu, modernitenin geliştiği dönemlerde ise zaman ve mekan perspektiflerinin yayılımının arttığı üzerinde durmaktadır. Sanayi öncesinde bir bireyin mekan perspektifi üretim yaptığı yer ve pazar ile sınırlı iken, ulus devletler dünyasında ülke topraklarını kapsayan bir genişlik kazanmaktadır. Sanayi öncesi bireyin zaman perspektifi, aile içinde üç nesillik bir derinlikle sınırlı iken ulus devlete geçildiğinde ezelden ebede kadar uzanan bir büyük derinlik kazanmaktadır.¹²¹

Bu sürekliliğin kurulması çoğu kez doğrudan eldeki tarih malzemesiyle sağlanamamakta, bu durumda tarihçi o toplumun belli bir tarihte bilincinin uyanması metaforuna dayanarak yeni doğan ulus bilincine süreklilik kazandıran bir anlatı kurmaya çalışmaktadır. Hobsbawm'ın sözleriyle tarih kılığına bürünmüş mitler aracılığıyla geçmişe demir atan bir kimlik inşa edilmektedir.¹²² Bir ulus devletin yurttaşlarına ulus bilinci kazandırmak için böyle bir tarihe gereksinmesi bulunmaktadır. Böyle yazılan resmi tarihler, özellikle orta öğretimin müfredatı içinde yer alan tarih derslerinde okutulmaktadır. Bu yolla da ulus bilincini içselleştirmiş yurttaşlar yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

Böyle bir işlev görebilmesi için bu tarihler bir yandan bilimsellik iddiasına sahiptirler. Öte yandan okuyucuya kendi varsayımlarını geliştirme olanağı bırakmayan bir otorite diliyle anlatılmaktadır.¹²³ Kurulan anlatının içinde kopuklukların, kesikliklerin yok edilmiş olması, bu anlatının ikna edici bir nitelik kazanmasında önemli bir katkı yapmaktadır. Bu nedenlerle de siyasetçilerin elinde güçlü bir araç haline gelmiştir. Bu tür resmi tarihler, eleştirel konumunu kaybetmeyen tarihçiler/ siyasetçiler tarafından eleştirilecektir. Resmi tarih konusunda olan eleştirilerin hepsinin sadece profesyonel tarihçilerin kendi alanlarına ilişkin kaygılarından kaynaklandığı söylenemez. Ama o ülkede ayrılıkçı siyasal hareketler geliyorsa, her bir ayrılıkçı siyasal hareket o ülkenin resmi tarihini eleştirirken, kendi hareketleri için de birer resmi tarih geliştirmiş olmaktadırlar. Tabii ki bu resmi tarihlerin hepsi tarih yazıcılığı bakımından benzer sakıncaları taşıyacaktır. Birinin diğerinden üstünlüğünü iddia etmenin öznel olmayan bir dayanağı bulmak zordur.

Bir ülkede, tek bir resmi tarih değil çok sayıda resmi tarih bulunmasının gerçeğin daha iyi kavranmasına bir ölçüde yardımcı olacağı düşünülebilir. Başka bir deyişle, gerçeğe yönelmenin yolu çoğulcu tarihçilikte bulunmaya çalışılır. Bu düşüncenin geçerli olması için okuyucunun tarih yazıcısının otoritesinden kurtarılıp, kendi yargısını kendisinin geliştirmesi olanağına kavuşturulması gerekir. Bunun bir yolunun tarih yazıcısının otoriter dilini terketmesi, diğer bir yolunun da yapılanmacı eğitime geçerek, yargıların küçük gruplar içinde etkileşerek geliştirilmesi yolunun açılması olduğu söylenebilir. Son otuz yıldır değişik ülkelerde tarihçilerin bir kısmı bu çoğulcu ortam içinde ulusal kolektif hafızaların unuttuğu bazı olayları ele almaya başlamışlardır. Bu konulardaki suskunluğu bozmaya başladığı görülmeye başlamıştır. Bekleneceği üzere bu ulus devletlerin kolayca razı oldukları bir şey değildir.

Tarih alanının, siyaset alanında bu türde etkiler yaratmaya başlaması, tarihin “ulusal kolektif hafıza” oluşturmaktan, “kozmopoliten kolektif hafıza” oluşturmaya başlaması diye yorumlanabilir.¹²⁴ Böyle bir noktaya gelişin, bir yandan insan hakları alanındaki gelişmelerle, öte yandan yaşanan küreselleşme olgusuyla yakından ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler sonucu Westfalia barışı sonrasında, uluslararası siyasete yerleşmiş bulunan ülkelerin kendi içişlerine karışılmayacağı ilkesinin aşınması ve bir ülkede insanlığa karşı suç işleniyorsa ya da insan haklarına saygı gösterilmiyorsa ulus-devletlere müdahale edilebileceği kabul edilince, ulusal hafızadan kozmopoliten bir hafızaya

(içsel küreselleşme) geçiş yaşanmaya başlamıştır. Bu geçiş sonucu ulusal hafızalarda unutulmalar, hatırlanmak durumunda kalınmıştır. İnsanlığa karşı suç kavramı uluslararası hukuk ta yerini alırken bu suçların zaman aşımına tabi olmayacağı ilkesi de kabul edilmiştir.¹²⁵ Bunun sonucu olarak da, ulus-devletlerden bu unutulmuş olayların gündeme getirilmesi ve mağdurlarından özür dilenmesi beklenmeye başlamıştır. Bu bir tür yeniden uzlaşma ve barışma olarak da yorumlanabilir. Ama genellikle bu barışmanın sağlanmasında sadece mağdurların acılarına saygı duyulması yeterli olmamakta, bu sonucu yaratanların ve fiillerinin unutulmaya bırakılması da gerekmektedir. Halbwachs'ın çalışmaları bu konuda bize yol göstermektedir, Halbwachs'a göre hafıza canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürebilmektedir. Bu etkileşme durursa ve çevresi değişirse unutma ortaya çıkacaktır. Ona göre hatırlama salt kişisel bir edim değil, toplumsal bir inşadır.¹²⁶ Hafıza tarihsel gerçekliğin bir doğrudan yansıtıcısı değil, yeniden inşa edicisidir.

İnsanın bir yandan kültür üreten ve bu kültürü biriktiren toplumsal bir varlık olmasının öte yandan bireysel varoluşunun belli bir süreyle sınırlı olmasının tarih için toplumsal bir talep yarattığı söylenebilir. Geçmiş olayların anısını yeniden kuran tarih insanın içinde yaşadığı topluluğa ilişkin kolektif bir kimliğin oluşturulmasını sağlarken, yaşamın içinde ölümlü olan insana bu kurulan tarih içinde bir ölümsüzlük getirir. Ama toplumdaki gelişme sonucu siyasal örgütlenmeler oluştuğundan sonra, siyasal güç tarihi araçsal olarak yönlendirmeye çalışır diyebiliriz.¹²⁷

Dünyada ve Türkiye'de siyasetçiler duygudaşlıklar yaratarak kendilerine oy sağlamak için post-truth (gerçek ötesi) kültürünü benimseme eğilimi göstermektedirler. Böyle bir kültür içine giren siyasetçiler artık söylemlerini, anlatılarını kurarken kendilerini kanıtlarla bağlı kabul etmemektedirler. Siyasetçilerin bir yandan Post-truth kültürünü benimsemiş olmaları, öte yandan seçmenlerini etkilemek için söylemlerini kurarken, tarihi anlatıların yüksek ikna ediciliğinden yararlanmak istemeleri, tarih yazıcılığının çok kötü kullanılışlarına yol açmaktadır. Türkiye'de siyaset pratiğinin yoğunlaştığı ötekileştirme süreçleri, post-truth kültürünün kanıtları görmezden gelmesi alışkanlıkları içinde kurgulanan tarih anlatılarını, ötekileştirmenin en çok kullanılan araçlarından biri haline getirmiştir. Öteki yaratmak bir önyargı inşa etmektir. Böyle bir tutum içinde olanların, bu kadar serazat davranabilmesinin iki dayanağı bulunmaktadır, bunlardan birincisi bu tarihlerin inanmaya hazır muhataplara yönelmesi, ikincisi ise bu muhatapların tarih bilgisinin çok sınırlı olmasıdır. Türkiye'deki siyasal pratik içinde geliştirilen söylemlerin çoğu kez görgül araştırmalara değil, komplo teorilerine dayandırılması, siyasi pratikler için geliştirilen tarihsel söylemlerin anlatı kurgularını manipülasyona daha da açık hale getirmektedir. Tarihin bu biçimde ötekinin inşasında kullanılması, ekstrem hallerde tarihi kullanan siyasetçiyi nefret suçu işlemenin eşğine kadar getirebilmektedir. Siyasetin ilgisi altında gelişen post-truth tarihçiliği, herhangi bir tarihçinin başarısız bir tarih yazması olarak görülemez. Böyle yazılmış tarihlerin gerisinde bir siyasal güç bulunmaktadır. Bu güç dolayısıyla bu metinler/söylemler görsel ve yazılı medya kullanılarak, hegemonik bir biçimde toplumda yaygınlaştırılmaktadır. Bu siyasal güç otoriter eğilimler taşıyorsa çoğulcu tarihin alanını daraltmak için beklenmedik adımlar atmaktan çekinmemektedir.

Böyle bir ortamda tarih yazıcılığı bakımından tarihçiler camiasının oluşturduğu ahlak kodları özel bir önem kazanmaktadır. Genel olarak denilebilir ki, tarihi ahlaki ilkelere göre yargılamak doğru değildir, tersine ahlakın kendisini tarihsel bir olgu olarak düşünmek doğru olacaktır.¹²⁸

İşte tam da bu nedenle siyasetin tarihe karışmasında gelinen bu noktada, tarihçinin/tarih yazıcısının saygınlığını koruyabilmesi için siyasetçilerin yazdıklarıyla kendi yazdıkları arasına bir mesafe koymayı başarabilmelidir. Bunu sağlayacak olan tarih yazıcılığının ahlaki çerçevesidir.

Bir tarihçi yazdığı metin içinde bir anlatı kurabilmek için salt geçmişte saptanan olguları kronolojik olarak sıralamakla yetinemez. Bu olgulardan bir anlatı çıkarabilmek için yorumlara, yargılara yer vermek durumundadır. Böyle bir anlatı kuran tarihçi, bir kişiye, bir gruba, bir zihniyete, bir döneme karşı önemli haksızlıklar yapmış olabilir. Eğer tarihçinin gizli bir ajandası yoksa bu durumdan en çok rahatsız olacak kişi tarihçi olacaktır. Bir tarihçiden beklenen anlatısını kurarken güvenilir kanıtlara dayanması ve adil olmaya çalışmasıdır. Tarihçi kurduğu anlatının aktörleri konusunda nefret ve sempati ilişkilerinden kurtularak empati yapabilme kapasitesini geliştirmiş olmalıdır. Siyasal militan olma kimliğini çok benimsemiş kişilerin empati yapabilme kapasiteleri çok düşer, onların adil bir tarih yazması da beklenemez.¹²⁹

IX. SONVERİRKEN

Konuşmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Tarih yazıcılığının, günümüzde bir akademik faaliyet olarak bilim olma iddiasını taşımasa bile, toplumsal olarak yerellikten başlayarak, küresel düzeye kadar uzanan her düzeyde önemli sorumlulukları olduğunu gördük. Gurevich bu sorumluluğu iki farklı dönem için ayrı ayrı tanımlayarak tarihçinin rolüne açıklık kazandırmaktadır.¹³⁰ Bu sorumluluğun birincisi içinde yaşamakta olduğu topluma karşı sorumluluğudur. İkincisi ise geçmiş dönemin topluma ve insanlarına karşı sorumluluğudur. Birinci sorumluluğu geleceğe dönüktür. Bu tarihin yeni barışçı bir dünya uygarlığına katılabilecek bir demokratik toplum yaratılmasına katkıda bulunması sorumluluğu anlamına gelmektedir. Günümüzde tarih yazıcılığı ve öğretiminin geldiği çoğulculuk anlayışı tarihi bu işlevini yerine getirmesi bakımından çok uygun hale getirmiştir. Tarihi bir toplumu geçmişin zihniyetlerine hapsetmenin bir aracı hale getirmekten çıkarmış, toplumun potansiyellerini tanıma yolunu açarak yaratıcılığa açık hale getirmiştir denilebilir. Küreselleşmiş kozmopoliten demokrasinin kurumsallaştığı barışçı bir dünyanın, tarih yazıcılarına ne tür bir sorumluk getirdiğine açıklık kazandırmak için, Lucien Febvre'in tarihçinin görevinin “geçmiş geleceğin bir fonksiyonu olarak düzenlemek” olduğu sözünü tekrar hatırlamak gerekir.¹³¹

Tarih yazıcılığının sorunları ve tarih yazıcısına sorumlulukları tartıştıktan sonra dinleyicilerde belirecek olan, “bu durumda ya sen nasıl bir tarih yazıyorsun” sorusunu yanıtlayarak konuşmamı tamamlayacağım. Ben tarih yazmaya Türkiye'nin yakın tarihini siyasetin saptırmalarından etkilenmeden öğrenebilmek için giriştim. Ben yakın tarihi gerçeğe yakın olarak öğrenmek istiyordum. İlk yıllarda yazdığım tarihler benim mühendislik ve şehir planlama formasyonlarımdan etkileniyordu. Kurduğum anlatılarda, bir yandan mühendislik formasyonumun etkisiyle kurduğum anlatıları determinist bir çizgideki açıklamalar olarak kurgulamaya çalışıyordum, öte yandan şehir planlama formasyonumun etkisiyle bu açıklamaların çok boyutlu bir nitelik kazanmasına çalışıyordum. Bu anlatılar içinde tarihten beklenen esas olarak bir açıklamayı gerçekleştirme. Onların kurgusunda hermeneutik anlamaya pek bir yer yoktu. Yazdığım metinlerde öncelikle kendimi ikna ediyordum. Bu metinlerin beni ikna etmesinin başkalarını ikna etmek için yeterli olacağını sanıyordum. Yazdığım tarih metinlerinin sayısı arttıkça yazdığım tarihlerin niteliği değişti. Günümüzde;

- Tarihi, iç kurgusu determinist olmaktan çok, bağlama önemli yer veren olumsal olarak ilişkilendirilmiş olaylardan oluşan, bir öykü (anlatı) olarak yazılmasının onu toplum yaşamı bakımından anlamlı kıldığını düşünüyorum.
- Ben ele aldığım konuda bir tarih yazarken bir ya da daha fazla sayıdaki öyküyü nesnel (doğru) olarak kurgulamaya çalışıyorum. Olabildiğince sağlam belge ve bilgiye dayanıyorum. Zaten bir tarih yazıcısı için başka türlü etik olmayacaktır. Böyle bir çabaya dayanmazsa, kurgu niteliği ağır basan bir metnin tarihten çok roman niteliği taşıyacağını düşünüyorum.
- Tarihin böyle bir çabayla yazılmasına rağmen tek doğruyu temsil ettiği iddiasında bulunmasının yerinde olmadığını biliyorum. Bu nedenle tarih yazarken kurulan öykü içinde doğruluk/iyilik yargılarına olabildiğince yer vermeyerek, yazılan metnin okuyucuyu kendi yargılarını geliştirebilmesine olanak bırakmasına özen gösteriyorum. Tarih yazıcılığının ancak bu durumda demokratik olacağını düşünüyorum.
- Günümüzde yazdığım tarihlerin çoğulcu olarak nitelenmesini istiyorum. Bunun için kitaplarımda ilgilendiğim konudaki olaylardan olabildiğince kanıtlara dayalı anlatısını kurduktan sonra, yargı geliştirmeyi, sonuç çıkarmayı okuyucuya bırakıp sahneden çekilmiyorum. Ben de bu anlatı hakkında kendi yargılarımı açık ederek bir sonuç yazıyorum. Kanımca tarih yazıcısı için etkinliğini asıl anlamlı kılan işte bu sonuç bölümünde yazdıklarıdır. Ama bu bölümün yazılma biçimi, okuyucunun kendi sonuçlarını, yargılama kanallarını tıkamamalıdır. Kanımca günümüzde çoğulcu tarih yazmanın temel ahlaki ilkesi budur. Bu nedenle bazı kitaplarıma birden fazla sonuç yazdım. Böylece okuyucuyu kendi sonuçlarını kendisinin çıkarması konusunda cesaretlendirmeye çalıştım. Ben bir, iki ve üç sonuç yazdım, sen dördüncüsünü, beşincisini yazabilirsin demeye getirdim.

Her tarih yazıcısının düşünömsel (reflexive) bir pratik içinde olması gerektiğini, her tarih yazıcısının kitaplarını yazdıktan sonra tarih yazma yaklaşımını yeniden formüle ederek değiştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Tarih yazımı bir merakın peşinden giderek yazıldı mı, kendi başına yaşanması gereken zevkli bir macera haline geliyor. Bu maceranın iki farklı boyutu var, bunlardan birincisi anlatısı kurgulanan olayların akışı ikincisi ise tarih yazıcısının bu olayların bilgisini elde etmek için izlediği yol. Tarih yazımının bir macera haline gelmesi hem olaylardan hem de bunun bilgisine ulaşmak için yapılan araştırma etkinliğinin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşiyor. Bu macera tarihi yazılan konunun seçilmesinden, araştırılmasına ve yazılmasına ilişkin sürecinin içselliği içinde yaşanıyor. Bu içsellik yok olunca macera da yok oluyor. Eğer bir tarih yazıcısına dıştan verilmiş araçsal siyasal amaçlar yol gösteriyorsa tarih yazıcılığı da macerasını, dolayısıyla heyecanını, yaratıcılığını yitirir, rutinleşir.

DİPNOTLAR

- ⁹² Eugen Zelenák: “Exploring Holism in Frank Ankersmith’s Historical Representation, Rethinking History, Vol.13.No.3, Sptember 2009,pp.357-369.
- ⁹³ F.R. Ankersmith: Historical Representation, Stanford University Press,2001.
- ⁹⁴ David Thompson: Tarihin Amacı,İzmir, 1983, s.16.
- ⁹⁵ Serpil (Tunç) Opperman: Postmodern Tarih Kuramı, Evin Yayıncılık, Ankara, 1999.
- ⁹⁶ Keith Jenkins:Tarihi Yeniden Düşünmek, Dost Kitabevi, Ankara,1997,s.17.20.
- ⁹⁷ Siegfried Kracauer: Tarih Sondan Bir Önceki Şeyler,Metis Yayınları,İstanbul,2014, s.26.
- ⁹⁸ Kaya Yılmaz: Postmodernist Tarih Yaklaşımı, Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı.34,temmuz 2013/II,ss197-209.
- ⁹⁹ Bu konuda Bknz: Mustafa Safran, Ahmet Şimşek: “ Anlatı Bağlamında Tarih Yazımının Sorunları”, Bilig, Güz 2011, Sayı.59, s.203-234.
- ¹⁰⁰ Hayden White: Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe,John Hopkins University Press, Baltimore, 1973.
- ¹⁰¹ Keith Jenkins: Rethinking History, Routledge, London,1991.
- ¹⁰² Paul Ricœur: Zaman ve Anlatı:İki Tarih ve Anlatı,Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul,Nisan 2009,s.104-114.
- ¹⁰³ Paul Ricœur: Age,s.104,105.
- ¹⁰⁴ Paul Ricœur: Age,s.114-123.
- ¹⁰⁵ Paul Ricœur: Age,s.124-137.
- ¹⁰⁶ Sigudur Gylfi Magnusson:”The Singularization of History: Social History and Micro History within the Postmodern State of Knowledge, Vol.36,No.3, Spring 2003, pp.701-735.
- ¹⁰⁷ Robert Livingston Schuyer: “Contingency in History”, Political Science Quarterly, Volume74, No.3,September 1959.
- ¹⁰⁸ “Future Contingents”, Stanford Encyclopedia of Philosophy

- ¹⁰⁹ Aykut Çelebi: “ Risk ve Olumsuzluk Sosyal Teori-Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Dönük İki Kavram”, A.Ü. SBF Dergisi, 56/1
- ¹¹⁰ Aysel Doğan: “Aşırı/İlimli Belirlenimcilik ve Ahlaki Sorumluluk”, UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.5,Saı.6,2004.1
- ¹¹¹ Arthur C. Danto: *Analytical Philosophy of History*, Cambridge University Press,1965.
- ¹¹² Paul Ricœur: *Age*, s.95-103.
- ¹¹³ Böyle bir örnek için bkz: Stephen Greenblat: *Sapma Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü*, Can Yayınları, İstanbul, 2013.
- ¹¹⁴ C.Kerr:*The Uses of The University*, Harper&Row, New York,1963.
- ¹¹⁵ A.F.Repko: *Interdisciplinary Research: Process and Theory*, Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2008.
- ¹¹⁶ Anja Kervanto Nevanlinna: “Multidisciplinary History – HistoricHistorical Engagal Engagement”, International Economic History Conference, Helsinki, 21-25 August 2006, Session 120.
- ¹¹⁷ D.N.Livingstone and R.T. Harrisson: “Immanuel Kant, Subjectivizm and Human Geography: A Preliminary Investigation, *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol.6., No.3, 1981,pp.359-374.
- ¹¹⁸ Pierre Bourdieu: *Akademik Aklın Eleştirisi (Paskalca Düşünme Çabaları)*, Metis Yayınları, İstanbul, Şubat 2016.
- ¹¹⁹ Friedrich Nietzsche: *Tarih Üzerine*, Say Yayıncılık,İstanbul, 1996,s.58.
- ¹²⁰ Benedict Anderson:*Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları,İstanbul,1993.
- ¹²¹ Bu konuda Bknz:Anthony Giddens: *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge, 1990.
- ¹²² Eric J. Hobsbawm:”Evrensel Arayış ile Kimlik Arayışı Arasında Tarihçi”, François Bédarida (Derleyen)*Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu*, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.71-87.
- ¹²³ İlhan Tekeli: *Tarih Üzerinde Düşünmek*, Dost Yayınları, Ankara,1998,s.68.
- ¹²⁴ Daniel Levy/Natan Sznaiider: *Erinnerung im Globalen Zeitalter: Der Holocaust*, Frankfurt am Main, 2001. Zikreden Mithat Sancar: *Geçmişle Hesaplaşma, İletişim Yayınları, İstanbul,2007, s.20.*

- ¹²⁵ François Cadiou, Clarisse Coulomb, Anne Lemonde, Yves Santamaria:Tarih Nasıl Yapılır?, İletişim, İstanbul,2013,s.139-154.
- ¹²⁶ Bu konuda bknz: Mithat Sancar, A Mithat Sancar, Age, s.39-67.
- ¹²⁷ Enrique Floresco:"Tarihin Toplumsal İşlevi",François Bédarida (Derleyen)Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.59-70.
- ¹²⁸ Louis Athuser: Politika ve Tarih, V Yayınları, Ankara, 1987,s.12.
- ¹²⁹ Christian Meier:"Bilim ve Tarihçinin Sorumluluğu",François Bédarida (Derleyen):Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi,Ankara, 2001,s.41-58.
- ¹³⁰ Aaron I.Gurevich:" Tarihinin Çifte Sorumluluğu", François Bédarida (Derleyen)Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara,2001,s.89-110.
- ¹³¹ Zikreden için bknz: François Bédarida:Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi,Ankara, 2001,s.9.

8. KÜRESELLEŞMESİNİ SÜREKLİ DERİNLEŞTİREN DÜNYA’NIN TARİH YAZICILIĞI PROBLEMLERİ NASIL YENİDEN TANIMLANIYOR ?

I. GİRİŞ

Sakarya Üniversitesinden meslekdaşım Ahmet Şimşek, Hacettepe Üniversitesinde, 2015 yılı Nisanında, dünyanın yaşamakta olduğu küreselleşmenin tarih yazımında ne tür yeni ele alışları gerektirdiği konusunda bir çalıştay düzenlediklerini bildirerek, bu konuda bir çerçeve bildiri vermemi istedi. Ben de bu talebi severek kabul ettim. Tarih yazıcıları, kendi aralarında tarih yazıcılığı konusunu ne kadar çok konuşursa, ne kadar çok irdelerse tarihçiliğimizin o kadar çok gelişeceğini düşünüyorum. Bu toplantıda yapacağım konuşma üzerinde çalışmaya başlayınca üç aşamalı bir sunuşun çalıştayın amaçlarına uygun düşeceğini düşünmeye başladım. Bu nedenle konuşmamın giriş sonrasındaki ilk bölümünde, günümüz Dünya’sının küreselleşme anlayışına, hangi aşamalardan geçilerek geldiği ele alınacaktır. Bu tarihsel analiz küreselleşme de geçilen aşamaları betimlerken küreselleşme kavramının içeriğinin de açıklık kazanmasını sağlayacaktır. Konuşmamın bundan sonraki bölümünde ise, Dünya’da küreselleşme olgusunun sürekli bir derinleşme kaydetmesinin gerisinde, insanın kültür yaratan ve bu kültürü sürekli biriktiren bir varlık olması nedeniyle, insanın yapabilirlik kapasitesini sürekli artırmasının bulunduğu gösterilmeye çalışılıyor. Bir anlamda incelenen olgunun temel aktörü işaret edilmiş olmaktadır. Bu kavramsal hazırlık yapıldıktan sonra, konuşmamın son bölümünde, bilgi topluma geçerken Dünya’da yaşanan derinleşmiş bir küreselleşmenin ne tür tarih yazıcılığı sorularını gündeme getirdiği araştırılmaktadır. Hala, günümüz Dünya’sında ulus devletler önemli ölçüde hegemonik pozisyonlarını koruduğu için, tarih yazıcılığında yeni bir paradigmaya geçiş hızla gerçekleşmemektedir. Bu durumda tarih yazımında küreselleşme sonrasında ortaya çıkabilecek tüm değişmelerin henüz ortaya çıkmadığı söylenebilir. Bu çalıştayda, daha sonra ortaya çıkabilecek, yeni sorunların ele alınabilmesi için, ben sunuşumda, Dünya’da kozmopoliten demokrasinin gerçekleşeceği varsayımına dayanan, futüristik bir yaklaşım izleyeceğim.

II. DÜNYA GÜNÜMÜZÜN KÜRESELLEŞMESİNE HANGİ AŞAMALARDAN GEÇER-EK GELDİ

Dünyanın 1980'ler sonrasında yaşadığı çok boyutlu dönüşüm; 1) sanayi toplumundan, bilgi toplumuna 2) Fordist üretiminden, esnek üretimine, 3) ulus devletler dünyasından, küreselleşmiş bir dünyaya, 4) modernist bir zihniyetler dünyasından, postmodernist bir zihniyetler dünyasına geçiş yaşanırken, bu dönüşümün temel boyutlarından biri olarak küreselleşme kavramına Dünya'da ve Türkiye'de sık sık başvurulur hale gelmiştir. 1980 sonrasında gündemde yer alan küreselleşme, genellikle yeryüzünün birbirinden uzak yerleri arasında kurulan ilişkilerin artması yoluyla, dünya çapında, toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması süreci olarak tanımlanmaktadır. Dünyanın kendisi sabittir, ama insanlığın sürekli artan bilgi, teknolojik ve örgütlenme kapasitesi dolayısıyla küreselleşme sürekli artan bir niteliktedir. 1980 sonrasında küreselleşmenin Türkiye'nin ve Dünya'nın siyasal gündeminde ön plana çıkması, bu nitelikte önemli bir sıçrama yaşanmaya başlaması yüzünden olmuştur.

Küreselleşme akademik yaşamda merkezi konum kazanınca, küreselleşmenin çok daha gerideki tarihlere gittiği konusunda tarihsel çözümlenmeler de gelişmeye başladı. Küreselleşme anlayışımız kademeli bir nitelik kazanmaya başladı. İlk kademe **arkaik küreselleşme** diye adlandırılmaktadır. Bu dönem 13 yüzyıldaki ticaret devrimiyle başlanmaktadır. 1600'lere kadar uzanmaktadır. Bu çok odaklı bir küreselleşmedir.¹³² Bu ilişkilerin yoğunlaştığı alan Akdeniz'dir.¹³³ Dünya'nın innovative merkezi Akdeniz'de bulunmaktadır. Ama coğrafik keşiflerle dünyanın hemen, hemen tümü bilinir hale gelmiştir. Bir anlamda küreselleşmenin doğabilmesi için, tanımsal olarak, gerekli bir ön koşul yerine getirilmiş olmaktadır. İkinci kademe **erken modern** diye adlandırılan 1600-1800 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemin küreselleşmesinin itici gücü yükselen deniz imparatorluklarıdır. Dünyanın innovative merkezi Akdeniz'den Kuzey Atlantik kıyılarına kaymıştır. Bu merkez tüm dünyada Avrupa'nın hakimiyetinin kurulmasının koşullarını yaratmıştır.

Üçüncü kademe **modern dönemin** küreselleşmesidir. Sanayi devrimiyle doğrudan ilişkilidir. 1820-1850 arasında buharlı gemi ve demiryolu alanında yaşanan atılımlarla, küreselleşme önemli bir sıçrama yaptı. Bunu telgraf ve telsiz haberleşmesi izledi. Taşınan yolcu ve mal ve haber akımlarının miktarı arttı ve ucuzladı. Bunun paralelinde, iç gümrükler kaldırıldı, dış sınırlara gümrükler konuldu, banka sistemi geliştirildi, iş gücünü eğitecek kitle eğitimi örgütlendi.¹³⁵

Bu yükselen küreselleşmenin olanaklarından, insanların mutluluğunu geliştirmekte yeterince yararlanıldığı söylenemez. Bu dönemde ulus-devletleri aşmak için kurulan, Birleşmiş Milletler gibi bir uluslararası düzen, tek tek ulusların (devletlerin) egemenliğini temel aldığı için, ulus devletlerin direnişlerini aşamamaktadır. Bu yoğunluktaki bir küreselleşme, ve dünya sistemine ilişkin ulus esaslı bir ontolojik kabul içinde, varolan dünya düzeni barışı üretmemektedir. Nitekim iki dünya savaşının çıkmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler ve Breton Woods sistemi kurularak, GATT kuralları getirilerek, dünya sisteminin dayandığı ontolojik nitelikler geliştirilerek, ulaşım ve haberleşme teknolojisiyle daha tutarlı bir dünya düzeni kurulmak istendiyse de, sıcak savaştan kaçınılabilme konusunda ulaşılabilen nokta, soğuk savaş içinde dünyanın kutuplaştırmanın ötesine geçilememiştir.

Ulus devletler dünyasının, kurumsal yeni düzenlemelere karşı bulunan içsel direnişi, bilimsel ve teknolojik gelişmenin getirdiği olanaklardan yeterince yararlanılmasını engellediği söylenebilir. 1980 sonrasında dünyanın içinde girdiği çok yönlü dönüşüm, bu direnişin zayıflamasına yol açmış ve **bilgi toplumu küreselleşmesi** diye adlandırılabilir bir küreselleşme yaşanmaya başlanmıştır. Esnek üretime geçiş ve postmodernist bir zihniyetleri dünyası içinde, **bilgi** emek ve kapital gibi temel üretim faktörlerinden biri haline gelmiştir. Telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler üretimin küresel düzeyde örgütlenmesine yol açmıştır. Bu da sermayenin küresel düzeyde örgütlenmesini de getirmiştir. İnsanlığın gelişmesi içinde haberleşme ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, mekanın uzaklığın ilişkiyi engelleme gücünü sürekli yavaşlatmaktadır. Esnek üretim beraberinde bir **zaman ve mekan sıkışmasını** getirmektedir.

Bilgi toplumu küreselleşme süreci, yeryüzünün her noktası arasında dünya görüşleri, ürünler, düşünceler (idea) ve kültürün diğer unsurlarının karşılıklı değişiminin gerçekleşmekte olması anlamına gelmektedir. Ekonomik yaşamda küresel ticaret, arz zincirlerinin oluşumu, dış üretim kapasitesi kullanımı (outsourcing,) vb. yeni stratejiler gelişmektedir. Bu bakımdan küresel finans kritik öneme sahiptir. Dünya ekonomisinin ve mekânsal ve ölçek olarak yeniden yapılanmasının en önemli faktörü olmuştur. Küresel ekonominin ikinci kritik elemanı bilginin yayılmasıdır. Kamusal bir mal olan bilgi, kapitalist ekonomi mantığı içinde özelleştirilerek, bir yandan buluşçuluk hızlandırılırken, öte yandan bu bilgilerin dağılımı, fikri mülkiyet hakları kurumsallaştırılarak sınırlandırılmıştır. Küreselleşmiş dünya'da mal, kapital ve bilgi akımları serbestleştirilmiş olmasına karşın üretimin diğer üretim faktörü olan emeğin dolaşımı seçici olarak denetlenmektedir. Milli geliri yüksek olan ulus devletler, refahlarını bölüşmemek için emeğin dolaşımını denetlemek eğimindedir. Buna karşılık, iyi yetişmiş hünarlı emek, esnek üretimde kıt faktör olduğu için, çekilmeye çalışılmakta, göçleri teşvik edilmektedir.¹³⁶

Bilgi toplumu küreselleşmesinde, internet teknolojisindeki gelişmeler dünyadaki bilgisayarları birbirine bağlanarak bir ağ toplumu oluşmuş bulunmaktadır. Bu ağ toplumunda netizen denen bir tür internet vatandaşı oluşmuştur. Ağ toplumuna katkıda bulunmaktadır. Bu toplumda iletişim teknolojisine dayalı ürün ve hizmetleriyle, enformasyonunun bilgiye dönüştüğü, bilginin yönetimi işlenmesi ve dağıtımı ile ilgili sanayileri kapsayan bir piyasa oluşmaktadır. Bu ağ ekonomisi, kültür endüstrisiyle, bankacılık, hava yolu hizmetleri, hukuk hizmetleri vb.lerinin eklenmesiyle hızla genişlemektedir. Bilgi/ enformasyon toplumunda egemen fonksiyon ve süreçler artan biçimde ağlar etrafında geliştiğinden, günümüz toplumunda güç ve kültür süreçleri de ağlaşma mantığınca oluşmaktadır. Ağ toplumunda güç ilişkileri değişmekte, üretim araçları sahipliği tek belirleyici olmaktan çıkabilmektedir. Böyle bir sistemde sürekli yenilenen ve hızı kapasitesi artan bir telekomünikasyon alt yapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Ağ toplumunun sağladığı ilişkiler içinde bir kültürel homojenleşme yaşanmaktadır. İlk göze çarpan budur. Ama aynı zamanda da çok kültürel parçalanma yaşanmaktadır. Bunda modernizmin aşınması ve postmodernist yaklaşımlarının gelişmesinin etkisi vardır. Kültürel parçalanma zaman ve mekan boyutunda ortaya çıkmaktadır. Mekanda kültürel kolaja (mozaik) geçiş, zamanda ise geçicilik (ephemerality) halinde ortaya çıkmaktadır. Yer kimliklerinin oluşması bakımından önemli olan bu parçalanmalardır. Kültürün zaman ve mekandaki oluşumunu olumsal (contingent) olarak gerçekleştirmektedir. Kültürel parçalanmanın gerisinde bir yandan zaman ve mekan sıkışması gibi zaman ve mekan algısındaki değişimle, esnek üretim ve bunun ortaya çıkardığı birikim rejiminin bulunduğu söylenebilir. Bilgi toplumunun küreselleşmiş dünyasındaki toplumsal ilişki kurma yoğunluğu daha

önceki dönemlere göre çok artmış bulunmaktadır. Yeryüzünün bütünlüğü artık daha çok algılanmaktadır, insanlar davranışlarında bu gerçekliği hesaba katmak durumundadır. İnsanlık bu küreselleşme yoğunluğunu artıran teknolojik ilerlemeyi sağlamış olmasına karşın, teknolojinin sağladığı bu olanakları değerlendirmeyi sağlayacak, siyasal örgütlenmeyi gerçekleştirmekte büyük ölçüde geri kalmaktadır. Ulus devletler bir küresel siyasal sistemin kurulmasını oluşmasını engelleyecek bir direnç yaratmaktadır. Nesnel ilişki yoğunlukları/ düzeyleri, tüm dünyayı kapsayan kozmopoliten yönetişiminin/ demokrasinin oluşmasına olanak vermesine karşın, Dünya bu adımı önemli krizlerle karşılaşmadan atamamaktadırlar. Ulus devletlerin koşullanmaları bu adımın atılmasını engelleyebilmektedir.

Bilgi toplumunun küreselleşmesi içinde gelineen noktada ulus devletlerin engellemesini aşanlar çok uluslu şirketler olabilmişlerdir. Bilgi toplumunda birden fazla ulus devlette çalışmakta olan çok uluslu şirketler /ulus üstü şirketler yeni dünya düzeninin temel aktörleri haline gelmişlerdir. Günümüz dünyasında 300 en büyük çok uluslu şirket Dünya'daki tüm üretici varlıkların ¼'ünden fazlasını denetlemektedir. Bu şirketler, küresel ekonominin üretici odağını oluşturmaktadırlar. Yeni dünya ekonomik düzeninin gelişme biçimi, bu şirketlerin büyük ölçüde ulus devletlerin düzenlemelerinin dışında kalmasına olanak vermekte, onlara hesap vermemektedirler. Bir anlamda sanki ulus devletsiz bir Dünya'daymış gibi çalışmaktadırlar. Dünya'da bir küresel kozmopoliten demokrasinin henüz kurulamamış olması, bir yandan ulus üstü firmaları büyük ölçüde denetimsiz bırakırken, öte yandan dünyada uluslararası eşitsizliğin sürdürülmesini kolaylaştırmaktadır. İnsanların onurlu yaşam haklarına saygılı bir dünya düzeninin gerçek olabilmesinin teknolojik koşulları gelişmiş olsa da böyle kozmopoliten bir demokratik dünya düzeninin gelişebilmesi için daha yol alınması gerekmektedir. Ama bilgi toplumunun küreselleşmesinde bir önceki döneme göre yine de önemli gelişmeler olmuştur. Dünyanın gelişme dinamiğini oluşturan innovative merkez tek kutuplu olmaktan çıkarak çok odaklı bir Dünya sistemi oluşmaya başlamıştır.

III. KÜRESELLEŞMENİN SÜREKLİ DERİNLEŞMESİNİN GERİSİNDE İNSANIN KAPASİTESİNİ SÜREKLİ GELİŞTİRMESİ BULUNUYOR

İnsanın Yapabilirlik Kapasitesi Nasıl Gelişiyor ?

Yeryüzünde insanlığın gelişme tarihinin yazılmasında temel aktör insandır. Bu toplumu oluşturan insanların yapabilirlik kapasitesi zaman içinde sürekli gelişme göstermektedir. Çünkü insanları yeryüzünün diğer canlılarından ayıran temel özelliği kültür üretebilme kapasitesine sahip olmasıdır. İnsan beyninin sembolleştirme kapasitesine sahip olması dolayısıyla, dil geliştirebilmesi, bu dil yardımıyla insanın doğayla etkileşim içinde oluşturduğu bilgisini gelecek nesillere nakledebilmesine olanak sağlaması, yüzünden insanlık kültürünü biriktirebilmekte ve kümülatif bir gelişmeyi yaratabilmektedir. İnsan aklının kapasitesi iki bileşenden oluşmaktadır. Birincisi beynin biyolojik kapasitesidir, ikincisi ise insanlığın oluşturduğu kültürel birikimdir.¹³⁷ Bu ikisi bir araya gelerek insanın düşünebilme kapasitesini oluşturmaktadır. Günümüzdeki insan beyninin biyolojik kapasitesi 40.000 önce Homo Sapiens'in ortaya çıkmasıyla belli niteliğe ulaşmıştı. Ondan sonra insanın biyolojik kapasitesinde bir değişiklik olmadı. Bu dönem sonrasında İnsanın yapabilirlik kapasitesinin gelişmesi salt kültürün gelişmesiyle oldu. 10.000 yıl önce avcılık-toplayıcılıktan, ihtiyaçlarını karşılamak için çevreye müdahale eden bir yaşayış türüne geçildi. 5500 yıl önce Güney Mezopotamya'da Sümer

kentlerinde ilk önemli uygarlık ortaya çıktı. Sümerliler gıda üretiyor, bitki ve hayvandan elyaf elde ediyor, deri, kemik, gübre kullanıyor, çeki hayvanından yararlanıyordu. 5000 yıl önce atın evcilleştirilmesi başlamıştı.

Sanayi öncesi bir toplumda insanlar yaşamlarını kişi başına çok az miktarda enerji kullanarak düzenliyordu. Bu enerjiyi insanın ya da evcilleştirdikleri hayvanların kaslarıyla sağlıyorlardı. Geliştirdikleri tekerlek, gemiler, keramik kaplar vb. leriyle insanın seyahat etmesini, hızlandırıyor, taşıyabildiği yükü artırıyordu. Oluşan uygarlığın sınırlarını, insanın artırılan kapasitesi genişletmiş oluyordu. İnsan kapasitesinin en önemli sınırı, ölümlü olmasından kaynaklanıyordu. Ama insanın sembolleştirme kapasitesi yoluyla ürettiği kültürü, gelecek nesillere naklederek, birikimini sağlayabilmesi, ölümlülüğün uygarlıkların oluşmasındaki olumsuz etkilerini azaltıyordu. Roma döneminde tüzel kişilik kavramının geliştirilmesiyle bu soruna bir başka ölçekte çözüm getirilmiş oldu. Sanayi toplumunda enerji sağlamak için kullanılmaya başlayan fosil yakıtlar ve geliştirilen makinalar insanların yaşamlarını düzenlemekte kişi başına harcadıkları enerji miktarını çok büyük miktarlarda artırdı. Bu gelişmeler insanın yapabileceklerini kaslarıyla yapabileceklerinin çok ötesine geçirdi.

Günümüzde insanların yapabilme kapasitesi bilgi sayar teknolojisiyle bir kez daha genişliyor. Henüz başlangıç aşamasında da olsa, bilgisayar insan beyninin gibi karmaşık süreçlerle sembollerini işleme kapasitesini geliştiriyor. Bilgi toplumuna geçişte yaşanan gelişmeler, insanı beynin uzantısında olan yeni kapasitelerle donatarak geliştirmektedir. Bu yolla bilgi stokları oluşturuluyor ve bu bilgilere ve yeni bilgi akımlarına dayanarak kararlar üretebiliyor. Böylece insanın kendi buluşlarıyla kendi yapabilirliğini geliştirme süreci yeni bir aşamaya ulaşmış bulunuyor.

İnsanın Gelişen Kapasitesi ile Küresel İlişkinin Türleri ve Derinleşme Aşamaları Arasındaki İlişkiler

Küreselleşmenin, genellikle yeryüzünün birbirinden uzak yerleri arasında kurulan ilişkilerin artması yoluyla, dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması süreci olarak tanımlandığı hatırlanırsa, bu yoğunlaşmanın insanın kapasitesine gelişmesine paralel olarak derinleşeceği de söylenebilir. Bu derinleşmeyi kavramsallaştırmak için bu konuşmada dört farklı düzey önereceğim. Bunlardan birinci düzey yeryüzüne ilişkin coğrafik bilginin oluşmasıdır. Yer yüzünün değişik noktaları arasında bilinçli bir ilişkinin kurulabilmesi için yer yüzüne ilişkin ilişkinin coğrafik bilginin gelişmiş ve dünya haritalarının yapılmış olması gerekir. Bu bağlamda Anaksimandros MÖ. 6 yüzyıl ve Batlamyus'un (Ptolemaios) MS.150 haritalarından söz edilebilir. Bunlar dünya haritalarıdır, ama her noktasında ilişkin bilgi insanın oraya gitmesiyle sınırlanmamıştır. Ancak bir kısmı sınırlanmıştır, diğer kısmı varsayımsaldır. Her noktasına ilişkin bilginin sınırlanmış dünyaya haritalarının ortaya çıkabilmesi için 1600'lere gelmesi coğrafik keşifler çağının tamamlanmış olması gerekmiştir.¹³⁹ Yer yüzünün tümüne ilişkin bilgi olmadan da yer yüzünün bilinen kesimleri arasında toplumsal ilişki kurulması ve entegrasyon söz konusu olacaktır. Bilginin bulunması bir ilişki kurulabilmesi için bir ön koşuldur. Bu coğrafya bilgisi insanların Dünya'nın farklı yerlerindeki fırsatları ya da tehditler algılamasına olanak verecek ve insanların davranışlarını etkileyecektir.

İkinci düzeydeki ilişki bir insanın bulunduğu yerde varlığını sürdürebilmesi ya da üretimini

artırabilmesi için yeryüzünün diğer yerlerindeki kaynakları kullanmasını sağlayan ilişkidir. Bu da bir yerde yaşayan insanın dünyanın başka yerlerinde **ayak izi bırakma** kapasitesine sahip anlamına gelmektedir. Bu sadece bilgi sahibi olarak kurulacak bir ilişki değil, mal ve insan akımlarının örgütlenmiş olması halinde gerçekleştirilebilecek bir ilişkidir. İnsanın böyle bir kapasiteyi geliştirmiş olması, insanı diğer canlılardan farklılaştırmakta, onu yaşadığı yörenin taşıma kapasitesine hapsolmekten kurtarmaktadır. Küreselleşmiş bir Dünya’da insanın taşıma kapasitesine hapsediği tek mekânsal büyüklük, yeryüzünün tümü olmaktadır.

Üçüncü düzeydeki ilişki dünyanın belli bir yerinde, belli bir konuda gelişmiş olan yapabilirlik bilgisinin ve teknolojinin dünyanın başka yerlerine, önce insanların seyahatleri ve göçleriyle, daha sonraki dönemlerde de bu bilgilerin yazılarla vb. yollarla kaydedilmesi ve çoğaltılması yollarından yararlanarak yaygınlaştırılması yoluyla kurulmaktadır. Üretim kapasitesinin yeryüzünde homojenizasyonuna katkı yapar. Bu bilginin yayılımının zorlaştırılması, yer yüzünde eşitsizliğin sürdürülmesinin mekanizmalarından biri olur.

Dördüncü düzeydeki ilişki biçimi ise yeryüzünde aralarında önemli uzaklıklar bulunan **kişilerin bir komünite oluşturabilmek güdüleriyle** ve biçimde kişisel ilişkilerin kurulabilmesi olanağının gelişmiş bulunmasıdır. İnsanlığın oluşmasından beri insanlar bir arada bulunarak yüz yüze ilişkiler içinde birbirleriyle sevgi ve dayanışma ilişkileri kurabilmişlerdir. Ama kişiler arasındaki uzaklık bu tür ilişki kurma yoğunluğunun artmasının önemli bir engeli olmuştur. Oysa telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internet kullanılmasının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ağ toplumu uzaklığın komünite oluşturacak tür ilişkilerin kurulmasının önündeki engelin önemli ölçüde aşılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bilgi toplumunda gerçekleşen küreselleşmede her dört düzeydeki ilişki birden kurulmaktadır. Bu üç düzeyin birlikte sağladığı entegrasyon birlikte gerçekleşmektedir.

IV. BİLGİ TOPLUMUNUN KÜRESEL DÜNYASI TARİH YAZIMINA NE TÜR YENİ SORULAR

Günümüzde gerçekleşen ve ileride gelişmesi artacak olan küreselleşmenin, tarih yazımında ne tür değişiklikler getirmekte olduğu ya da getireceği konusunda yürüteceğimiz tartışmayı, iki farklı boyutta geliştirmek yararlı olacaktır. Birinci boyuttaki tartışmayı **tarihin pragmatigi** başlığı altında toplayabiliriz. İkinci boyuttaki gelişmelerin tartışmasını da tarih yazıcılığındaki **paradigmatik çeşitlenme** başlığı altında toplayabiliriz. Önce **tarihin pragmatigi** üzerinde duralım. Ulus devletler dünyasında, hayal edilmiş bir topluluk olarak ulus devletin ideolojik temellerinin oluşturulmasında tarih yazıcılığı doğrudan araçsal bir işlev yüklenmiştir. 19 yüzyılda modern tarih bilinci ve tarih yazıcılığı büyük ölçüde bu işlevi yerine getirmeye yönelmiştir. Tarih gibi toplumda meşrulaştırıcı işlev gören bir anlatıyı şekillendirmek hep iktidarların ilgisini çekmiştir.

Sanayi öncesi toplumlarda yaşayan insanlar için anlamlı zaman ve mekan yayılımları çok sınırlıdır. İnsanların zaman derinliği üç nesli çok aşmamaktadır. Mekan yayılımı ise üretim yaptığı köy ile pazarın bulunduğu kentsel merkez arasındaki uzaklıkla sınırlıdır. Ulus devletlerin yurtaşları için ise

anlamli zaman ve mekan yayilimlari birden artmaktadır.¹⁴⁰ Ulus devletler için anlamli zaman ezelden ebede kadar uzanmakta, anlamli mekan anlayışı ise ulus devletin tüm mekanını kapsamaktadırlar. Bu nedenle ulus-devletler 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren orta eğitim müfredatlarında tarih ve coğrafya derslerine yer vermişlerdir. Bu dersler ulus-devletlerin yurttaşlarının daha geniş bir zaman ve mekan yayılımı bilinci elde etmesine yönelmiştir. 19 Yüzyılın tarih yazıcılığının ulus devletler için anlatı formunda tarihler yazmaya yönelmesi büyük ölçüde yüklendiği bu işleyle tutarlıdır. Bu anlatılar bilimsel tarihler olmak iddiasını taşımışlardır. Ama 1970’li yıllardan itibaren bilimsel tarih yazıcılığı, post modernist gelişmelere paralel olarak çok ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır.¹⁴¹

Ulus devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya geçildiğinde tarih pragmatliğinde ne değişiklikler meydana geleceğini saptamak için, önce küreselleşmiş bir dünyada yaşayanların zaman ve mekan yayılımına ilişkin anlayışlarında ne tür değişiklikler olduğunu saptamak gerekir. Küreselleşmiş ve bütünleşmiş bir dünyada yaşayan bir kimse için zamanın yayılımı yer yüzünün tarihinin tümünü içine alacak ve mekanın yayılımı da tüm yer yüzünü kapsayacaktır. Ama küresel bir yönetim sistemi olarak kozmopoliten bir demokrasi henüz oluşmadığı ve ulus-devletler dünya yönetim sisteminde hegemonyalarını tam olarak kaybetmediği için, şu ya da bu şekilde modernist ulus-devlet tarih yazıcılığı ya da resmi tarihler varlıklarını sürdürmektedirler. Yine de bazı değişimler yaşanmaktadır. Eğitim programlarında dünya tarihi dersleri yerlerini almaya başlamıştır. Nitekim 1970’li yıllardan itibaren ABD’de kolejlerde Batı Uygarlık Tarihi Derslerinin yerini Dünya Tarihi Dersleri almıştır.

Tarih yazımında gerçekleşen dönüşümün sınırlı kalmış olmasını kavrayabilmek için, kozmopoliten demokrasinin kurulduğu ve çok kademeli bir yönetişimin gerçekleştiği bir dünya da tarih yazımının nasıl değişeceği konusunda bir temrin yapmakta yarar olacaktır.¹⁴² Önce belirtilmesi gerekir ki, böyle bir dünyada güç kullanma tekeli tek elde toplanacağı için, dünya da savaşa son verilmiş olacaktır. Böyle bir barış dünyasında, tarihler ötekileştirme işlevi yüklenmeyen anlatılar kuracaklardır. Böyle bir dünyada ötekileştirme söylemleri anlamlarını yitirecektir. Ayrıca unutulmamalı ki savaşın olmadığı bir dünyada, tarih en çekici konularından birini de yitirmiş olacaktır. Kozmopoliten demokrasinin bir yönetişim sistemi olarak nasıl oluşacağının ip uçları Avrupa Birliği’nin anayasasında çok kademeli yönetişim sistemi olarak verilmiştir. Bu anayasa AB’de uygulanmaya girmiştir. Bu çok kademeli yönetişim sisteminde, her kademenin işlevlerinin ne olacağı ve bu siyasal sistemin her kademesinde hangi kararların verileceği üzerinde anayasal düzeyde bir uzlaşma sağlanmıştır. Her kademenin siyasal temsilcilerini, bu düzeyde verilen kararlardan etkilenenlerin tümünün katıldığı seçimlerce belirlenecektir. Böyle kademeli yönetişim sisteminin tepesindeki kozmopoliten demokrasi tüm yer yüzünü kapsayacak, bu kademenin seçiminde tüm dünya yurttaşları oy kullanacaklardır. Bunun altında dünya bölgeleri, ulus devlet düzeyi, bölgeler, kentsel bölgeler ve yerellikler bulunacaktır. Her bir kademe farklı bir toplumsal ölçüğe tekabül etmektedir. Her kademe onun üyeleri için farklı bir aidiyet/kimlik oluşturmaktadır. Böyle bir dünyada yaşayan bir kişinin üzerinde birden fazla kimlik keşilecektir. Bu kimlikler arasında ulus devlet kimliği de bulunmaktadır. Ama bu kimlik diğer kademe kimliklerin üzerinde bir üstün belirleyiciliğe sahip değildir. Burada söz konusu olan Ulrich Beck’e göre felsefi evrenselci kozmopolitizm değildir, köklü kozmopolitizmdir, yerelliğin karşısında bir pozisyon değil yerellelikle birlikte vardır. Kozmopolitizm, hem felsefi evrenselcilikten hem de milliyetçi tikelcilikten farklıdır. Ötekiliğin tanınması ve bencillikten vazgeçme esastır.¹⁴³

yönetişim sisteminin tepesindeki kozmopoliten demokrasi tüm yer yüzünü kapsayacak, bu kademenin seçiminde tüm dünya yurttaşları oy kullanacaklardır. Bunun altında dünya bölgeleri, ulus devlet düzeyi, bölgeler, kentsel bölgeler ve yerellikler bulunacaktır. Her bir kademe farklı bir toplumsal ölçüğe tekabül etmektedir. Her kademe onun üyeleri için farklı bir aidiyet/kimlik oluşturmaktadır. Böyle bir dünyada yaşayan bir kişinin üzerinde birden fazla kimlik kesişecektir. Bu kimlikler arasında ulus devlet kimliği de bulunmaktadır. Ama bu kimlik diğer kademe kimliklerinin üzerinde bir üstün belirleyiciliğe sahip değildir. Burada söz konusu olan Ulrich Beck'e göre felsefi evrenselci kozmopolitizm değildir, köklü kozmopolitizmdir, yerelliğin karşısında bir pozisyon değil yerellikle birlikte vardır. Kozmopolitizm, hem felsefi evrenselcilikten hem de milliyetçi tikelcilikten farklıdır. Ötekiliğin tanınması ve bencillikten vazgeçme esastır.¹⁴³ Yeni kozmopolitizmle dünya düzeninin öznesi ulus devletler olmaktan çıkartılarak, öznesi ya da meşruiyetinin dayanağı birey haline gelmektedir. Tepeden değil aşağıdan bir kozmopolitizm söz konusu olmaktadır.

Çok ölçekli ve çok kimlikli bir tarih yazımıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Küreselleşen ve bilgi toplumuna geçen dünyada toplumların siyasal ve kültürel kimliklerin deterritoralize edilmesi dolayısıyla, toplumsal ilişkilerin yeniden ölçeklendirilmesine gidildiği konusunda verilen işaretler bulunmaktadır.¹⁴⁴ Avrupa'da uygulamaya konulan yeni anayasa da böyle bir yeniden ölçeklendirme pratiği olarak görülebilir. Her kademe onun içinde yer alanlara haklar getirmekte ve onlara sorumluluk yüklemektedir. Her kademeyi oluşturan birimlerin her birinin ayrı tarihi yazılabilecek ve her biri bir kimlik oluşturabilecektir.

Ulus devletler dünyasının geliştiği dönemlerde özellikle 19 yüzyılda ve 20.yüzyılda dünya coğrafyaları ve dünya tarihleri yazılmıştır. Bu tarih ve coğrafyalar ulus devletleri temele alan ontolojiler üzerine kurulmuştur. Bu dünya tarihleri ve coğrafyaları ulus devlet üzerinden yazılan tarih ve coğrafyaların bir araya getirilmesiyle elde edilmektedir. Çok kademeli bir yönetişimin hakim olduğu bir dünyada en üst yönetişim kademesinin tarihi olarak yazılacak olanla, yazılmakta olan dünya tarihi aynı şey değildir. Hem ontolojik kabulü hem de geliştirdiği anlatı farklı olacaktır. Yeryüzünün çok kademeli yönetişim sisteminde her kademesinin tekabül ettiği toprağın (territory)'nin tarihi yazılırken kurulan anlatı bir yandan bu alanda yaşayanların bu düzeye ilişkin kimliğinin oluşmasının dayanağını oluşturacaktır. Öte yandan bu düzeydeki toprağın bütünlüğünün nasıl sağlandığı ve kendi içindeki farklılıkların neler olduğu ve bu farklılıkların nasıl üretildiğine ilişkin açıklamaları içerecektir. Ayrıca bu kademenin içindeki gelişmenin hangi dinamiklerden kaynaklandığı, her düzeyin alt kademe ve üst kademeye ilişkilerinin nasıl kurulduğuna ilişkin bir anlatı bulunacaktır. Dünya toplumuna ilişkin ontolojik kabullerde yapılan değişikliklerin, tarih yazımının pragmatikliği bakımından çok ölçekli, çok kimlikli bir tarih yazımına yol açma potansiyeli taşıdığını gördük. Dünyanın yaşadığı dönüşüm süreci sadece küreselleşme boyutu üzerinde yaşanmamaktadır. Çok boyutlu bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu bakımdan modernist bir zihniyetler dünyasından postmodernist bir zihniyetler dünyasına geçişin tarih yazıcılığı bakımından paradigmatik değişiklikleri getireceği söylenebilir. Ulus devletler dünyasında modernist bir tarih yazıcılığı varken, postmodernist gelişmeler, yeni bir paradigma olarak postmodernist tarih yazıcılığının gelişmesine neden olmuştur.¹⁴⁵

Bu eğilimin paralelinde siyasal tarihlerinin karşısında kültür tarihçiliği gelişmeye başlamıştır. Iggers bu yeni tarz kültür tarihi içinde bireyin ciddiye alındığına ve bu nedenle bu kültür tarihinde

bilimsel akılcılığın reddinden çok akılcılığın genişlemesi olarak görülmesine dikkati çekmektedir. Postmodern tarih anlayışını benimseyenler tarihi bir metin olarak değerlendirmeye başlamışlardır. Böyle bir pozisyon benimsenince geçmişin nesnel gerçekliklere dayanan bir tarihinin de yazılamayacağı kabul edilmiş olmaktadır. Poststruktüralist gelişmeler hem belge olarak kullanılan metinlerin ortaya çıkartıldığı sanılan anlamları hem de tarih olarak yeni yazılan metinlerin anlamlarının sürekli olarak değiştiğini göstermektedir. Bu yaklaşımla, tarih sürekli kurulan ve yeniden yazılan, yeniden yorumlanan metinlerden oluşur hale gelmektedir. Bu durumda tarihin bilim iddiası kalmamakta, tarih toplum için belli bir anlam taşıyan öyküler olma niteliğini kazanmaktadır. Bu anlatıları akademisyenler yazmakta ve tarih de toplumda saygınlığı olan bir faaliyet olma niteliğini korumaktadır. Artık geçmiş ile tarihin farklı ve bir birinden bağımsız olduğu kabul edilmektedir. Geçmiş olup bitmiştir. Bu geçmiş hakkındaki tarih ise tarihçilerin onun hakkında kurdukları bir söylem olarak görülmektedir.¹⁴⁷ Siegfried Kracauer bu bakımdan tarihi yabancılaşmaya neden olduğu için fotografa benzetmektedir.¹⁴⁸

1980'ler sonrasında modernitenin aşınmaya başlamasıyla üst (grand) anlatıların geçmişin yorumundaki esneklikleri ortadan kaldırmasının savunulması güçleşmiştir. Anlatıcıya verilen geçmişi bağlayıcı üstün konun eleştirici konusu olmaya başlamıştır. Postmodernist tarih yazımında okuyucuya getirilmeye çalışılan yorum özgürlüğü, üstünlüğü tarih yazıcıdan alarak, okuyucuya taşımaya başlamıştır. Bu yalnız tarih yazımını değil, aynı zamanda tarih eğitimi de etkilemiş, ezberci eğitimin yerini yapılanmacı eğitim almıştır.¹⁴⁹

Postmodernizm aydınlanmanın mirasını sorgulamakta, tartışma dışı genel çerçevelere ve belgelere dayandırmış, en doğruyu yazma iddiaları taşıyan nesnel tarih anlatılarının kurgulanmasının arayışlarında uğranılan başarısızlıklar sonrasında her tarih anlatısının belli öznellikler taşıdığı kabul edilmek durumunda kalınca, tarih yazımı alanında çoğulcu tarih yazım pratikleri savunulmaya başlanılmıştır.¹⁵⁰ Gerçeğe ulaşılması görevi salt tarihçiye yüklenmekten çıkarılarak, aynı zamanda da okuyucuya yüklenen bir görev haline gelmiştir. Her tarih okuyucusunun, çoğulcu tarih yazımını kullanarak, kendi yargısını kendisinin geliştirmesi yolu tercih edilmeye başlamıştır. Bu da tarih yazımı içinde öznelliklerin tamamen elenemeyeceği, tarih anlatısının kurgulanmasında edebi hünerlerin ihmal edilemeyeceğinin kavranmasına neden olmuştur. Bu tarih yazımı genelleyici açıklamalara, belli ideolojilerin bayraklaştırılmasına karşı iken, kendi anlatılarında ise eklektiktir, ironiye açıktır, deterministik olmaktan çok olumsuzdur, süreksizliklere açıktır. Tarih yazımının böyle bir nitelik kazandığı dönemde makro düzeyde ve yapılar üzerinde duran sosyal tarih yazımları yanısıra mikro tarih yazımları yeni bir tarih yazım paradigması olarak saygınlık ve önem kazanmıştır.

Mikro tarihlerde, iyi tanımlanmış, bir bireyin, küçük bir ünitenin, yerelin tarihi söz konusudur. Bu tarihlerde okuyucu diğer toplumsal tarihlerde söz konusu olmayacak şekilde doğrudan geçmişin insanıyla karşılaşılıyor hissini elde edecektir. Bu sosyal tarihlerde ilgi insanın günlük yaşamındaki deneyimine yoğunlaşmaktadır. Tarih yazımında bu tür değişikliklerin olduğu bir dönemde, çok kimlikli, çok ölçekli bir küresel tarihin nasıl yer alacağı sorgulanabilir. Bu küresel tarihlerin alt ölçekleri için yazılan tarihlerde deneyimlere dayanan mikro tarihler yer alırken, üst ölçeklerde ise daha çok yapısal ilişkilerin, eşitsiz gelişmelerin makro nitelikli tarihleri yer alacaktır. Belki de orta ölçekler için Neo-Kantist (Annalesci) tarihsel coğrafyalar uygun görülebilecektir.¹⁵¹

Bu çözümlemede çok ölçekli bir tarih yazınına vurgu yapıldığı için ölçek farklılıklarının tarih yazımında nasıl bir fark yaratmasının ön görüldüğüne açıklık kazandırmak gerekir. Mikro tarih ve makro tarih yazımlarının yaklaşımlarının fark edildiği, ilk yıllarda makro ve mikro tarihler arasında belli bir iç tamamlayıcılık olduğu varsayılmıştır. Mikro tarihlerin gerçekliğe daha yakın olacağı varsayılarak, gerçekliğe yaklaşmak için makro tarihlerin aşılarak yerlerini kollektif mikro tarihlere bırakması gerektiği savunulmuştur. Ama günümüzde bu bakış açısı aşılmıştır, doğa bilimlerinde de makro ve mikro kuram ilişkilerinin farklılıkların açıklık kazanmış olmasının da etkisiyle, "ölçekler (seviyeler) yerasından" söz edilmeye başlanmıştır. Her ölçekte belirlenen kuramlar diğer ölçekler için geçerli değildir. Bir düzeyin düzenliliklerini, bir alt ölçeğin düzenliliklerinden çıkarmak olanağı yoktur. Her kademenin anlatıları kurulurken kullanılacak nedensellikler/olumsallıklar o kademe için geçerli kuramlara dayanmak durumundadır.¹⁵²

Küreselleşmiş Dünyanın Barışçı Tarihi Geçmişin Ötekileştirici Tarihleriyle İlişisini Kurarken Nasıl Eleştirel Pozisyonlar Geliştirme Durumuna Girecektir.

Küreselleşmiş kozmopoliten demokrasinin kurumsallaştığı barışçı bir dünyanın, tarih yazıcılarına ne tür bir sorumluk getirdiğine açıklık kazandırmak için, Lucien Febvre'in tarihinin görevinin "geçmiş geleceğin bir fonksiyonu olarak düzenlemek" olduğu sözünü tekrar hatırlamak gerekir.¹⁵³ Eğer dünya düzenin çok katmanlı kurgusu ve çok kimlikli yapısı savaşı dünyanın gündeminden kaldırıncı, geçmişte yazılmış savaş kışkırtıcısı tarihler üzerinde önemli bir baskı doğacaktır. Eğer tarih yazım alanına, Derrida'cı bir mantıkla, metinler arası dilsel bir kurgu olarak yaklaşırsak, her yeni yazılan tarihin, var olan anlam alanına müdahale ederek geçmişe ilişkin anlam alanını dönüştürmeye başlayacaktır. Böyle bir tarih yazımında toplumsal hafızalar yeniden yapılanmaya başlayacak, bazı şeyler yeniden hatırlanırken, bazı şeyler de unutulmuş arasında yer almaya başlayacaktır. Böyle bir ortamda tarihçilerin bazıları geçmişle hesaplaştıklarını ilan edeceklerdir.¹⁵⁴ Bu yeniden yapılanma süreci içinde ulus-devletler dünyası döneminde oluşmuş bulunan ulusal kollektif hafızalardan, kozmopolit bir hafızaya geçilmiş olacaktır. Böyle bir dönüşüm içinde tarihçi eğer yargılar geliştirmeye gerek duyarırsa bunun dayanağını insan haklarına dayanan değerlerde bulacaktır.

Herkes gibi tarihçilerinde kendi alanlarında geleceğe karşı sorumlulukları vardır. Kozmopoliten demokrasinin işlediği, çok kademeli bir yönetişimin yaşama geçtiği bir Dünya'da bu sorumluluk küresel uygarlığa katılabilecek demokratik bir toplum yaratmaktır. Bu konuda bir adım atabilmek için tarihin kamusal kullanımının gevşetilmesi, devlet tarafından yönlendirilmesinden vaz geçilmesi, toplumun işleyişine ve toplumdaki bireylerin özgür yargılarına bırakılması gerekmektedir.¹⁵⁵ 19 Yüzyılda gelişen ulusal tarih yazıcılığında, tarih ve onun kamusal kullanımı arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Tarih büyük ölçüde iradi ve siyasal olarak ele alınmaktadır. Böyle bir çerçeve içinde de tarih eğitimi ezberci bir nitelik kazanmaktadır. Oysa dünyada 1970 li yıllardan itibaren tarih eğitiminde yapılanmacı bir yaklaşım benimsenince tarihin kamusal kullanımının devlet tarafından yönlendirilmesinden vazgeçilmektedir. Çok kademeli bir yönetişim kabul edilince tarihin iradi yönlendirilmesinden ve kimliklerinin içeriğinin siyasal olarak yönlendirilmesinden vazgeçilerek, bu toplumsal etkileşmeye açık bırakılan kimlikler, toplum içinde oluşmaya bırakılmaktadır.

Dünya'da siyasal rejimin kozmopoliten demokrasi haline ulaştığı bir dönemde kurulan tarihsel anlatıların, hem kavramsal üst belirlenimlere karşı özgürlük kazanacak, hem de olgularla ilişkisini

koparacak bir coşkuculuk içine girmekten kaçınacaktır.¹⁵⁶ İnsanların onurlu yaşam haklarına saygılı demokratik bir toplumda, saygı gösterilmesi gereken insan haklarından biri de insanların yenilik haklarıdır. Bu bakımdan geçmişte yüceltilen altın çağların, geleceğin yaratıcılığının önünü kapamakta kullanılmasına yer bulunamayacaktır.

Dünyanın tümünü kapsayan bir kozmopoliten demokrasinin kurulması halinde, ulus devlet mekanizmalarının hakim olduğu günümüz dünyasından önemli bir fark ortaya çıkacaktır. Artık çok uluslu şirketler regülasyon dışı kalarak, demokratik karar mekanizmalarının dışında kalarak, dünyanın gelişme dinamiklerini etkileyemeyeceklerdir. Dünya'nın gelişmesinde daha eşitlikçi dinamiklerin gelişmesinin önünü açacaklardır. Çok uluslu şirketler gelişme dinamiklerinin yarattığı toplumsal maliyetleri dışlayamayacak, kendileri taşımak durumunda kalacaklardır. Benzer olanaklar çevre konularında ortaya çıkacaktır. Ulus-devletler dünyasında birçok çevre sorununun çözülmesi için küresel düzeyde karar alınmasının gerekliliği açıkça ortaya çıkmasına rağmen, Birleşmiş Milletler bu tür kararları almakta yetersiz kalmaktadır. Ama kozmopoliten bir devletin bu tür kararları üretmesi görece olarak kolay olacaktır. Böyle bir sistem içinde sürdürülebilirliğin sağlanması için daha güçlü düzenlemeler geliştirilebilecektir.

V. SON VERİRKEN

Konuşmamın sonuna geldim. Çalıştığım bundan sonraki bölümünde bu konular ya da yeniden önerilecek konularda bir tartışma yürüteceğiz. Böyle bir tartışmayı yürütmeden bir sonuç çıkarmayı doğru bulmuyorum. Bu nedenle konuşmamı bu noktada kesiyorum. Sonuç çıkarmayı tartışmalarımızın sonrasına bırakıyorum.

DİPNOTLAR

- ¹³² Janet L.Abu-Lughod:Before European Hegemony, The World System A.D.1250-1350. Oxford University Press, Oxford,1989.
- ¹³³ Alfred W.Crosby: Ecological Imperialism,The Biological Expansion of Europe,900-1000,
- ¹³⁴ Fernand Braudel: Capitalism and Material Life 1400-1800, Harper Torchbooks, New York,1967.
- ¹³⁵ Robert C. Allen: Global Economic History, Oxford University Press,Oxford, 2011.
- ¹³⁶ Adam.D.Dixon: The New Geography of Capitalism,Oxford University Press, Oxford,2014.
- ¹³⁷ Steven Mithen: Aklın Öncesi, Dost Kitabevi, ankara,1999.
- ¹³⁸ Bu konuda bkz: Beau Riffenburg: Antik Dönemden Günümüze Haritacılar, The Royal Geographical Society, Türkiye İş Bankası,Kültür Yayınları, İstanbul,2012.
- ¹³⁹ J.H.Parry:The Age of Reconnaissance, World Pub.Com.1963,p.100-113.
George Tatham:” Geography in the Nineteenth Century”, Griffith Taylor (Editor),Geography in the Twentieth Century,1951.
- ¹⁴⁰ Anthony Giddens. The Consequences of Modernity, Polity, Cambridge, 1990.
- ¹⁴¹ Bu konuda Bknz: G.Iggers:New Dimentions in European Historiography, Wesleyan University Press, Middletown, 1984.
- ¹⁴² Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz: David Harvey:Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom, Columbia University Press, New York, 2009.
- ¹⁴³ Zikreden,Halik Çelik:”Ulrich Beck: Küresel Risk ve Kozmopolitan Politika”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı.5 Haziran 2014,s.89
- ¹⁴⁴ Neil Brenner: “ Globalization as Reterritorialization: The Re-Scaling of Urban Governance in the European Union”,Urban Studies, Vol.36,No.3, p.431-451,1959.
- ¹⁴⁵ F.R. Ankersmith:” Historiography and Postmodernizm”,History and Theory, v.xxviii, No.2, 1989,s.137-153.
- ¹⁴⁶ George G.Iggers: “Akılcılık ve Tarih”, Cogito, Sayı.73, Bahar 2013,s. 163.
- ¹⁴⁷ Keith Jenkins:Tarihi Yeniden Düşünmek, Dost Kitabevi, Ankara,1997,s.17.20. Bu konuda ayrıca bkz: Serpil (Tunç) Oppermann: Postmodern Tarih Kuramı, Evin Yayıncılık,Ankara, 1999.

- ¹⁴⁸ Siegfried Kracauer: Tarih Sondan Bir Önceki Şeyler, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s.26.
- ¹⁴⁹ İlhan Tekeli: “Yaratıcı ve Çağdaş Tarih Eğitimi İçin”, Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2002, Sayı.100’e ek.
- ¹⁵⁰ Serpil Oppermann: Postmodern Tarih Kuramı: Tarihyazımı Yeni Tarihselcilik ve Roman: Evin Yayıncılık, Ankara, 1999.
- ¹⁵¹ Peter Burke: Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu, Doğu Batı, Ankara, 2002.
- ¹⁵² Siegfried Kracauer; Tarih Sondan Bir Önceki Şeyler, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- ¹⁵³ Zikreden için bkz: François Bédarida: Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.9.
- ¹⁵⁴ Mithat Sancar: Geçmişle Hesaplaşma, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- ¹⁵⁵ Nicola Gallerano. “Tarih ve Tarihin Kamusal Kullanımı”, François Bédarida: Tarihçinin Toplumsal Sorumluluğu, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.112-132.
- ¹⁵⁶ Hayden White: Topics of Discourse, John Hopkins, University, Londons, 1978, s.126-127.

9. POPÜLİZMİN YENİDEN CANLADIĞI GÜNÜMÜZDE POST TRUTH SİYASETİ NEDEN YAYGINLIK KAZANDI?

ABD’de Trump’ın kazandığı başkanlık seçimleri sonrasında yapılan analizlerde post-truth kavramı sık sık kullanılmaya başladı. Bu kavram daha çok yeni bir siyasal kültüre işaret etmek için kullanılıyor. Bu kültürde siyaset gerçeklere değil kişisel fikirlere (opinion) ve duygulara dayandırılıyor. Son ABD seçimleri sırasında başkan adaylarının konuşmaları içindeki doğruluk paylarının ne olduğu araştırıldı. Seçimi kazanan Trump’ın konuşmalarında doğruluk payları çok düşüktü. Ama seçimi kazandı. Oysa küreselleşen ve bilgi toplumuna geçen dünyada insanların konuşmalardaki doğruluk paylarını test etme olanağı çok artmıştı. İnsanlar hakikatı aramıyorlar, gözleriyle gördüklerine inanmaktan çok kendilerine anlatılan mitlere, öykülere inanmayı tercih ediyorlardı. Bu da post-truth olarak adlandırılan siyaset yapma biçiminin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Post-truth eğiliminin ortaya çıkması genellikle popülizmin yeniden canlanmasıyla beraber gitmektedir. Popülizm 19 yüzyıl sonunda yirminci yüzyıl başlarında tarihi kökleri bulunan, saygınlığı yüksek olan bir akımdır. Temelde toplumun güçsüz kesimlerinin sorunlarına duyarlıdır. Toplumun tümünü siyasal sürecin içine dahil etmeye çalışmaktadırlar. Nitekim, Türkiye Cumhuriyetinin de kuruluş yıllarında önem verdiği halkçılık ilkesi de böyle bir duyarlılığın sonucu benimsenmişti. Günümüzde özellikle Avrupa’da canlandırılan popülizm bu tür bir duyarlılıktan çok uzaktır. İnsanların milliyetçilik duygularını kışkırtarak, otoriter ve faşist siyasal eğilimleri gerçekleştirmenin temel söylemi olarak kullanılmaktadır. Böyle bir siyasal yola girenler, insan onuruna saygının zorunlu bir sonucu olarak gördükleri bir demokrasi projesine/anlayışına sahip değillerdir. Onların demokrasi anlayışı araçsaldır. Onlar için demokrasinin varlığı seçim yoluyla iktidara gelme yolunun açıklığıdır. Halkın iradesiyle iktidara gelenlerin kararlarını verirken demokratik olmaları gerektiğini kabul etmemektedirler. Seçilmiş olmalarının kendi kararlarının demokratik kabul edilmesi için yeterli olduğunu düşünmektedirler. Böyle bir anlayış içinde katılımcı demokrasi platformlarına, katılımcı süreçlere yer yoktur. Diyalog yoktur, söylem yoktur, gerçeğin fark edilmesin sağlayacak karşılaştırma yoktur. Siyasal süreçte iktidara gelmek için ihtiyaç duyulan halkın iradesini yansıttığı illüzyonunu yaratacak bir karizmatik bir lider ve onu taşıyan bir örgüttür.

Demokrasinin araçsallaştırılarak oy almayı sağlamaya indirgenmesi siyasal önderleri, halkın kendilerine ve partilerine bağlılığını sağlamaya yönlendirmekte ve bunun için de duygularını manipüle etme uğraşı içine girmektedirler. Bunun için ötekiler yaratılmakta, bu konuda ön yargılar inşa edilmekte, hayal kırıklıkları ve kızgınlıklar kışkırtılmaktadır. Siyasal pratik böyle bir yönde gelişince, “post-truth” da önem kazanmaktadır. Başka bir deyişle insanlar siyaset eliyle yalanla yaşatılmaya başlanmaktadır. Açıkça söylenmemiş olsa da post truth söylemlerin gerisinde hakim paradigmaların yüzleşemedikleriyle duygusal bir düzeyde yüzleşmenin bulunduğu gözlenmektedir.

Geçmişin modernist bir ahlaka sahip siyasetçileri için bu durum çok şaşırtıcıdır. Onlar karşındakilerin gerçeği ifade etmediğini sergilediklerinde, halkın yalan söyleyenlere oy vermeyeceğini sanmaktadırlar. Oysa seçim kampanyalarını bu kabuller üzerine kurduklarında sonuç alamamaktadırlar. Postmodern hale gelmiş bir dünya da modernist ahlaka göre yürütülmüş bir seçim kampanyasıyla başarılı olunamamaktadır. Bu durumda insanların neden gerçeği (hakikat) aramaktan vazgeçerek “post-truth” a razı olduklarına bir açıklama gerektirmektedir.

Modernizmin henüz yıpranmadığı bir dönemde hakikat görmezden gelinebilecek bir şey değildir. Modernist ahlakın hakim olduğu dönemde de popülizm bulunmaktadır. Bir toplumda insanların sübjektif olan taleplerini dile getirmesi ve bu taleplerin siyasal iktidar tarafından karşılanması demokrasinin gereğidir. Bu dönemde popülizmin eleştiri konusu olması, bireylerin çoğu kez ekonomik olan bu taleplerinin tümünün karşılanması halinde sistemin krize girmesi ya da girecek olmasının kestirilmesi üzerinden yapılmaktadır. Sistemin kaynakları ya da kapasitesi bu taleplerin karşılanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu toplumda nesnel olan, gerçek kaynakların ya da sistemin kapasitesinin yetersizliğidir. Bu toplumda söz konusu hakikati çok geniş anlamıyla kamu bürokrasisi hatırlatacaktır. Bu bilgiye sahip olmak toplumda sahip olanlara bir tür elitist bir konum sağlıyordu. Modernist ahlakın henüz aşınmadığı bu toplumda bu hakikat popülist talepleri sınırlayabilecek konuma sahip olabiliyordu. Siyasetin verebileceği sözleri gerçeğin sınırları için araçsal rasyonalite çerçevesi içinde tutabiliyordu. Bir tür “epitokrazi” gerçekleştirilmiş oluyordu.

Post modernist bir döneme girildiğinde nesnel bilginin yanı sıra yapılanmacı bilgi de yükselmeye başlayınca popülizmin önünde sınırlayıcı bir gerçeğin varlığı savunulamaz hale gelmiştir. Toplumdaki hakikatin savunucuları kısa bir süre içinde vesayetın temsilcileri olarak görülmeye başlamışlardır. Bu durumda popülizmin taleplerini sınırlama olanaklarını yitirmişlerdir. Böyle bir noktaya geldiğinde toplum kaynaklarının ya da kapasitesinin yetersizliğini önceden kestirememekte ancak kriz içine düştükten sonra yetersizlikleri yaşayarak fark edebilmektedir. Araçsal rasyonelliğin yerini iletişimsel rasyonelliğe bırakmaya başladığı bir dönemde, toplumun demokratik olarak yönetilmesinden beklenen siyasal süreçlerin toplumu değerler, sorunların algılanması, çözümlerin nitelikleri konusunda oydaşma oluşturacak bir şekilde yönlendirebilmeleri olmaktadır. Bu türdeki siyasal süreçler içinde, yapılacak toplumsal eylemler belirlendiği zaman sağlanan oydaşma ile aynı zamanda demokratik bir iktidar da inşa edilmiş olmaktadır. Hakikatin ne olduğu da bu oydaşmayla belirlenmiş olmaktadır. Bir bakıma bu durumda seçime gereksinme kalmadığı söylenebilir. Ama temsili demokrasi yerine geçecek bir kurumsallaşma henüz geliştirilmediği için seçimler sürecektir. Böyle bir durumda temsili demokrasi içinde iktidarın el değiştirmesini belirleyen seçimlere kalan da fiilen ortaya çıkmış bulunan bu iktidarın tescilini gerçekleştirmek olacaktır.

Bu siyasal sistem siyasal oyunu sıfır toplamlı hale getirmiştir. Post-Truth'un önem kazanması da işte bu ortamda gerçekleşmektedir. Siyasal partiler temelde yurttaşların kendilerine oy vermesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Yurttaşlar oy verecekleri partileri bir karar verme süreci sonrası kararlaştırmaktadır. Modernite döneminde bu karar verme süreçlerinin büyük ölçüde yurttaşla sağlanan ya da söz verilen çıkarlardan etkilendiği kabul ediliyordu. Bu durumda her parti kendisine oy verecekleri daha çok dağıtacağı maddi çıkarlar, sağlayacağı maddi hizmetler üzerinden etkilemeye çalışıyordu. Postmodernist gelişmeler sonunda partiler seçmenlerini dağıtılacak çıkarlar yanısıra duygudaşlıklar yaratarak kendilerine bağlamaya çalışmaya başladılar. Bu gelişmeler olurken nörobilim alanındaki çalışmalar da insanların karar verme süreçlerini daha iyi kavramamızı sağladı. İnsan beyninin karar verebilmesi için sadece akıl devrelerini kullanmasının yeterli olmadığı insanların karar verebilmesi için akıl devreleri kadar duygu devrelerini kullanması gerektiğini ortaya çıkardı. Bu da bize kamusal alanda yeniden canlandırılan popülizmin ekonomik çıkar dağıtımını üzerinde durmaktan çok, neden milliyetçilik, kendi grubunu üstün görmek, kendi grubu dışında olanları dışlamak, hamaset vb. duyguları kaşındığını bize açıklamış olmaktadır. Böyle duyguları kaşımak isteyenler için gerçekler çok sınırlayıcı olmaktadır. Onlar da “post-truth” üretme yoluna başvurmuşlardır.

Yeni kurumsal düzenlemelerle postmodern dünyanın demokrasisinin gerektirdiği kurumsal düzenlemeler yapılamayınca temsili demokrasi içinde post-truth işlevsel hale gelmektedir. Ama post truth'un böyle normalleştirilmesine razı olmamak gerekir. Yalan üstüne kurulan, insan haklarına duyarsız, bir post truth demokrasisini insanlık savunamaz. Bizim olgulara, olaylara erişimimiz yoksa, biz birbirimize güvenemeyiz. Güven olmadan hukuk yoktur. Hukuk yoksa demokrasi de yoktur. Bundan kurtulmanın yolunu bulmalıyız. Bundan kurtulmanın köklü bir çözümü postmodern dünyanın özgür, kendisine kamusal özne olabilmesinin yolunun açık olmasını isteyen insanının katılımcı demokrasi taleplerini karşılayan yeni bir kurumsal düzenlemenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İktidar oy alarak ele geçirilen bir konum olmaktan çıkınca post-truth'a gerek kalmayacaktır. Ama dünyanın böyle bir arayış içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Burada da üzerinde daha fazla durulmayacaktır. Bundan kaçınmak için, bugünün temsili demokrasisi içinde de yapılacak şeyler vardır.

Bunun için önce günümüzün otoriter siyasetçilerinin post-truth'u nasıl kullandıklarına bakmak gerekir. Böyle bir siyasetçi söylemleri içinde işine geldiği şekil gerçek olmayan ya da doğruluğu sınınamayan şeyleri söylemekten kaçınmamaktadır. Karşısındakiler ya da medya mensupları tarafından yalan söylediği iddia edilirse, bu otoriter siyasetçi karşısındakileri şiddetli bir biçimde yalan söylemekle itham edecektir. Toplum kendisini sözüne güvenilir, iş yapmaya muktedir bir siyasetçi olarak sunan bir kimse kendisinin yalan söylediğini kabul etmeyecektir. Bu ortamda çevresine bakan insanlar doğru söyleyeni göremeyecek, gerçek yoktur diye düşünmeye başlayacak ve bu kanı yaygınlaşacaktır. Bu noktadan sonra gerçek olmayan her şey kolayca söylenilir hale gelecektir. Zihinde bir gerçekliğin hakikat denilen yansıması oluşamayacaktır. Günümüzde böyle bir ortamın oluşması sosyal medya tarafından kolaylaştırılmaktadır. Bu medyada bir kişinin aklına gelenleri ifade etmesiyle, üzerinde yoğun emek harcanmış bir bilimsel araştırmanın sonuçları arasında güvenilirlik farkı büyük ölçüde yok olmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda modernite döneminde siyasal iletişimle popüler iletişim arasında var olan ayrımın postmodern dönemde erozyona uğramış olması post truth'un gelişmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. Foucault, Derrida gibi postyapısalcı Fransız felsefecilerinin de bu bakış açısının güçlenmesine katkısı olduğunu unutmamak gerekir. Bu felsefecilerin nesnelin ve gerçeğin (truth) bulunmadığı, her

şeyin çıkar ve güç üzerinden açıklanması gerektiği şeklindeki yaklaşımı ve dünya politikasında güvenlik kaygılarının ve kimlik arayışlarına duyarlılığın artmasıyla, sosyo-ekonomik çözümlerinin geri plana itilmesi de “post-truth” niteliğindeki söylemlerin gelişmesi için ortamı uygun hale getirmiştir. Eğer bir söylemin “post-truth” olduğu deşifre edilmek istenirse bu zor değildir. Bilimsel yöntemlerle elde edilmiş bilgileri kullanmak, güvenilir istatistik bilgilere başvurmak, kullanılan söylemin iç tutarlılığı konusunda dikkatli olmak, komplo açıklamalarına kuşkuyla yaklaşmak “post truth” söylemlerini hemen açığa çıkaracaktır. Kahneman’ın Hızlı ve Yavaş Düşünce kitabında belirttiği üzere “post-truth” söylemlerine Sistem.1 düşüncesiyle yaklaşırsak onun etkilerinden kurtulmamız kolay olmaz. Ama Sistem.2 düşüncesiyle yaklaşırsak “post-truth” söylemleri etkisini kaybedecektir.

Post-truth’un deşifre edilmesinin olanaklarını göstermek gereklidir, ama yeter değildir. “Post-truth”u siyasal bir strateji olarak kullanan bir parti ya da siyasal akım karşısında, onun doğru söylemediklerini sergilemek seçimi kazanmak için yeterli bir seçim stratejisi olmamaktadır. Günümüz gerçekliği ve post-modern dünyanın beklentilerine yanıt veren bir katılımcı demokrasi pratiği geliştirilerek oy vermenin aracılığına başvurmayan bir yol bulmadıkça “post-truth”un yarattığı olumsuzluklardan kurtulma yolu bulunamayacaktır. Postmodern bir dünyada temsili demokrasiye, iktidarı kimin kullanacağını çoğunluk oyuyla saptanmasına indirgenerek araçsal olarak yaklaşıldığında, demokrasi pratiği bir ötekileştirme süreci haline girmektedir. Siyaset içinde yarışan taraflar neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda katı pozisyonlara sahiptirler. Her taraf kendisinin doğruyu, iyiyi bildiğini düşünmektedir. Bu durumda tarafların birbirlerinden öğrenecekleri bir şey bulunmamaktadır. Aralarında bir diyalog kurulması için bir neden kalmamıştır. Bu durumda iletişim de kurulamaz hale gelmiştir. Bu durumda siyasetin söylemlerini geliştirirken gerçeğe başvurması için de bir neden kalmamaktadır.

10. AKADEMİK TARİHÇİLİKTEN BEKLENTİLER ÜZERİNE¹⁵⁷

157. Ahmet Şimşek ve arkadaşları çok yararlı bir iş yapıyorlar. Türkiye’de tarihçilerin bir araya getirilerek “Tarih Yazıcılığı” tartışıyorlar. Bu gün bu beşincisini çalıştayı yapacağız. Bu hem tarih yazıcılığının sorunları konusundaki farkındalığımızı artırıyor, hem de Türkiye’deki tarihçilerin bir epistemolojik komünite oluşturmakta yol almasını sağlıyor. Tarihçiler geçen yıl biraraya gelerek Türkiye’de popüler tarih yazıcılığını tartıştılar. Bu yıl ise gündemlerine Akademik tarihçiliği aldılar. Geçen yılki toplantılarına katılamamıştım. Bu yıl katılarak bir bildiri sunmamı istediklerinde hemen kabul ettim. Benden Türkiye’de ki akademik tarih yazıcılığı hakkında bir değerlendirme yapmamı istediler, tabii böyle bir konuşma yapabilmeyi çok isterdim. Ama Türkiye’de sayıları çok artan akademik üretim yapan tarihçilerin çalışmalarını yeterince izleme olanağım olmadığı için, bunu yapamayacağımı, ancak akademik tarih yazıcılığından beklenenler konusunda normatif bir yazı yazabileceğimi söyledim. Ahmet Şimşekle bu konuda uzlaştık.

İki yıllık toplantıyı birlikte düşünersek, her iki toplantıda da yapılan konuşmaların içeriğini birbirine atfı yapan, akademik tarihçilik, popüler tarihçilik kavram çiftinin belirlediği söylenebilir. Ben de tartışmamı bu iki kavram çiftinden yola çıkarak geliştireceğim. Bu kavram çiftini birbirine atıfla tanımlarken, bu tanımların gerisine şu temel önermeyi koyacağım. **Her tarihsel etkinlik anlamını toplumla ilişkisinden almaktadır.** Bu nedenle toplumla ilişkisini koparmış bir tarih anlamının yitirmekte, kurumaktadır. Bu saptamayı vurgulamamın temel nedeni, akademik tarihçilik söz konusu olduğunda çoğu kez bunun unutulmakta olmasıdır. Oysa, bu temel bir gerçekliktir. Akademik tarihçilik için de geçerlidir. Popüler tarihçilik referansını büyük ölçüde halkın talebinin yüksek olmasından almaktadır. Bu talep yüksekliğini; konuların seçiminden, sunulma biçiminden, kullanılan dilden ve kavramlarından aldığı söylenebilir. Ama bu faktörlerin gerçekte talebin yüksek olmasını kolaylaştırdığını, ama insanların tarihe neden gereksinme duyduğunu açıklamakta yetersiz kaldığını eklemek gerekir. Böyle bir açıklamaya ulaşabilmek için insanların tarihle ilişkisinin varlıksal düzeyde kurulması gerekmektedir. Böyle bir gerekçeyi Heidegger’in “dasein” (bir zamanda ve yerde var olmak) anlayışında bulabiliriz. Bu tür açıklama biçimlerinin

özellikle popüler tarihte yaygın olan hastalıklı biçimlerinden de söz edebiliriz, nostaljide olduğu gibi. Kavram çiftinin ikincisi olan akademik tarihçiliğin içeriği salt popülerin karşıtı olmaktan yola çıkarak kurgulanmamaktadır. Akademik tarihçilik yaşamdan kopuk olan, sıkıcı olan vb. değildir. Tanımını pragmatizminden almaktadır. Akademik tarihçiliğin böyle bir tanımı, başlıcası üniversite olan, akademik kurumların mensuplarınınca üretilen tarihlere, anlatılardan diye yapılabilir. Bu pragmatik tanım beraberinde belli özellikleri de getirmiş olmaktadır. Bunlar; bilimsel etik içinde üretilmiş olmak, Akademik kurumların ahlaki içinde belirlenmiş ilişkiler içinde değerlendirilmiş olmak, akademik tarihçiler çevresi içinde test edilmiş olmak ve yayınlanarak eleştiriye açılmış olmak diye sıralanabilir. Bu üç koşul akademik tarihin bilimsellik iddiası taşımasının gereğidir. Ama kanımca tarih yazımı söz konusu olduğunda bu üç koşulun ötesine geçmek gerekmektedir. Eğer tarih neo-pozitivistik bilim etiği içinde yazılabilir olsaydı, bu üç koşul yeterli olabilirdi. Ama tarihçiler arasında artık bunun olanaklı olmadığı konusunda bir oydaşma bulunmaktadır. Bu nedenle tarihin gerçeğe olabildiğince yaklaşabildiğini iddia edebilmek için, çok emek verilerek yazılacak bir mükemmel tarihin yazılma koşullarını üzerinde durmaktan çok, çok sayıda tarihin yazılmasının yarattığı bir ortamın oluşmuş olmasına başvurulmaktadır. Bu da akademik tarihçiliğe yeni koşullar getirmektedir. Farklı akademik tarihçilere saygı duymak, ele aldığı konularda adil olmak sorumluluğunu yüklenmek, bu gündelik siyasetin ötekileştirici tercihlerinden etkilenmemek, akademik tarihçilerin seçtiği konular üzerinde bir mahalle baskısı yaratmamak vb. diye sıralanabilecektir. Popüler tarihin ve akademik tarihin bir kavram çifti oluşturmaları, ikisi arasında önemli nitelik farklılıklar bulunmasına rağmen, iki tür tarihin ilişkisini bir karşıtlık ilişkisi olarak kavramsallaştırmamak gerekir. İkisi arasında bir tamamlayıcılık ilişkisinin bulunduğunu da düşünmek gerekir. Popüler tarih çoğu kez geçerli tarih bilgisini akademik tarihçilikten almaktadır. Bu bağlantı önemli olmaktadır. Bir ülkede akademik tarihin performansı, çeşitliliği, dünyaya açık ya da kapalı olması popüler tarihin kalitesini önemli ölçüde belirlemektedir.

II. HER İKİ TÜR TARİHÇİLİĞİN TOPLUMLA İLİŞKİSİ NASIL KURULUYOR

Bu yazıda popüler tarih ve akademik tarih kavram çiftini irdeledikten sonra, her iki tür tarihçiliğin toplumla ilişkisinin nasıl kurulduğunu ele alabiliriz. Bu konuda daha ayrıntılı bir şey söyleyebilmek için öncelikle tarih siyaset ilişkisini konuşarak başlamak yararlı olacaktır. Biliyoruz ki tarihin bir akademik disiplin olarak örgütlenmesi ulus devletlerin doğuşuyla yakından ilişkilidir. Bir ulus devletin hayal edilebilmesi için, temelde ezelden ebede uzanacak olan bir tarihin kurgulanması gerekiyor. Ulusuna kendisini adayabilen makbul vatandaşların oluşabilmesi de bu tarihin o ulusun yurttaşları tarafından içselleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu durumda ulus devletlerin oluşumunun konumuz bakımından iki sonucu olmaktadır. Bunlardan birincisi her ulus devlet bir resmin tarihin üretilmesini sağlamaktadır. İkincisi ise ülkesinin gençlerinin, bir ulus devletin yurttaşı olarak sosyalleşebilmesi için ilk ve orta öğretime tarih ve coğrafya derslerinin konulmasıdır.

Ulus devletin hem resmi tarihin üretilmesine, hem de tarih öğretmenlerinin yetiştirilmesine olan gereksiniminin karşılanması akademik tarih kuruluşlarının gelişmesi gereğini yaratmıştır. Bunun sonucu tarih yükseköğretim kuruluşlarında bir akademik disiplin olarak kurumsallaşmıştır. Böyle bir kurumsallaşma içinde ilginç bir çelişki de inşa edilmiş oluyordu. Resmi tarihin kendilerinden beklenen işlevi görebilmesi için saygınlık kazanması gerekmektedir. Bu saygınlığı ona akademik bir kurum içinde yazılması sağlayacaktı. Bu noktaya kadar bir sorun görülmemektedir. Sorun akademik tarihin

üniversitelerin bilimsel ahlakı içinde yazılmak durumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Akademisyenlerin ürettiği tarih, bu çevrelerin bilimsel ahlakı içinde sürekli eleştiriye konu olacaktır. Bir resmi tarihin akademik dünyanın eleştirel ortamında yıpranmadan ayakta kalması öyle kolay değildir. Bu nedenle eğer demokratik bir toplumda yaşanıyorsa, resmi tarih sürekli eleştirilmek, savunulmak ve yeniden yorumlanmak durumunda kalacaktır.

Tarihin siyasal akımların meşrulaştırılmasında araçsal bir rol oynamaya başlaması karşısında, toplumdaki her siyasal akım, bir tür kendi resmi tarihini yazmaya yöneleceklerdir. Böyle bir işlev görmek için yazılan tarih sadece akademik tarih alanında kalamaz, popüler tarih alanına da yayılma eğilimi taşıyacaktır. Bu dinamik içinde çoğulcu demokratik bir toplum beraberinde çoğulcu bir tarih yazımını getirecektir. Bu çoğulcu yapının gerisinde siyasal bir araçsallık bulunuyorsa bu çoğulculuğun tarih yazıcılığının kalitesinin gelişmesine çok katkısı olmayacaktır. Tarih yazımının tamamen nesnelleştirilemeyeceği, tarih yazımında öznel yargıların öneminin ortadan kaldırılamayacağını kabul etmek anlaşılabilir bir şeydir, tarih yazımını siyasal amaçlarla araçsallaştırmak ise çok başka bir şeydir. Bu araçsallaştırma çizgisi kendisini post-truth (gerçek sonrası) inşasına kadar götürebilecektir. Bu ise akademik tarihçilerin kabul edemeyecekleri bir kırmızı çizgi oluşturmaktadır. Bu noktada tarihçilerin siyasetle olan ilişkileri konusunda ahlak ilkeleri geliştirmeleri ihtiyacı ciddi olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşmiş, bilgi toplumuna geçişte önemli yol almış olan günümüz dünyasında, akademik tarihçiliğin resmi tarihçiliğe ya da ona göre belirlenmiş karşı tarihler dünyasına hapsedilemeyeceği artık açıkça ortaya çıkmıştır. Post modern dünyanın tarihçiliği, çok ölçekli, çok yöntemli ve çok konulu bir tarih olmaktadır. Bu dünyada küresel makro tarihler yanı sıra, toplumun her aktörünün ve her nesnesinin mikro tarihleri anlamlı hale gelmiştir. Devletin resmi belgeleriyle temellendirilen güçlülerin tarihi yanı sıra, toplumun devletin belgelerinde kendilerine hiç yer bulmayan güçsüzlerinin tarihi de çok ilgi çeker hale gelmiştir. Tarihi bize geçmişin belgelerinin getirmesi yanı sıra, yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılanlar, sözlü tarih çalışmalarıyla toplanılanlar, veri madenciliği çalışmalarıyla elde edilenler getiriyor. Aslında bu çeşitlenme ve çoğalmayı hem akademik hem de popüler tarihin ürünlerinde görüyoruz.

III. TÜRKİYE’NİN AKADEMİK TARİHÇİLERİNDEN BEKLENTİLERİ NELER OLABİLİR

Bu gelişmeler sonucunda günümüz Türkiye’inde de akademik tarihçisinden beklenenleri kısaca şöyle özetleyebiliriz.

- Günümüz Türkiye’inde yükseköğretim kurumlarının sayısının hızla artması dolayısıyla, tarihçi akademisyen sayısında büyük bir artış olmuştur. Türkiye’deki bu büyük sayılardaki tarihçinin ilgi alanlarını çeşitlendirmesi, dünya tarihçiliğinin tüm alanlarında üretim yapar hale gelmesi beklenmektedir.
- Türkiye’de akademisyen tarihçilerden beklenenin sadece ulusal hafızanın oluşmasına değil, aynı zamanda da dünyaya ilişkin kozmopoliten bir hafızanın oluşmasına aktif bir biçimde müdahil olabilme iddiasını taşır hale gelmesidir.

- Bir akademik tarihçi, tarihin bir yargılama yeri, bir hesaplaşma yeri olmadığını farkındadır. Günümüzün yapılanmacı tarihi içinde yargıda bulunma otoritesi büyük ölçüde tarih okuyucusuna verilmiştir. Okuyucunun böyle bir hakça yargıya ulaşabilmesi için akademik tarihçilerin, tarihçilik ahlakı içinde çoğulcu bir tarih alanını oluşturmuş bulunması gerekmektedir.
- Böyle bir tarih yazıcılığı ahlakı içinde tarihçinin gündelik siyasetle ilişki kurmasında, bir siyasal çizginin hedefleri doğrultusunda araçsal bir tarih yazmaktan kaçınması önemli bir yer tutacaktır. Bir akademik tarihçi gündelik siyasetin aktörleriyle arasına bir mesafe koymayı başarabilmelidir.
- Bir akademik tarihçi serinkanlığını koruyan bir tarih yazımına giriştiğinde, ötekileştirme ve nefret suçu işlemenin dilini kullanmayacaktır.
- Bir akademik tarihçinin gündelik siyasetin araçsallaştırılmış tarih yazımı talebiyle kendi yazdıkları arasına bir mesafe koyabilmesinde açıklamalarını belgelere, kanıtlara dayandırmaya özen göstermesi çok yararlı olacaktır. Tabii ki burada tarih yazımının bir belge fetişizmine indirgemekten söz edilmediği açıktır.
- Böyle araçsal olarak kullanılmaktan kaçınan bir tarihçi yorumlarını yaparken empati yapma kapasitelerini harekete geçirecek, tarihi aktörleri arasında adil bir konumda kalmaya dikkat edecektir.
- Böyle bir akademik tarihçi toplumun tabularıyla yüzleşmek durumunda kalacaktır. Akademik tarihçiden beklenen tabulara teslim olmamaktır.
- Bir akademik tarihçinin yazdığı tarihin, dış ve iç tarihi yazılabilen, dünya standardında olan bir tarih olması beklenmektedir. Dış tarihinin varlığı demek, tarihçinin içinde yaşadığı toplumunun sorunlarıyla ilişkilendirilmiş bulunması bir başka deyişle, toplum bakımından anlamlı olması demektir. İç tarihinin bulunması ise bu ülkenin belli konulara yönelmiş tarihçilerinin, bir birinden etkilenmekte olması ve bu etkilenmenin tarihinin kurulabilmesidir. Bu koşul akademik tarihçilerin bir epistemolojik komünite oluşturması diye de okunabilir.
- Her epistemolojik komünitede özgürlük ve özerklik, akademik dürüstlük, sorumluluk ve hesap verilebilirlik ve içindeki ve dışındaki tüm tarihçilere saygı, temel hakların korunması ve güçlendirilmesi değerlerinin bulunmasına önem verilecektir.

IV. SONVERİRKEN

Akademik tarih yazıcısından beklenenler konusunda yaptığım konuşmanın sonuna gelmiş bulunuyorum. Konuşmamda tartışmamı daha çok yazılan tarih metni üzerinden yürüttüm. Oysa bir akademik tarihçiden beklenen başka işlevler daha vardır. Bu işlevlerin başında yeni akademik tarihçileri iyi ve dünyaya açık olarak yetiştirmek gelmektedir. Bu konuda da birkaç söz söylemek istiyorum. Bir akademyanın iki farklı ürünü olduğu söylenebilir. Bunlardan biri yayınlarken, diğeri yetiştirilen doktora vermiş olan akademisyenlerdir. Yetiştiricilik işlevini yerine getiren bir akademisyen, onların önünü açmak, ilişkilerini kurarken bir unvan fetişizmine düşmemek, yeni yetişenlere çok paradigmalı bir tarihçiler dünyasında yaşadığının bilincini aşlamak, dünya bilimsel topluluğuyla ilişki kurmasını

kolaylaştırmak, proje geliştirerek kendi araştırma kaynağını üretebilmek hünerini geliştirmesini sağlamak durumundadır.

DİPNOTLAR

¹⁵⁷ 17-18 Mart 2017'de Antalya'da toplanan Tarihyazımı Çalıştayı-V'de yapılan konuşma

tarih çevresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi